

LEE A VIRTANEN:

RAUDUN KANSANPERINNE

»Ratto on Rauvuus ellää»

Tiedättekö, hyvät rautulaiset, kuuluvanne äyrämöisten heimoon? Sata vuotta sitten asia oli vielä itsestään selvä, vaikka ero toisiin Kannaksen asukkaisiin, savakoihin, ilmenikin enää pukeutumisessa.

»Raudussa on niin synkkiä äyrämöisiä, että täällä koko näistä nimistäkään ei tiedetä mitään, tahi jos ketä vaimoa sanotaan savakoksi, niin on samalla myös sanottu hänestä kaikki, mitä vaimoimisesta ilkeintä sanoa voipi», kirjoitti Ahlqvist palattuaan Raudusta vuonna 1854. Äyrämöisiksi nimitettiin alunperin Äyräpään kihlakunnan asukkaita, ja heitä on totuttu pitämään vanhoillisena, omia perinteitään vaalivana heimona. He säilyttivät omat pukunsa, puheenpartensa ja tapansa eivätkä olleet alttiita uusille vaikutteille. Tämä on ilmeisesti yhtenä syynä siihen, että Raudussa on elänyt niin voimakkaana rikas kansanlaulusto. Tämä pieni rajapitäjä oli oikea »runola» havaitsi Ahlqvistkin.

Vuosisadan alussa Rautua nimitettiin Kannaksen laulukouluksi ja vielä 1930-luvulla se hämmästytti kouliintuneita kerääjiä: vanhat runot, hää- ja liekkulaulut, olivat Raudussa eläneet harvinaisen myöhään. Juuri lauluperinteen runsaus onkin luonteenomaista pitäjän kansanrunoudelle. Muutamissa Raudun kylissä - Keripadassa, Vakkilassa, Sirkiänsaarella, Palkealassa - asui inkerikkoja, kreikanuskoisia karjalaisia, joilla ennen oli »laulu alinomaa huulilla»; hekin ovat varsin myöhään säilyttäneet oman perinteensä.

Monet nykyisin elävistä rautulaisista muistavat viettäneen lapsuutensa suurperheen jäsenenä. Perheeseen saattoi kuulua 20–30, jopa 60 jäsentä. Yhdessä suuressa tuvassa asui joskus monta perhekuntaa. Kerrotaan kaskua siitä, miten »uuninurkkaiset» lähtivät »peränurkkaisiin» pitkävirsuiksi. Suuret karjalaistalot olivat oivallisia perinteensäilyttäjiä. Kun Katariina Painokankaalta kysyttiin, mistä hän oli monet laulunsa oppinut, saatiin vastaus: »Meit oli viis kälystä ja mie olin vanhin, niin johan siin on monta laulua kerint kuulla.»

Useilta rautulaisilta olen tiedustellut, miten sopu säilyi tällaisissa taloissa. Poikkeuksitta haastateltavat sanoivat että sopu oli hyvä, »niin hyvä», kellään ei ollut vaatimuksia, ja huomauttivat myös siitä, miten suurella perheellä »työt kulkee nopiast». Vaikka työnteko oli ennen raskaampaa kuin nykyisin, siihen liittyi enemmän jännitystä, kilpailua ja erilaisia tapoja.

Helena Onttonen kirjoitti: »Sanotuan: köyhyys perrien tora. Meil ko ei olt köyhyyttä, ei olt torruakua, kaik olliit tarpiet tasaist. Keltiä ei puuttunt mittiä, ei olt riijan aihetta. - Perettä ol äijä, ämmä, viis poikua, neljä minjua, renk, piika, aikuine paimen, leskel aikuine tyttö, mie viijennieltoist ... » Kun isovanhemmat, toisin kuin yleensä nykyään, asuivat yhdessä lastensa perheiden kanssa, heidän tietonsa siirtyivät päivittäin nuoremmille. »Katsohan sie, viis perekuntoa mie ylentelin, aina liikkeel olin», kertoi Tarja Sorvali Riikolasta kerääjälle. »Vävyn otimma. Tytär kymmenen sai lasta. Ne kaikki ylentelimmä.» Renki, paimen ja piika olivat talosta, joskus kylästä ja pitäjäs-täkin toiseen siirtyvää väkeä. Heidän oppimansa kaskut, sutkaukset ja muut tiedot tulivat talonväelle tutuiksi, kun elettiin perheenjäseninä saman katon alla.

Rautu ei ole kuulunut kehityksen rintamaihin. Meillä on eräs kuvaus Raudusta vuodelta 1879; Viipurilaisen osakunnan lähettämä kerääjä, Werner Söderhjelm, on siinä kertonut matkastaan. Taikausko oli hänen käsityksensä mukaan yleisesti kansaan juurtunut. Kansa piti noita-akkoja suuressa arvossa ja kyseli heiltä neuvoa. Savupirtit olivat yleisiä, ja niissä »vakahaiset lapset makaavat käärittyinä likaisiin riepuihin». Asukkaiden siveellisyys ei ollut suuri, koska salakuljetusta pidettiin elinkeinona, eikä väestö yleensäkään tehnyt kertojaan hyvää vaikutusta. »Rautulainen on heikko ruumiiltansa ja ruma kasvoiltansa», valitti hän vielä. Söderhjelmin asenne oli siis varsin ynseä. Hänen tekemänsä havainnot olisivat kuitenkin päteneet useimpiin muihinkin Kannaksen pitäjiin, joten rautulaisten ei kannata pahastua.

Leipä oli usein tiukassa. »Elämä oli sellaista, ei voinut mitään, elämä oli ahdasta ja kuitenkin elettiin, ei kaikki kuitenkaan kuolleet... Ohraleipä ja perunat olivat yleinen ruokamme, taari ja kylmä vesi yleinen juomamme.» Vuonna 1870 syntynyt Mari Sonni runoili eräälle kerääjälle: »Elettiinhän sitä ennen ja kuottiin sarkaa, piettiin piikkoo, valkiaa viittoo ja tuohtohvelii, ja keitettiin huttuu ja vellii. A nykyvää tehää makiaa suppii ja putroo. Nyt kun Martat kuttoo, kuttoo kukkasii, lokit loksuu ja sukkulainen suilahtaa.» Nykyaikaisen elämän murros, jonka Mari havaitsi saran ja piikon väistymisenä, ei tapahtunut Raudussa yhtäkkiä, vaan vähitellen.

Aina vuoteen 1918 saakka Raudun, kuten muidenkin rajapitäjien rahat tulivat rajan takaa. Maanviljelys jäi naisten huoleksi, miehet tekivät kauppaa ja viettivät vapaa-aikojaan sajutuvissa. »Saju ja rinkeli kuuluivat erottamattomasti yhteen ja ukkoja rautulainen tsainoi oli aina täynnä.» Inkeriläisiin ja Pietarin suomalaisiin rautulaisilla oli hyvät suhteet. Inrissä miehet kävivät kaikenlaisissa ansiotöissä. Rajakyläen nuorisokokoontui yhteisille juhannuskokouksille ja vieraili toinen toisissaan; jokin Raudusta muistiinpantu laulu voi olla nimeltään »Inkeriläisten nuuvetyttöin laulu», toisen laulun taas tiedetään

tulleen Rautuun Inkerin pakolaisten mukana 1918. Perinne oli samaa rajan molemmin puolin; näin vakuutti mm. Laina Pekkanen, joka Lempaalan Kirjasalosta siirtyi miehelään Raudun Kärälään.

Millainen oli sitten rautulaisten venäjän kielen taito? Saa sen käsityksen, että kieltä osattiin sen verran, että yhteisvoimin Pietarissa selvittiin. Ilmeisesti taito rajoittui kaupan kannalta tärkeään sanastoon. Joidenkin rautulaisten väitetään osanneen venäjää sujuvastikin. Erityisen läheistä ei seurustelu venäläisten kanssa ollut: kaupanteossa kumpikin yritti pettää toistaan. »Suomalaiset olivat omaa porukkaansa, - - - venäläiset omaansa.» Majapaikoissa suomalaiset pysyttelivät yleensä omassa seurassaan.

Kiertävät kaupustelijat antoivat oman värinsä Raudun kylien arkiseen elämään. Sisä-Venäjältä kotoisin olevat harjaukot möivät kaikenlaista rihkamaa. »Hyväi päivii, mitä kauppa tekemäi, pirupaska, känvärtti, vanhaa miestä, nuppineuloi, silmäneuloi ... », saattoi kuulua harjaukon tervehdys. Harjaukkoja kävi välistä kaksikin viikossa, ja taloissa he olivat suosittuja.

Kyrröläläiset kiersivät taloissa saviastioineen ja vaihtoivat kukkopillejään ja patojaan myös lumppuihin. Ajomiehet kysyivät, oliko talossa rättejä. Saatuaan myöntävän vastauksen he luettelivat: »Tilkut talkut paimen salkut, pieni palasii, paijan alasii ... » Aunuksen ämmät kävivät rihkamakaupalla, koivistolaiset kalastajat möivät »hailii huilii happamii, koivistolaisiin tappamii». Lasinpanijat, sahanteroittajat ja konovalat eli salvajat olivat venäläisiä. Parrun veistotöissä kävi lätiläisiä ja puolalaisia. Posetiivin soittajat kulkivat lintuineen ja marakatteineen myymässä onnenlehtiä. Mustalaisia kierteli; heillä oli omat vakituiset talonsa, joissa heitä suositettiin.

Rajan sulkeutuminen vuonna 1918 merkitsi suurta muutosta myös pitäjän kansanperinteen elämässä. Pietarin kauppa oli lyönyt leimansa kaikkeen. Se heijastui tarinoista, kaskuista, kansanlauluista: »Heilai - ompi Pietarissa maitoparisniekka», yksinpä kehtolauluistakin: »Tule, isä, kojttii, tuo sie lapsel tuomisii ... »

Perinteen tallettajat

Huomattavin Raudun kansanperinteen kerääjä ei ole koulutettu tutkija tai keruustipendiaatti, vaan rautulainen kansannainen, joka ensimmäisessä kirjeessään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle valitti huonoa oppiaan ja puutteellista koulutustaan. Kahden vuosikymmenen aikana hänen kynästään lähti Sanakirjasäätioon yli 14.000 murretietoa ja kansanrunousarkistoon yli 5.000 numeroa kansantietoutta, useita paksuja sidoksia. Helena Onttonen, tämä rautulaisen perinteen suurkerääjä, syntyi vuonna 1888 Raudun Mitronmäen

Helena Onttonen

kylässä. Isä, Tuomas Partanen, oli naimisissa Maanselän kylästä kotoisin olevan Alma Sofia Nahkurin kanssa. Suuresta lapsijoukosta neljä kasvoi aikuisiksi. Vanhimpana lapsena Helena oli »ensi kättie otettava». Vuonna 1907 vietettiin komeat häät, ja Helena Partanen tuotiin viiden hevosen voimalla Palkealan Onttoseen. Hänen miestään, Juho Onttosta, joka oli parisniekka, on sanottu eteväksi laulusepäksi.

Helena Onttonen sai kolmetoista lasta »muihen töihen lomas»; vanhin, Tuomas, syntyi 1908 ja »kualijaiskaku» 1930. Eläminen kiristyi sitä mukaa kuin perhe kasvoi. Isä alkoi sairastella, Pietarin kauppamatkat loppuivat ja raha oli tiukalla. Helena Onttosen täytyi keksiä jokin keino: hän tilasi Helsingistä siemeniä, pakkasi ne matkalaukkuun ja lähti pitäjälle. Tätä vuonna 1918 alkanutta kaupantekoa hän jatkoi vielä sotien jälkeenkin. »Tuskin kukaan rautulainen on niin monta ovea eläissään avannut kuin äitini», kirjoittaa tytär. »Hänen piiriinsä kuului Rautu, Valkjärvi, Metsäpirtti, Sakkola, Pyhäjärvi aina Kiviniemeä myöten. Melkein kaikki matkat hän teki jalkaisin, talosta taloon, kylästä kylään, pitäjästä pitäjään, huoli kotona olijoista aina eväänä. Monasti hän sanoikin: »Topostha se katkera pala on toisenkii kerran kulkus olt!» Kolmikymmenluvun armottomina vuosina koti kuitenkin äidin ponnistuksista huolimatta myytiin pakkohuutokaupalla ja perhe hajosi. Isä kuoli vuonna 1937. Helena Onttonen hankki lapsille uuden kodin, ja elämä alkoi nousta silmissä, kunnes sodan syttyessä jouduttiin evakkotielle. Helena Onttonen kuoli Mikkelin maalaiskunnassa, Harjunmaan Liikalassa 1957. Paria kuukautta aikaisemmin hän sairauden jo koskettamana

kirjoitti: »Elän aina kun viimistä päivää. Mutta työtä teen niin kuin eläin sata vuotta».

Helena Onttosta voi muistaa sisukkaana rautulaisena perheenemäntänä, muistaa, että hän toimi kahdenkymmenen vuoden ajan pyhäkoulunopettajana ja kymmenien vuosien ajan siementen - samalla uusien viljelyskasvien - myyjänä ja levittäjänä, mutta ennen kaikkea hänen nimensä säilyy kansanperinteen kerääjänä. Harrastus perimätiedon keruuseen sai alkunsa vuonna 1936, jolloin Helsingistä tuli nuoria maistereita ja ylioppilaita keräyskiertueelle. Toiset haastattelivat Helena Onttosta, toiset laulattivat Juhoa. Helena Onttonen jatkoi työtään perinteen tallettamiseksi 21 vuoden ajan. »Hän rakasti sitä työtä. - - Hän teki koko keräystyön yöllä, koska hän ei nukkunut juuri koskaan. Pere nukkui jot nenät heläjiit, sit hiä ol virries. Tuskin kukaan rautulainen edes tiesi hänen työstään. Hän ei liioin puhunut, totesi vain, ettei maailman kaikkii tarvii tietää», kertoo tytär (Helli Mäkelä).

Helena Onttosen taitama kansantietous selittyy hänen elämänvaiheistaan: hän oli karjalaisen suurperheen kasvatti, hän joutui työssään tekemisiin ihmisten kanssa ja hänellä oli hyvä muisti. »Matkoillani tulin näkemään monen pitäjän tapoja», kirjoitti hän itsekkin. Helena Onttosen kansanrunousarkistoon lähettämät muistiinpanot sisältävät mm. sananparsia, kaskuja, kansanlauluja ja laajoja kansatieteellisiä kuvauksia. Hänen murretaan nauhoitettiin Helsingissä vuonna 1952.

Ylioppilaskerääjiä on Raudussa liikkunut useaan otteeseen. Heihin kuuluvat August Ahlqvist ja Kaarle Slöör, jotka vaelsivat Raudussa 1854. Ahlqvist sattui tulemaan Raudun kreikanuskoisiin kyliin »kolmantena päivänä neliä pyhiä eli helluntaina» ja sai omasta mielestään kuulla runoa ja runonlaulantoa vähän liiaksikin. Nuoremmat naiset lauloivat liekussa, ja joka runonsäkeen jälkeen he liittivät loilotuksen: tuulailallej, hoila-illallej. »Entiseen aikaan», sanoi muuan vanha ämmä Ahlqvistille, »oli virttäkin kyllä laulaa, ei silloin tarvinnut tuula-illalla laulua jatkaa, niinkuin nyt». Tiedämme vain yhden Ahlqvistin haastattelemista henkilöistä nimeltä: Sohvi Laitisen Palkealasta. Hänen nimensä jälkeen Ahlqvist kirjoitti ruotsinkielisen huomautuksen: »En ljuf flicka!» (suloinen tyttö).

Ylioppilaiden suorittama keruu vuosina 1934–36 oli vanhan perinteen viimeinen suuri sadonkorjuu. Kesäkuussa 1936 Viipurilainen osakunta teki kotiseuduntutkimusretken Raudun pitäjään. Alue osoittautui nuorten tutkijoiden mielestä antoisaksi. Raudussa liikkuneista kerääjistä mainittakoon Lauri Laiho, Olavi Pennanen ja Jorma Väänänen.

Jorma Väänänen suoritti pääasiassa kansansävelmäin keruuta ja haastatteli pariakymmentä vanhusta. »Tehtävä ei ollutkaan karjalaisen vilkkaan ja avoi-

men luonteen vuoksi vaikea, koska laulamisen tai soittamisen alkuun päästiin pitkittä puheitta. Usein esittäjät innostuivat näyttämäänkin havainnollisesti jotakin vanhaa tanssia, ja silloin jalka nousi niin ketterästi, että tuskin nuoremmat läsnäolijat olisivat moiseen kyenneetkään.» Hyvämuistisista rautulaisista sävelniekoista Jorma Väänänen mainitsee erityisesti viulunsoittajat Tuomas Ossin, Matti Virolaisen ja Mikko Kesselin sekä laulujen taitajan Tuomas Onttosen.

Lauri Laiho, myöh. Simonsuuri, oli itse viettänyt osan lapsuuttaan Raudun Sirkiänsaarella. Kiertäessään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina 1935 hän löysi monia oivallisia kertojia. Mäkrän kylässä hän haastatteli Eeva Korpelaista, Anna Jääskeläistä ja Anni Tornitoffia. Sieltä hän siirtyi Vakkilaan, Keripataan, Savikkolaan ja Omelaan: »Kaikissa näissä Raudun kylissä, joiden väestö suureksi osaksi on kreikkalaiskatolista ja joissa komeita runovirsiä - etenkin hää- ja liekkuvirsiä - on vielä myöhäisiin aikoihin viljelty sekä vanhusten haastelemia tarinoita yhteisissä illanistujaisissa hartaina kuunneltu, tapasin monta innostunutta menneiden muistelijaa.» Parhaita kertojia olivat Tatjana Pohomoff (»Pielai Vassan Tatjaana»), Juho Podushkin, Varpu Vaskelainen, Anna ja Kuisma Jäske, Anna Penttelei ja monet muut. Riikolassa Laiho haastatteli 91-vuotiasta Tarja Sorvalia.

Lauri Simonsuuri oli lupautunut myös kirjoittamaan tähän pitäjänhistoriaan Raudun kansanperinteestä. Yllättävä kuolema toukokuussa 1964 teki tyhjäksi tämän suunnitelman. Nuoren maisterin keruutyö 30-luvulla on kuitenkin ollut tämän katsauksen lähdeaineistona; rautulaisia kenties kiinnostaa kuulla, että hän itse muisteli kiittolisena Rautua ystävällisine vanhuksineen ja iloitsi siitä, että oli saanut tavata »häviävän runolaulun viimeisiä eteviä edustajia».

Olavi Pennanen haastatteli Palkealassa mm. Maria Sonnia, Maria Nuijaa, Liisa Lipposta ja Helena Onttosta, Huhdissa Helena Virolaista, Katri Ravakkoa ja Anni Sappista, Jousseen kylässä Oute Podushkinia.

Vuonna 1960 Viipurilainen osakunta teki kotiseuturetken rautulaisten uusille asuma-alueille. Kansanperinnettä panivat muistiin pääasiassa Terttu Ahtiainen ja Lea Kirjavainen. He haastattelivat mm. seuraavia henkilöitä: Anna Airikainen, Alina Ahtiainen, Johannes Ahtiainen, Laina Hännikäinen, Simo Hännikäinen, Alma Härkönen, Paavo Härkönen, Simo Leppänen, Katriina Loponen, Helena Löyskä, Anni Miina, Arvid Monto, Matti Mörsky, Adam ja Eva Nuora, Eemil Orava, Sievi Orava, Kustaa Paukku, Paavo Petäjämäki, Anna Purjema, Teppo Purjema, Onni Pursiainen, Tuomas Savolainen, Toivo Sojakka, Dimitri Sorvali, Heikki Sorvali, Simo Tuokko, Simo Vaskelainen ja Olga Vuorikkinen.

Raudun perinnettä ovat kansanrunousarkistoon tallettaneet lisäksi mm. Alma Eerikäinen, Martti Haavio, Sulo Haltsonen, Katri Kaukonen, T. Kuhalainen, Helena Kuisma, Maija-Liisa Kuisma, Matti Kuusi, Maria Käppi, Ida Laine, Maria Laurila, G. L. Linko, Aug. Mantere, Maria Meskanen, Matti Moilanen, Aarne Mustonen, Helli Mäkelä, Laina Mentu, Tuomas Onttonen, Albert Paavilainen, Topi Pekkanen, Yrjö Penttinen, Kauko Puranen, Martti Pöyhönen, Juho Rytty, Anna Suikkanen, Elvi Valkonen, Pekka Vuoljärvi ja Lilli Vuorela.

Varsin monet rautulaisista kerääjistä ovat kirjoittaneet itse kuulemaansa ja muistamaansa perinnettä. Se voi olla vanhemmilta opittua, kuten kirjailija Lilli Vuorela kertoo: »Tiän kaskun huasto pappain miul joka kerta, ko aloin häntä kiusata: kaskun miul, kaskun miul ... » tai kuten rouva Anna Suikkanen: »Nämä kalevalamittaiset runot olen kaikki kuullut äidiltäni noin 40 vuotta takaperin, syys- ja talvi-iltoina rukin ääressä kehrätessämme». Lilli Vuorelan apuna oli hänen hyvämuistinen äitinsä, Sohvi Orlow, Anna Suikkasta taas auttoi muistelemisessa hänen kälynsä, Lempaalasta kotoisin oleva Anni Karikuusi. Anna Suikkanen, o.s. Kiriloff, oli syntynyt 1896 Sirkiänsaarella ja kuoli Tampereella 1957 tapaturmaisesti. Hän joutui vuodesta 1932 yksin huolehtimaan perheensä elatuksesta, kävi ompelualan kursseja ja muutti Raudusta Viipuriin ja edelleen Tampereelle. Hän oli uskonnoltaan ortodoksi, taisi itse runsaasti kakunassilauluja ja tunsu monia mielenkiintoisia vanhoja tapoja. Rautulaisista kerääjistä olen hyvin usein käyttänyt myös rouva Ida Laineen, o.s. Kannisen, lähettämiä tietoja, samoin Korleessa asuneen hevosties Topi Pekkasen, joka oli syntynyt n. 1875.

Kirjeellisesti olen saanut tietoja muutamilta: Hilda Jäppiseltä, Helli Mäkelältä, o.s. Onttoselta, T. Paukulta ja Maria Savolaiselta, o.s. Poduskinilta. Helli Mäkelän laaja keräelmä sisälsi mm. sananparsia ja lasten hoitoa koskevia tietoja.

Suullisesti ovat antaneet tietoja Vilho Kiesiläinen, Heikki Koukonen, Maria Lindbäck (o.s. Hamu), Hilja Mannila (o.s. Kerminen), Helena Monto, Ville Nahkuri, Aino Paukku, Johannes Paukkunen, Matti ja Laina (o.s. Summanen) Pekkanen, Emilia Pietiäinen (o.s. Lamppu) ja Nuuti Rastas.

Raudun perinteen tallentaminen ei kuitenkaan saisi loppua tämän historian ilmestymiseen. Kenties itse havaitsette tätä lukiessanne, että jokin tapa oli aivan toisenlainen juuri teidän kylässänne tai kaipaatte jotain tärkeätä tietoa. Kansanrunousarkistoon talletettuna säilyy teidän muistitietonne tuleville polville ja on myös täydentämässä karjalaisen kulttuurin kokonaiskuva.

»Raukat Rautulaiset»

Jäppilässä käytiin joskus evakkoaikana seuraava keskustelu:

- Mistees mailta sitä työ outta?
- Sieltähä myö olluan Karjalast, sielt Rauvust.
- No, outtako työ niitä Rauvun rotuporsaita?
- No, niitähä myö melkein olluan. Sammua viisii tultiin ko ne porsuatkii härkävaunus, mut myö vua tultiin valtion kyyvil, ko ne porsuat tulluot parisniekkoin laskuu.

Raudun raukat, Raudun rotuporsaat, Raudun pienet pahannäköiset, Raudun kauppapaskat... Näin nimittelivät naapurit. Tällaisen pilkkanimen saattoi singota rahtikuorman päältä ohiajaville naapuripitäjän miehille. Jotakuta voitiin kiusoitella väittämällä hänen olevan kotoisin »köyhäst Kerpoast ja vaivasest Vakkilast». Palkealan paimenet huusivat piloillaan Vaskelan paimenille:

Vaskela vaivaist, kurepojan saivaist,
härähännä keittäjät, kuravelli juojat.

Lorut, nimitykset ja »kelläyslaulut» olivat leikkiä. Mutta ei ollut harvinaista, että »jotkut vähän loukkaantuivat, ylimääräisiä nimiä kun saivat». Olivathan ne ainakin osoituksena siitä, että nimittelijä piti itseään toiseen parempaan ihmisryhmään kuuluvana. Varsinkin häissä tunteet kuumenivat joskus soimauslaulujen ansiosta niin, että tilaisuus päättyi yleiseen tappeluun. Useimmiten kysymys ei ollut pelkästä leikillisestä sanailusta, vaan yritettiin todellakin iskeä naapurin heikkoon kohtaan. Mikä oli rautulaisten heikko kohta?

Sakkolalaiset haukkuiivat - tämä sana on kerääjän käyttämä - rautulaisia: »Voi työ raukat rautulaiset, kuinka työ voitte voitta olla, kaike kessää kalatta». Eino Toiviaisen mukaan ennen Raudun ympäristössä pilkattiin rautulaisia: »Voi työ raukat rautulaiset, kui työ voitta voitta olla, kaiken kessiä kalatta, kui te syötte siemenvoita, panimuaslua makuna».

Kerrotaan, että pyhjärveläinen laulaja esitti tämän ilmeisesti varsin yleisen pilkkaorun, kun rautulaiset kosiosmiehet tulivat hakemaan Pyhjärveltä morsianta 1860–70-luvulla. »Rautulaiset loukkaantuivat tuosta heidän kalantuutetaan loukkaavasta laulusta», mutta eivät kuitenkaan tarttuneet puukoihinsa. Vastauslaulussaan he ilmoittivat, että Raudussa on »selvä on leipä syötävännä, Vennäi viinaa juotavanna, puolpielait on Pietarist»; Raudussa ei haise hapannut särki eikä »norssiloi syyves määh miehilt järk».

Naapurit väittävät, että raukat rautulaiset, »Mäkrän männeet poloist», saavat lihankin Sakkolasta.

Lihan hyö saavat Sakkulast,
ku sielt ostaa Ollin Teppo sekä ruastaa Raatikkaine.

»Rahal saap vaik Rauvust voita», sanotaan edelleen.

Rautulaisten voin, lihan ja kalan puutteeseen ilmoitetaan muistiinpanoissa selvä syy: »Ennen kuulemma vietiin kermat Pietariin ja sieltä tuotiin liinavoita tilalle», »kun Venäjälle ajoivat kermat ja majot ja sieltä toivat siemenvoit ym.» Rautulaisten kauppamatkoihin liittyy muutakin kölläinestä: »Rautulaisiin rattaanpyörätkii vinkuit kuivillaan: voijjerahat joit, voijjerahat joit».

Pilkan syynä oli itse asiassa rautulaisten varsin menestyksellinen Pietarin kauppa. Pietaria ajatellen Sakkola oli Raudun selän takana; naapurikateus oli osaltaan syynä siihen, että rautulaisten väitettiin myyneen - saaneen kaupaksi - kaiken voin.

Voi raukat rautulaiset
aina ovat rahin vieeossa,
eikä ole heinii hevolla.
Rautulainen raksuttaa,
kaiken kesän ketkuttaa
pitkin tietä Pietarissa,
heää sit heittää henkiäse
vallon vasikkoin sissään.

Tämä kelläyslaulu on pantu muistiin Sakkolasta vuonna 1887.

Pitäjien köllinimet ovat usein alkusointuisia. Raudun raukat -nimitykseen voidaan sisällyttää kaikenlainen köyhyys ja kurjuus. Metsäpirtistä tuodulle morsiamelle voitiin laulaa:

Nyt ku raukka Rautuun joutu, rautulaiset on raukat köyhät:
kurvin kuuveks jakkaat, sellin pannoot seitsemäks.

Kerrotaan, että häävieraat panivat joskus poislähtevien rautulaisten rekeen vasikanraadon, jonka nämä pahaa aavistamatta veivät kotiinsa. Tästä syntyi laulu:

Voi nuita raukkoi rautulaisii, minkä kumman tekkiit:
ko Ruatikkaise vaska ruavon kujasillie vettiit.

Rautu näyttää Kannaksen pitäjistä koonneen suhteellisen runsaasti kiusoit-
telunimityksiä ja -lauluja. Naapurit eivät ole pitäneet sitä vähäpätöisenä.
Raudussa taas tunnetaan eniten mielenkiintoa Sakkolaan, Sakkolassa Rau-
tuun, vaikka muitakin pitäjiä on ympärillä. Sakkolalaiset väittävät: »Se
raukka Rauvust naip, kuka ei saa Sakkulasta». Rautulaisilta kuulin tämän
sananparren seuraavassa muodossa: »Ken ei raukka Rauvuust saa, se saap
Sakkolast». Sakkolalaiset saattoivat nimittää rautulaisia rotuporsaiksi; rautu-
laisten mielestä tämä nimitys kuului sakkolalaisille heidän laajan porsaskaup-
pansa vuoksi. Jos sakkolalaisen mielestä naapurit olivat »raukko, rautulaisii,
käytettiin Raudussa yleisesti seuraavaa vertausta: »Kävelöö ku Sakkulan
kerrääjä». Jos rautulaisilta väitettiin puuttuvan kalaa, niin he muistivat
puolestaan, miten

sakkulaine sai jäniksen Pyhäjärven pyytölöil,
kerran söi ja kahist keitti.

Sakkolalaiset pyysivät Jumalaa varjelemaan heitä »Rauun maita raatamas-
ta, Leinikkälän lehtoloja, Liippoan likakylä». Heidän omat potrat poikansa
»kiiltävät kirsikussakoissa, kulkoot kutsarinutussa, käyvät Saksan saappahis-
sa.» Pilkkallisessa vastalaulussaan Raudun neidot toivovatkin joutuvansa »Sak-
kulahan, noille Riiskan rikkahille, Koukoniemen kontuloille». Siellä ei näet
kukaan kaihoaisi kaskelle eikä veisi viertämään niin kuin Raudun rannakkeil-
la: »Kuin kipuna kiepsahtavi, sitten paitanen palavi, hieno paita hierahuvi». Näin
sanailtiin viime vuosisadan puolivälissä, eikä tarvinne mainita, kum-
massa pitäjässä taas seuraava tyttöjä kuvaava ja nykypäiviin elänyt hokema
on syntynyt: »Sakkula suuret ja sorjat, Rauvun pienet ja pahannäköst».

Valkjärveläisten pitkäväteinen murre huvitti naapureita ja sen matkiminen
saattoi olla melkein kylätappelun aiheena, kertoo Lilli Vuorela. »Saatol,
saatol, saaje tulloo, ettäks työ jo nää! Pilvetkii nii mönkkäjää», väitettiin
valkjärveläisen huudelleen Saijan niityllä. »Hää vaa nauraa, vaik pääkii on
keritty», sanoi valkjärveläinen vankilasta tulleelle miehelle. Kivennapalaisia
rautulaiset nimittivät vainaanpudottajiksi, muolaalaisia lehmänkengittäjiksi.

Raudun eri kylistä on olemassa paljon hokemia:

Suare saksat, Huuhin hurjat, Palkiela pahantekijät.

Kaskuala komijat pojat ja Porku kuussilmät.

Huuhin hurjat, Suaren sorjat, Palkielan pahantekijät, Porkun porot.

Huuhi hurjat, Suare sorjat, Korlie komijat, Palkielloist pahatekijät,

Porkun porot, Riikolan jorot.

Rattosa Rauvuus ellää, etenki Huuhis hullut elläät, mielettömät metsämail.

Hullut Huuhiis elläät, mielettömät metsämail, rannit elläät
Roassulis, parraat Palkeelan kyläs.

Huuhdin ja Palkealan kylät ovat suosituimpia, jos mittana pidetään ns. naapurihuumoria. Huuhdin syrjäinen sijainti ja helposti tarjoutuva alkusointu (hullut tai hurjat) on kylän maineen aiheuttajana.

Niin ne sannoit Saaren neijot, Huuhin neijot hurpattiit,
kirkkotietä käyveksiän:
Mihin meil on kiire käyvä?
Ei meitä taho Tanel, eikä Mikko mielistele,
eikä Suikkanen suvatse.
Tanel tahtuo Karjalast,
hiijen huoran Hiitolast, kunnettoman Kurkjuolt.

Runon muistiinmerkitsijä, Anna Suikkanen, selittää näiden säkeiden syntyneen silloin, kun Kurkijoki oli kaupunki ja Hiitolassa pidettiin hevosmarkkinoita. Sirkiänsaaren pojat hevosmarkkinoilta palatessaan toivat saman tien sieltä eukotkin. »Ei ole ihme, jos tytöt kateudessa kirkkotiellä näin laulelikin. Sirkiänsaarelta oli Raudun kirkolle matkaa n. 20 km, joten siinä jalan kulkien oli aikaa laulella.» Sama runo oli saatu Sakkolasta toista sataa vuotta sitten, 1848. Siinä Saaren neijot ja Huuhin piijat hurpattavat, ettei heille tule tupakat eikä kiillä kihlajaiset, sillä »Puselas o pulskiat neijot, Sohvill o soria tyttö, Kirsti Liisall linkki piika». Heitä ei tahdo kukaan: »Tanel tahto Karjalasta, jaarituksii Jaakkimasta, Hiinipinta Hiitolasta, kunnettoman Kurkjoelta, kelvottoman Kerimääst». Neidot miettivät, lähtevätkö he revon rekeen vai jänön jälille. Tuskinpa tätä laulua todellisuudessa ovat koskaan laulaneet Huuhdin tai Sirkiänsaaren tytöt. Pikemminkin se on pilkkaruno, jota naapurikylien nuoret ovat asianomaisten kiusaksi vedelleet. Tähän viittaa nimikin »Saaren elämästä».

Palkealaisia nimitetään usein pahantekijöiksi. »Palkielaist pahan tekkiit, tappoit ämmän Taimlavoil, Salamuonin saunan tuaks.» Puistajaämmän kerrotaan pyrkineen Palkealaan yöksi. Kukaan ei ottanut. Ämmä meni saunan taakse ja kuoli kylmään yöhön. Tällaisten tarinoiden paikkansapitävyyttä on usein vaikea osoittaa. Vaskelan paimenet saattoivat ainakin »Pahantekkiit»-hokemalla kiusata Palkealan paimenia.

Palkeala on myös ainoa Raudun kylä, johon liittyy oman kotiseudun ylistystä. Nämä katkelmat ovat varmaan palkealaisen runoilijan tuotetta: »Paras on olla Palkealas, paras Palkeala kyläs: Suvannost vettä toivat, Pietarist leivä saivat, maantie kulkoo läpi kylän», »Paha on naija Palkeelast, paha Palkeelan kyläst, ne tahtoot takasii tulla, tuovat viel miehen tullessaan». Tuntematon sepittäjä esittää loppupontenaan maantien kulkevan läpi kylän; kenties joku hänen kuulihoistaan oli »mielettömmii metsämailt».

Eteläkarjalaisten pilkkarunoja naapurikylien väestä on pidetty hyvin omin-takeisina, ainakin omintakeisempina kuin oman kylän ylistysrunoja, jotka eivät useinkaan ole levinneet syntymäkyläänsä kauemmaksi. Kaksi edellä mainituista lauluista, Sakkolasta muistiinpantu »Varjele hyvä Jumala Rauun maita raatamasta» ja Raudusta saatu »Jumalainen varjelkohon meiän muita neitoloja» osoittavat, että viime vuosisadan puolivälissä oli näissä pitäjissä ainakin kaksi kilpailevaa ryhmää, jotka sepittivät pilkkalauluja toisistaan.

Raudusta on meille säilynyt myös lukuisia vanhoja kotiseudun ylistyslau-luja. Niissä ei yleensä kerskaukselle etsitä mitään aineellisia syitä, vaan ne ovat lyyrillisiä tunteenpurkauksia:

Nii meijä hyvillä mailla
 esin puut, esin petäjät,
 esin ihmiset ilossa, esin naiset naurusuulla,
 nii meijä hyvillä mailla
 linnut laulaat loatusast, kiät kukkuut kuulusast,
 nii vua mailla vierahilla
 kiät kukkuut kummemmast, linnut laulaat laihemmast,
 nii vua mailla vierahilla
 selin puut, selin petäjät,
 selin ihmiset ilossa, selin naiset naurusuulla.

Tämä runo on pantu muistiin Raudun Riikolasta. Viime vuosisadan puoliväl-lissä riitti ilon ja ylpeyden aiheeksi jo se, ettei tullut lyödyksi tai pahoinpidel-lyksi hovissa. Elettiin raskasta lahjoitusmaakautta:

Jos huolisi hovissa käyä,
 ei meitä hovissä lyöä, ropotissa roiskutella,
 ei lyöä lyllyllä miestä, ei panna pajun keralla,
 eikä keiku herran keppi, tanssi taarostan kulakka,
 päällä paian palttinaisen, päällä hienoisen hipiän;
 herra on herttainen hovissa, sitten taarosta tasainen . . .

Toisin on »yläpuoloisen» poloisilla, Venäjän rajan toisella puolella: he »huojuvat hovissa, ropotissa rutkehtivat» ja Ylämaan akat sanovat: »Minä tuuin tyttöäni Suomen puolen poikasille».

Raudussa oli selvä ja jyrkkä vastakkaisuus »suomalaisten» ja »venäläisten», s.o. suomea puhuvain kreikkalaiskatolisten kesken, väittää Maija Ruutu, joka liikkui Kannaksella 1926. Ennen mainittiin ihmeenä, jos »suomalainen» ja »venäläinen» menivät keskenään naimisiin. Taloudellinen taso, tavat ja puvusto olivat erilaiset. Naidut naiset olivat ortodoksikyylissä sorokka-, suomalaisissa huntupäitä. Puhtaina ortodoksikyylinä Ruutu mainitsi esim. Sunikkalan, Vakkilan ja Keripadan.

Varsin monet rautulaiset ovat vakuuttaneet minulle, että mitään eroa ortodoksien ja luterilaisten välillä ei ollut, uskontoa tietenkin lukuunottamatta. Suhtautuminen ihmiseen ei ensinkään riippunut uskonnosta. Tällaisesta asiasta on vaikeata saada varmoja tietoja, mutta ilmeisesti ennakkoluulot viime vuosikymmenien aikana ovat kaatuneet. Pilkkanimityksiä tai -lauluja ei kreikkalaiskatolisista ole paljonkaan sepitetty; he eivät esiinny siinä mielessä ryhmänä. Sen sijaan kerrotaan esimerkiksi siitä, miten kreikkalaiskatolisten ristimänimet saivat alkunsa. Kun pappi tuli ristimään heidän ensimmäisiä lapsiaan, ei hänellä ollut aikaa kysyä niille tulevia nimiä. Pappi läiskäytti vain vettä päähän ja sanoi: »Tuo Tuna, tää Tana, tuo Nuta, tää Nata». Siitä saivat kreikkalaiskatolisten ristimänimet alkunsa.

Kerrotaan, että Jumala toi kreikkalaiskatoliset Suomeen Venäjältä. Rautuun niitä tuotiin suuressa kulissa, niinisäkissä. Pietarista päin kuljettaessa tuli suuria reikiä Vakkilan kylän kohdalle, putosi muutamia, Palkealan kylän luona reiät suurenivat kunnes Metsäpirtin Vaskelassa hajosi koko kuli. Toisen tiedon mukaan »piru kokois kerran suuren hiiljukulillisen ryssii Pietarin katuloilt ja läks tuomaa heitä tänne.» Suuren mäen kohdalla kuli hajosi. »Tähä kohtaa tulj sit Kerpaankylä ja heitä sanottii raparyssiks, ko piru olj heijät koont kavun ravast ja heitti sit viel rospuuttoisel tiel rappaa pyörimää.»

Nämä kertomukset ovat ehkä aikoinaan voineet keripatalaisia loukatakin. Kun äskettäin kuulin tätä kaskua kerrottavan rautulaisten kesken, mukana olijat nauroivat sille, mutta tiesivät kaikki, että »kreikkalaiskatoliset ovat Raudun vanhimpia asukkaita ja suomalaisia, niin sanottiin Entinen Rautu -kirjassa».

Lasten kasvatuksesta

- Topostha tulluo lapsest onnelline, ko syntykii suntakpäivän, saatettiin sanoa pienokaisen ilmestyessä maailmaan.

Odotusaikana äidin piti viettää tasaista ja rauhallista elämää. Jos hänet säikäytti, voi lapsesta tulla epätaito. Jos löi äitiä, tuli lapseen merkki samaan kohtaan. Jos äiti varasti kuormaniekkana ollessaan, ei lapsikaan erottanut omaa tavaraa vieraasta. Odotusaikana äiti teki tavallisia askareitaan. »Viis lasta sai ja kaik liäviä ja yksiniä. Itse esliinastai toi tuppua ja itse pes ja alko töitiä tehä vähä kerrassua», kertoo Helena Onttonen eräästä rautulaisesta miniästä. Useimmiten kuitenkin pantiin sauna lämpiämään ja ainakin joku naapureista tuli avuksi.

Jos lapsella oli viisaan näköiset eleet, suuret silmät, ja se oli hiljainen, »kiltti», olivat vanhemmat ihmiset aina valmiit ennustelemaan: »Sanokua miu sanonien, ni tuo laps ei elä kauva». Jos lapsi kuitenkin varttui tavalliseen tapaan, ei ennustusta kukaan muistanut. Yleensä ei lasta ollut hyvä vieraiden kiitellä. »Mitä sie haukut miu lapsestain», saattoi äiti sanoa ja sylkäistä maahan. Hän pelkäsi, että lapsi »silmähyis».

Pienokaisen poismeno ei ollut yhtä harvinainen tapahtuma kuin nykyään, ja vanhemmat suhtautuivat siihen tyynemmin ja ikään kuin luonnollisemmin. Äitiä kiellettiin suremasta, lapsen hyvää osaa ei saanut kadehtia. »Talleha

Lapsia aitan portaiden vieressä aurinkoisella pihalla; nuorin seisoo reikäjakussa, veljellä on puuhevonen. Valok. Kansallismuseo.

hiä on jos kuoluokii.» Lapsesta huolehtiminenkaan ei aina ollut iloa, kun jokainen leipäpala oli tiukan takana. Seuraava muistelmä on puhuva:

Lasten nähden hän (äiti) ei koskaan itkenyt. Yhden ainoan kerran muistan. Olin pieni tyttö, äitini alusti leipätaikinaa ja ykskaks hän nousi taikinan päältä pois ja ratkesi äänekkääseen itkuun. Se teki minulle niin pahaa, kun en tiennyt, miksi hän itki. Vasta naimisissa ollessani kysyin häneltä. Hän vastasi: »A niinkii monta nälkäistä suuta ko ol varttumas ruokua ja mie viimist jauhot kastelin. Rahhua ei olt mil uusii ois ostant, ni ei se teht miel naurua.»

Ei saa olla tuhmii

Entisajan vanhemmat käyttivät ainakin muutamia kasvatusmenetelmiä, joita nykyajan lapsipsykologit eivät suosittelle: uhkauksia ja uskottelua. Lasta voitiin pelotella ankarilla rangaistuksilla, todellisilla tai keksityillä olennoilla:

Älä mee likkeel ojjaa, näkki kampa tukkaasa.
 Otan pääläestas kii ja nyhän joka hiuksen pois päästäis, ettei jää karvan nykkärettä.
 Ei saa olla tuhmii, annetaan mustalaisel sit sinut.
 Nyt jos et nuku, nii Reko-Jurkka tulloo.

Reko-Jurkka oli ukonturjake, joka kierteli porsaita salvamassa. Kiroavalle lapselle sanottiin Jumalan pudottavan suuren kiven päähän. »Älä viätä pahhoi», vanhempi sanoi kuullessaan vihellystä. Itkijää varoitettiin: »Suu männyö nii viäräks, jot venäläine ei ossoa tehä lusikkaa». Jos lapset eivät tahtoneet opetella lukemaan, sanottiin: »Ristitiä venäläiseks, siit ei huoli oppii, venäläisii ei huol lukkii. Suomalaisii pittää oppii kaikkii lukemua». Tästä oli Helena Onttosen mukaan seurauksena, että lapset etsivät heti katekismuksen. Lapsille saatettiin myös selittää, että papilla on kirstussa herneitä ja pappi panee polvilleen herneiden päälle, ellei osaa läksyjään, tai heitä narrattiin sanomalla: »Jos ossaat, niin pullan saat». Korvapuustit olivat näet osa kinkeritunnelmasta.

Lasten tiedonhalu tyynnytettiin kernaasti tekaistuilla selityksillä. Ukonilmalla »ukko ajjaa taivaal kärrilöi kans, ne kolajaat». Kun pienokainen halusi tietää, mistä hän oli maailmaan tullut, kuuli hän olevansa »saunan loantolast löyvetty». - »A tiijettäks työ ihmettä: äit löys kymmenännien pojan saunan loantolast», saattoi isä kertoa muille lapsille.

Vanhemmat pyrkivät myös tieteen tahtoon narraamaan lapsiaan. Kun sika tapettiin, lähetettiin perillinen noutamaan naapurista »hännänveintä». »Joskus vanhempi voi kysyä lapselta, haluat sie tietiä, tulluok siusta soittaja. Toinen uteliaana: Tahoha mie.» Silloin kysyjä otti uhriaan käsivarresta kiinni ja alkoi puristella, niin että koski. Kun lapsi rimpui pois, vakuutettiin hänestä tulevan hyvän soittajan, kunhan aika myöten antaa. »Vanhemmat tekivät tahallaan ilkaa lapsilleen, se oli samalla opettamista, että lasten huomiokyky kehittyisi ja oppisivat pitämään puolensa, etteivät olisi vanhempana narrattavia», toteaa Helli Mäkelä. Ilmeisesti juuri kyky pitää puoliaan oli ominaisuus, jota pidettiin arvossa ja joka haluttiin lapsille opettaa kovaa elämäntaistelua varten. Sosiaalisuus, elämänmyönteisyys ja suvaitsevaisuus olivat vasta myöhemmän ajan iskusanoja.

Körö körö kirkkoon

Lasten viihdyttämiseksi ja huvittamiseksi on olemassa oma perinteensä. Vanhemmat lukevat pienokaisilleen tiettyjä loruja, ja ne palautuvat taas heidän mieleensä omien perillisten parissa. Usein nämä viihdytysleikit on opittu suoraan isovanhemmilta, joiden hoidossa pikku lapset ennen paljon olivat. Sen sijaan vähän vanhempien lasten perinne, esim. leikinalkajaisluvut, ovat jo tovereilta opittuja.

Jos jokin loru leviää isovanhemmilta lapsenlapselle, se saattaa säilyä hyvin yhtenäisenä ja muuttumatta. Näyttää siltä, että jotkut pikku leikit ovat olleet tunnettuja kaikissa rautulaiskodeissa. Yleisimpiä ovat ehkä seuraavat:

Harakka huttuu keittiä, hännälliän hämmentiä, noukalluan suolua pannuo. Antua tuol pojat, antua tuol pojat, antua tuol, tuol ei jää mittiä. Lähtyö kaivuo etsimiä, kaivo on kainalos.

Pienokaisen kämmenen kuvussa hämmennetään »puuro», sormet syötetään ja loput viedään kutitellen kainaloon. Viimeinen poika voi jäädä ilman tai saada »lapijal piähä».

Vinks, vonks, vinks, vonks, koira metsää männöö. Lirpu larpu, lirpu larpu, koira kottii tulloo.

Tässä nostellaan lapsen jalkoja ilmaan ensin harvemmin ja sitten nopeammin. Seuraavan leikin lopussa lasta hypitetään käsien varassa korkealle:

Vejän nuottaa, suan kallaa, kissal kiiskii, koiraal kurvii, pienet kalat kattilaa, suuret kalat suolataa. Puistelen vettä verkostain, puistelen vettä verkostain.

Kaikissa näissä leikeissä on lopussa jonkinlainen yllätys, joka saa lapsen nauramaan.

Lasta jalkaterällä keinutettaessa luetaan: »Siipu siipu, sittahäntä, tanssi, tanssi, tappurahäntä» ja polvella körötellessä: »Körö körö kirkkuo, jämi jämi Jäskie, jämi Jäskest takasi, körö kirkkost kottii!» Sormia opeteltiin: »Peukalopotti, tuomentotti, lektermanni, kultaralli, pikkurilli» tai »Täitappo, potinuol, pitkä-Heikki, Nimetön-Matti, matala-Antti». Kieliharjoittelun saamiseksi luettiin lapsilla hokua: »Rauvu lukkari rukkaast, Rauvu sontijo sormikkaat». Vähän vanhemmat lapset lukivat napeista: »Pappi, lukkaarj, talonpoika, kuppjaarj, rikas, rakas, keppi, kerjäläinen».

Pienokaista, joka haluaa aina kuulla uusia kaskuja, taltutetaan: »Jäniksel o pitkät korvat, niin pitkät ko jäniksen korvat, kaskuunko mie sen kaskun kaik?» - »Kaskuu», pyytää lapsi, ja saa yhä uudelleen kuulla: »Jäniksel on pitkät korvat, niin pitkät ... » Lapsen maitohammas heitettiin uunin päälle. »Täs on hiiri siul luuhammas, anna miul rautahammas.»

Jo unohtumassa oleva lasten huvittamistapa oli varjokuvien teko. Varsinkin vanhat miehet pitivät siitä. Lasten riemukas, ihaileva kiljunta innoitti heidät tekemään mitä ihmeellisimpiä kuvioita uunin kylkeen: lammasta, kukkoa, jänistä, epämääräistä hirviötä...

Kehtolauluja on säilynyt tavattoman paljon. Niitä tarvitaan useita, sillä lapsi ei kenties nuku yhden tai kahden laulun aikana, ja toisin kuin piirileikkilauluilla, on niillä yhä tehtävänsä. Usein on korostettu suomalaisten kehtolaulujen surumielisyyttä. »Tuuvin lasta Tuonelaan, Tuonelass on tyyni olla» on hyvin tuttu Raudussakin. Aina näiden laulujen takana ei ole apeus ja väsymys, vaan ärtynyt hoitaja. Surma saa iskeä kurikalla likkaa ja lasta: »Iikkaa kun ei liekuta ja lasta miks ei makkaa». Helena Onttoselta on eloisa kuvaus:

Nyt tottele ja piä nennäis puhtuan, tai mie laulan mikä ottaa räkänenät ja tarttinuamat.

(Alotti laulua:)

Tule surma, sukkineis, kuala karvakenkineis, ota täst tiä omena, tapa täst tiä tarttinuama!

Sillo lapset alko siivota nenäjiä ja sannoit: Ei nyt surma minnuu ota, ko miul o puhas nenä.

Vanhemp vakuttua: No ei nyt ota, ko nennäis puhtuan pijät!

Isää laulettiin iltaisin kotiin: »Tule isä Pietarist' ja tuo sie kauruskaa!» Jotkut kehtolauluista ovat selvästi sepitetyt jonkun vanhemman kuulijan iloksi:

Makkaa pois sie Paapon Armas,
Aapro vei sen lapsen amman
Huuhin häihin kuokkimaan.
Aa aa akana, lapsest' tulloo pakana.

Tuskinpa pieni kuulija käsittää paljonkaan seuraavan erittäin yleisen kehtolaulun kuvitelmista:

Mie se tuutin poikajain,
poika se minulle minjän tuopi.
Miniä saunan lämmittääpi.
Miä, anoppi, kylpömiä:
viel on vastat varvikossa,
kappa on kaivon kannen piällä,
korenta kujan perässä,
soav on saunan porstuvassa.

Lasta pidettiin tavallisesti tuvassa puukätkyessä. Jotkut ripustivat ison pyykikikorin kattoon. Vielä 30-luvulla vietiin lapsi heinäpellolle mukaan ja pantiin vipuun, pellavakankaasta ommeltuun pussiin, joka kiinnitettiin katajanruntoon. Lapsi siis todella liekkui »linnanpuussa, Karjala katajapuussa, oma veiko vemmelpuussa».

Vaikka maailma myöhemmin opetti jokaiselle tapojaan, luettiin lasten kanssa yleensä ilta- ja aamurukoukset, vaikkapa näin:

Aamulla noustessamme, Herraamme muistakaamme,
hän yöllä vaarat esti, päältämme armoisesti.
Tule Jeesus tupahain, astu iltamajahain, silmät unen
ottakoot, sielu rauhas levätköön.

Nuorten seurustelu ja puolison valinta

- Mis tänä iltan on leikit? saattoivat nuoret kysellä.

Illanistujaisia, nurkkatansseja, »kalenoi», pidettiin Raudussa vielä 30-luvulla. Ne olivat poikien järjestämiä tilaisuuksia: kylän pojat keräsivät rahaa, vuokrasivat sillä huoneen, ostivat teetä ja rinkiä sekä palkkasivat

haitarin- tai viulunsoittajan. Tytöt pääsivät ilmaiseksi, toisin kuin myöhemmin iltamiin.

Tarjoilun piti olla runsas: pojat toivat säkeittäin rinkilöitä, sokeria ja »sajuloi». »Jokahinen sai syyvä sen, minkä jakso.» Tavallisimmin oli mukana haitarinsoittaja, tahtia lyötiin kolmikulmaraudalla. Oli piirileikkiä:

Tuli, tuli, tuli lemmen käki, tuli akkunan alle ja kukku,
sillon ne pojat riijoolle lähti, kun pappa ja mamma nukku.

»Jo pit' olla hyvät kalenat», sanottiin jälkeen päin.

Syksy oli illanistujaisten aikaa. Kun saatiin tanssit pystyyn, kutsuttiin osanottajia vieraista kylistä saakka. Joskus mukana oli jopa 150 henkeä. Ihmiset kutsuttiin kyläkunnittain juomaan. Tarjoaja esiintyi kuin huutokauppanpitäjä, joka mainosti tuotteitaan, rinkilöitä. Nurkkatansseista kerrotaan, että ne »jok'ikinen kerta päättyivät tappeluun». Yhteenottoja ei ollut kuitenkaan kutsuttujen vieraiden kanssa. Naapurikylien pojat, joille ei oltu asiasta ilmoitettu, tulivat, löivät lamput matalaksi ja särkivät ikkunaruutuja. Tämän vuosisadan alkupuolella tappelut olivat varsin tavallisia. Leinikylän seuduilla vietetyissä häissä tapahtunut tappelu oli yksi monista. Väkeä oli paljon, ja kaikki kului rauhallisesti puoliyöhön saakka. Sitten alkoi yht'äkkiä kuulua »huutoa, kironmenoa, ampumista, valitusta, pakokauhu oli suuri, hääväki juoksi, kuka minne kerkisi. - - -Sitten huusivat 'Mies on tapettu', ammuttu, tanssilattialle verta vuotaa kuin siasta. Nimismies sanoi: 'Ei sitä asiaa toimita tutkia, se mies soapi männä kuin koiran pää.' Siitä oli jo poliiseille ja pitäjäläisille harmia ja vaivaa.»

Monet rautulaiset ovat oivaltaneet, miksi kylätappelut loppuivat, ja tehneet saman havainnon kuin eräs äskettäin ilmestynyt väitöskirjakin. Maria Käppi kirjoittaa: »Mutta nyt vähän ennen sotia ne olivat jo pois muodista, kun nuorisoseurat alkoivat enemmän toimia ja tehdä valistustyötä. Tulivat myös kaikenlaiset urheilut, joissa saivat voimiansa näyttää.» Vilho Kiesiläinen totesi, että kylätappeluiden syy oli liian vähässä kanssakäymisessä. Pojat kävivät »tyttökylällä» toisessa kylässä, se kostettiin ja taas kostettiin vastaan. Nuorisoseurat, urheilujärjestöt ja suojeluskunta lopettivat kahnaukset. Tavattiin naapureita, opittiin heitä tuntemaan ja havaittiin, että ihmisiähän hekin ovat, eivät sen kummempia. On huomattava, että aikaisemminkaan eivät kaikki kylät tapelleet keskenään. Oli »leirejä», jotka ottivat yhteen, ja kyliä, joiden välillä ei koskaan ollut mitään kahnauksia.

Illanistujaisten lisäksi olivat kihupyhät nuorison tapaamistilaisuuksia. Raudun kihupyhiä olivat helatorstai ja mikkeli. Päivällä mentiin kirkkoon, illalla oli tanssit. Kihupyhinä kokoontui monen pitäjän nuoriso. Kivennavaltakin saakka tultiin kävellen, avojaloinkin, varsinkin kun isä ei antanut juopolle

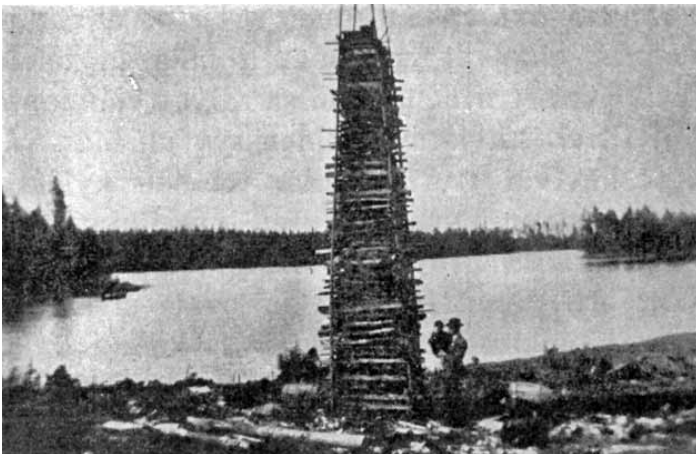
pojalle hevosta. Ne, joilla oli hevoset, ajoivat kirkkotiellä kilpaa. »Ei siin auttanieet laupiaat silmätkäi, se ol kihhuumistwa», muistelee Ida Laine.

Juhannuskokkojen rakentaminen kuului myös nuorten yhteisiin tehtäviin. Sen sanotaan olleen tavattoman hauskaa, sillä silloin nuorilla oli hyvä syy lähteä pois kotoa. Rakentaminen saattoi kestää monta iltaa. Tavallisesti tehtiin sääririkkoja: neljä puuta lyötiin pystyyn ja välit lyötiin täyteen »kämärii». Samalla kylällä saattoi olla montakin kokkoa, esim. Mäkrän kylällä kolme, Räiskylän aholla viisikin lähes kuusimetristä kokkoa ja lisäksi ämmänkokko. Koska monen mieli olisi tehnyt käydä usealla kokolla, poltettiin jotkut niistä juhannuksena tai aatonaattona.

Vaikka juhannus oli oikeastaan nuorten juhla, kerääntyi kokoille myös vanhempi väki ja lapset sylivauvoja myöten. Räiskylän aholle tai Piesulaan saattoi kokoontua puolisentuhattakin henkeä kymmenestä kyläkunnasta. Kauppiat toivat hevosilla virvokkeita, pullaa ja karamellejä. »Kokolla tanttittii, pyörittii piiriä laulun kans, hanurinsoittooki oli.»

Kokot sytytettiin yksi kerrallaan ja niiden palamista tarkkailtiin. Kokontekijöille oli kenties nimetty sääret, ja kuoleman sanottiin tulevan ensimmäisenä sille, jonka sääri ensin taittui. Naimaikäinen nuoriso otti enteitä omalla tavallaan. Jokainen läsnäolija saattoi merkitä oman säären. Jos se jäi pystyyn, jäi vanhaksi pojaksi tai -piiaksi, jos se kaatui, osoitti se samalla suunnan, jossa tuleva puoliso oli.

Kreikkalaiskatoliset kokoontuivat vuosisadan alkupuolella Iljan kokoille. Keripadan kokoilla tapettiin eräs mies 1914 ja ne loppuivat siihen. Sen jälkeen vietettiin Iljan kokkoja muutaman vuoden ajan Vakkilassa. Jokin satunnainen onnettomuus voi välistä saada vanhan kansantavan kokonaan häviämään, jos uusi muoti on jo voittamassa alaa.

Sääririkon rakentaminen oli Raudussa nuorten puuhana.

Onko huonees naiseläjää?

Keväisin, tavallisesti helluntaiksi, tytöt muuttivat nukkumaan aittoihin. »Tälöin pojat keskenään juttelivat, että joskus milläkin työllä on kesä, siis tarkoitti, joko nukkuu huoneessa.» Tytöiltä kyseltiin: »Joko sie makkaat ulkokuonees?» Useimmiten lähti poikajoukko yhdessä kiertämään kyliä. Näin tapahtui ainakin vielä 1920-luvulla ja kolmikymmenluvulla »viel täysijää käivät pojat pyrkimäs». Kaikki kylän pojat kokoontuivat tiettyyn paikkaan ja tuumittiin, mihin kylään milloinkin lähdettiin. Esim. Palkealan ja Riikolan pojat kulkivat usein yhdessä. Kylään päästyä joukko hajosi, aina pienempiin ryhmiin. Joskus tyttö hyväksyi yhden jäämään huoneeseen, joskus saattoi jäädä kaikki, joskus kaksi poikaa meni saman tytön luo.

Aukase, likka, sun aittasi ovi, meitä ei ole kuin kaksi:
toinen käyvyv viereheis ja toinen vartijaksi.

Matkaan lähdettiin illalla 21–22 tienoissa lauantaina, joskus viikollakin. »Ove al luettii monenlaisii loitsuloi.» Pojista toiset olivat erityisen hyviä pyrkimään. Tytöt sanoivat, että »pitää noin hyvä pyrkijä laskee».

Hyvää iltaa sin tyttöin majjaa, pittääks poikiin sivutse ajjaa,
vai saapiks se koht kolauttaa ja pyrkii romauttaa?
Hyvää iltaa jot heläjää. Onks siel naiseläjää, ko oiskii tyttöjä?

Tytöjä houkuteltiin kuvailemalla merkillisiä tapahtumia:

Herätkää katsomaan kuuta ja hallaa, kun teijän kaivo pallaa,
puitteetkin juoksee mäestä allaa.

Pyrkijän on ulkona paha olla:

Täällä sattaa sahhaattaa, tääl tuuloo tuhhaattaa. On pakkänen
ja paljon hallaa ja kaik palentuut miu paljaat jallain.

Varsin usein toistuu epäily siitä, että tyttö on niin »toisen oma rouva, ko ei pojill ennää haastamaan jouva».

Mitäs se pittää, kun ei virketä mittää? Mikäs se on vika vai on
se pyrkijä sika? Onks se jänne kieles vai pojanvänni vieres,
mikä kuppeest kii pittää ja kutkuttaa?

Tarkoituksena oli saada tytöt sanomaan edes jotain: »Kysykää, tytöt suotta, mist työ uotta». Tyttöillä oli myös omia lorujaan, vaikkakin niukemmin. Viime mainittuun kysymykseen voit vastata: »Tiijetääh myö, mist työ uotta, siithä myö ollaa mist työkii: luust ja lihast, valkiast nahast».

Kuule, likka koputosta ja havaitse naputosta, nouse ylös istumaa ja poikii kans kaskuumaa. Kiäri unneis keräl ja viskaa rovatin peräl. Niin pittää panna puhetta ko pappuu, vaik ei tule sanallekkoa appuu. Niin tullee puhheen punttii kun nuoranlunttii, sananpartta ko suappaanvartta. Mikäs siin on vika, onks se poika sika. No sana sakkaa, enhä miekää makkaa, ko miekii kolkutan ja hakkaan ja oon tult vielä näin pitkän matkan takkaa. Nyt on niin tyyni ja tasainen, rauha ja lakija, pappu ei kuule, mamma ei kuule, kyläläisist eijjoo mittää ...

Yöjalassakäynti oli yleinen ja tavallaan hyväksytyt tapa. Silti kuului asiaan, että isännät antoivat pojille hatkat ja äidit koettivat vartioida tyttäriään. Vanhempien suhtautuminen riippui tosin siitä, oliko pyrkijä heille mieleinen vai ei. Vaikka koko kyläyhteisö siis tiesi, että yöjalassa käytiin, olivat vierailut tyttöjen aitoissa »varaskäyntejä». Jos työllä oli jo poika aitassa toisten tulijoiden saapuessa, teljettiin ovi ulkoa: pantiin eteen iso kivi, karhi tai pönkä. Aamulla vasta isä tai äiti päästi vävyn pois ja vei kahville koko perheen seuraan. »Se oli kova paikka, koska sen piti olla salassa.» Pojan pyörä nostettiin katolle tai se killui jossain pylvään nokassa. »Kaikenlainen kiusanteko kuului kuin asiaan», muistelee eräs rautulainen. Harmi oli siis nieltävä, mutta tällaisesta kiusanteosta kerrotaan aiheutuneen myös kylätappeluja ja riitoja. Pojat pitivät näet oman kylän tyttöjä omaisuutenaan.

Entä tulivatko pojat aittoihin vain »tupakan tekkoo, savun vettoo ja satteen pittoo»? Jos oli pitempään seurusteltu, saattoi tyttö ottaa pojan viereensä. Pyrkimälukujakaan ei enää tarvittu. Tavallisesti istuttiin ja haasteltiin kaikkea mahdollista. Syksyisin paloivat kynttilät, ja työllä oli tarjottavana puuomenia tai pojalla tuomisina karamellia. Poika voi välistä leikillä kaulailia. Tyttöjä nipisteltiin, ja korvapuusti tuli palkkioksi. »Toisii nauratti, eihää se sitä vihalla eikä viljalla lyönt - rakkauvessaha lehmäkii härkää puskee».

Hyvätapainen poika sai nukkua tytön vieressä aamuun asti, pahantapaiselle kuului käsky: »Tuost on viis poikki!» Oli harvinaista - ainakin vuosisadan alkupuolella - että tyttö antoi maata itsensä edes pitempiaikaisen seurustelun kestäessä. »Kaikki oli sellaista puhdasta ja viatonta», vakuuttaa eräs vanhus. »Nainen pittää olla niin napakka, ettei anna itseään riepotella», sanottiin. Tähän onkin uskominen, sillä aviottomien lasten määrä oli vähäinen.

Aitoissa käyminen oli vanha kansantapa, joka antoi nuorille tilaisuuden tutustua toisiinsa ja solmia siteitä tulevaisuutta ajatellen. Vielä vuosisadan alussa pidettiin nuorten päiväaikaista seurustelua sopimattomana. Ei tullut kuuloonkaan, että poikia olisi saanut tuoda kotiin. Siksi aittojen ovet avautuivat kerran toisensa jälkeen »lukusien luettelijoille». - »Minun poikani oli Sakkolan poika... Isäntä sattui kuulemaan, ei ehtinyt sanoa kuin hyvää päivää ja hyvästi ja se loppu sillä kertaa siihen. Mutta ei loppunut kokonaan, kesti viisi vuotta, kun pappi sanoi aamen.»

Ota puura ja punainen

Millaista kumppania pojat etsivät itselleen yöjalkamatkoilla ja katselivat illanistujaisissa?

»Morsiamelta vaadittiin ennen paljon», toteaa Ida Laine. »Sen piti olla kaikin puolin vahvaa tekoa, että jaksoi työssä, ja kaikin mokomin piti olla valkoinen ja hiuksetkin valkoiset, ennen kuin oikein kelpoitti anoppia ja appea.»

Jos nykyajan nuori mies etsiikin vahvatekoista ja alati uurastavaa vaimoa itselleen, hän tuskin uskaltaa ihanteestaan julkisesti puhua. Näyttää siltä, että entisaikaan nuorilla oli paljon selkeämpi ja realistisempi kuva siitä, millaista puolisoa kannatti tavoitella.

Morsiamen oli ennen kaikkea oltava terve ja työteliäs. Vähäisetkin ruumiinvammat pyrittiin salaamaan. Monista kaskuista käy ilmi kaupankäynnin armottomuus. »Yhel akal olj vähänäköinen tyttö. No, tulliitha tälkii pitkävirsut, ko oikee olj hyväks kellätty ämmiin kautta.» Äiti yrittää salata tytön sokeuden. Mutta tämä erehtyy luulemaan pöydällä olevaa suurta valkeaa sajumulketta (kannua) kissaksi ja kiljaisee: »Pois kissa pöyväält!» - »Tietäähä sen, jot pitkävirsut läksiit niine hyvinee ja akka sai pittää sokijan tyttöösä.» Huonosilmäisiä olikin ennen paljon. Helena Onttonen kertoi eräästä rautulaisesta työstä, joka havaitsi, ettei hän näe toisella silmällään. »Piikasein, älä virka kellenkiä mittiä, älä virka sulhaselleiskua», varoitteli hänen äitinsä. »Hiä olj jo monen lapsen äit, ko vast virkkoi miehellen: mie en niä toisel silmällä.»

Terve ja samalla kaunis oli neito, jolla oli »poskipeät punaset, käsivarret on valkijaiset». Poikaa neuvottiin ottamaan »puura ja punainen, se on terve ja tekevä». Kun kansanomaisen kauneusihanne oli valkoverinen ja punaposkinen neito, tytöt yrittivät valkaista itseään »konnikaisen hötelmällä», sammakon kudulla, jos olivat päivettyneitä. Ei siis ollut muotia olla ruskettunut. Nykyajan päivettyneellä kaupunkilaisneidolla on ollut tilaisuus maata hiekka-

rannalla; entisajan valkoverinen maalaistyttö oli henkilö, jonka ei ollut pakko raataa aamusta iltaan ulkotöissä.

Neitoa oli ennen etsittävä riihenvartaasta. Varpu Vaskelainen Keripadasta saneli:

Katso kaselta neittä, katso kankoa takant,
mikä kantoa kaskipölkyn, nostoa nokisen pölkyn,
suvaitsoo suuren pölkyn.
Katso kankoan takant, sujahtoako sukkulaine,
keäntyykö käpy käjes, kävvyyk pirta pietimil.

Kerrotaan - ilmeisesti kyseessä on tositapaus - että kun sulhasen isä meni kosimaan, istui morsian lapsenkätkyessä ja »siiputti jalkojuan». Silloin sulhasen isä lausui: »Eihä meil jala siiputtaijua no tarvis» ja lähti toiseen taloon, missä tyttö oli ahkerassa työssä. Hänet otettiin kärreille ja vietiin kuulutuslille.

Tulevan vaimon piti olla myös hyväluontoinen. Tätä neuvottiin kokeilemaan etukäteen: oli astuttava hameen päälle. Kun neito kääntyi katsomaan, oli sylkäistävä silmille. Nykyajan nuorista naisista tällainen menettely tuntuu ehkä uskomattomalta. Mutta esim. Helli Mäkelä kertoo, miten hänen äitinsä oli häiden jälkeen lypsyllä ja talon renki heitti ämpärillisen jäistä vettä hänen päälleen saadakseen »luonteen» selville. »Ennen oli tärkeää saada luonne selville, oliko hyvä ja lempeä luonne vai heittiö. Naiset olivat niin kuin miehet sanoivat, miehet hoisivat määräysvallan.»

Vihdoin katsottiin sukua. »Suvun pit olla puhasmaineista ja rikkaus ja sorjuuskin oli tekijänä.» Annettiin myös ohje: »Samalt tasalt on oksat taiteltava».

Tyttöjen toiveista ja vaatimuksista meillä on paljon vähemmän tietoja. Ehkä se johtuu siitä, että tytöt olivat jossain mielessä kauppatavaraa, he siirtyivät kotoaan puolison kotiin, »miehet hoisivat määräysvallan». Joka tapauksessa tytötkin toivoivat itselleen valkopäistä sulhasta. Kun pesi lattian ja erittäin kynnyksen puhtaaksi, sanottiin sellaisen olevan tiedossa.

Uudemmat kansanlaulut, nimenomaan liekkulaulut, olivat yleensä tyttöjen sepittämiä. Jos uskomme niiden kuvastavan esittäjiensä mielialoja, olivat rikkaus ja raittius toivottuja ominaisuuksia:

Pie ei lähtee rengille, ja rengill ei uo orrii.
Talon tytön tavarat ei sovi rengin korrii. — — —
Juoksuo juomarin hevonen, sil on hyvä aijua,
kuka joutuu juomaryl, ni sei uo kurrii vajua. — — —
Poika maantien kulkija on rapakaljan juoja.
Seijuo ilon antaja, vaan surun suuren tuoja.

On merkillistä, että vaikka entisajan nuorillakin oli tilaisuuksia toistensa tapaamiseen - yöjalkamatkoilla, illanistujaisissa jne. - avioliitto solmittiin usein melko umpimähkäisesti, kuulopuheiden perusteella. Sanotaan, että ennen palkattiin köyhiä ämmiä morsianta kiittämään. »Minkälaisen kuvan naapurit antoivat tytöstä tai pojasta, niin sen perusteella useimmat avioliitot silloin solmittiin.» Jos ajateltu morsian ei ollut sulhasen isän mieleen, hän usein ehdotti muualta ja »joskus männiitkii muuvvualt». Ida Laine kertoo, miten puhemies ja sulhanen lähtivät Sakkolasta morsianta kysymään kaksipyöräisillä kirkkokieseilä. Mutta matkalla tuli vastaan Kaskaalan kylästä eräs Mari-niminen nainen, ja he tekivät kaupat siinä keskellä tietä. Hevonen käännettiin ympäri, sulhanen otti Marin rinnalleen ja ajettiin suoraan pappilaan.

Isoäitistä kertoivat, kun hän oli nuori, ettei hän tiennyt mitään, kun pitkävirsut istu tuvas. Hän oli pellolla lehmii paimenes, niin saunan ikkunasta vietiin saippua muka salla, et sai silmäise pessä ku pitkävirsut istu tuvas. Se oli sellaista aikaa, kun minun isoäitini oli nuori. Ja oli se vielä tapana sellainen umpimähkäinen virsuminen, kun minäkin olin nuori.

Kertoja on syntynyt vuonna 1896.

Ellei tyttö suostunut kihloja ottamaan, saattoivat sulhasmiehet, pitkävirsut, ajaa suoraan toiseen paikkaan, ja samana iltana voitiin käydä kolmessakin paikassa.

Tavallisimmin sentään kai tällä vuosisadalla olivat sulhanen ja morsian sopineet keskenään asiasta. Ajattelutavassa tapahtui vähitellen muutos. Kaupankäynnin luonne avioliiton solmimisessa väheni. Ei pyritty enää kuulopuheiden perusteella saamaan itselle parasta mahdollista, tervettä, työteliästä ja rikasta, vaan henkilökohtainen kiintymys alkoi merkitä jotain. Mutta jos muistaa entisajan umpimähkäistä »virsumista», ymmärtää hyvin kylänämmi- en keskeisen aseman avioliiton välittäjinä ja laulut, joissa toiveissaan petty- nyt purkaa mieltään:

Täl kyläl ne minnuu sannuot enemän ko muita,
tämän kylän sanojat on aika avosuita.

Konttii kantuat heilallein, mut hiä ei pijä lukkuu,
jot uon laiska ja läsivä, kunnetonta sukkuu.

Tiän kylän ämmät pitäs panna suurie resla-rekkie,
mustalainen kutsariks ja kolme koirua ettie.

Leikit

- Käyvvä pojat voittosil, kumpanen on varmemp!

Näin saivat nuorukaiset selville keskinäisen suhteensa. Järjestetyt urheilukilpailut ratkaisevat useimmiten saman asian nykyisin. Lapset leikkivät niin kuin ennenkin, mutta nuorisolla ja aikuisilla on muuta ajanvietettä. Vanhat seuraleikit ovat häviämässä, ja niiden elvyttäminen on aina enemmän tai vähemmän keinotekoista. Kuvitellaan usein, että vanhat leikit olivat jollain tavoin viattomampia, kehittävämpiä ja puhdashenkisempiä kuin esim. tanssi. Ne, jotka muistavat omasta lapsuudestaan vaikkapa jonkin kannakselaisen jouluajan näytelmäleikin, tietävät, että nuorison ja aikuisten leikit tähtäsivät eroottisen mielialan herättämiseen. Niihin liittyi riehakkuutta ja värikkyyttä, jonka rinnalla letkajenkka on varsin kalpea ilmiö. Sen sijaan lasten leikit elävät yhä, välistä täysin samanlaisina kuin sata vuotta sitten.

Lasten leikkikalut, lellit, olivat viime vuosisadalla kotona tehtyjä, mikäli niitä oli laisinkaan. Jollain papin- tai kauppiaanlapsella saattoi 1910–20-luvulla olla Pietarista tuotu silmänsä sulkeva nukke, mutta suurimmalla osalla räsyistä kääritty »tytti», jolle hiilellä piirrettiin silmät, nenä ja suu.

*Johan Edvard Pennasen lapset
»seärliékussa». Rautu, Palkealan
kylä.. Valok. Kansallismuseo.*

Pikku tytölle annettiin käteen nukke ja aikanaan se taas riistettiin: »On siin lapsmaikko, leikkii viel tyttilöil vaik pitäis jo ukkuo katsella». Isä teki esikoispojalle kaarevakaulaisen hevosen laudan kappaleesta ja tämä kulki pojalta toiselle, kunnes jäljellä oli kaluttu, sileä puunkapula.

Raudun leikkejä ovat useat kerääjät panneet muistiin, mutta vain kaksi kuvausta on perusteellista: toinen vuodelta 1926, muistiinpanijana silloinen kansakoululainen Laina Mentu Raasulista. Hän oli haastatellut emäntä Aune Kyllästistä Kelliön kylästä, joka oli syntynyt 1863, oli itse nähnyt kertomansa leikit ja ottanut niihin osaa. Lähes sata vuotta sitten leikittiin Raudun pirteissä talvella kauransyömistä, numeroleikkiä, palttinan myymistä, oltiin sarvisilla, nauriisilla, paistisilla, sokkosilla, oli sormuksen kätkemistä, johon liittyi sulhasen tai morsiamen arvaaminen. Sormuksen saajalle määrättiin silloin pari. Kosijoilta kysyttiin:

- Mist miehet on? - Kosista. - Saatiinko santua, tuotiinko tuntua?
- Saatiin sekä tuotiin. - Mistäpäin perä pitää? - Tuotilt, taatilt, Tuolt perä-purtsukasta.

Nyt näytettiin, missä päin kumppani oli, ja sormuksen saajan oli arvattava, kuka hänen morsiamensa tai sulhasensa oli.

Ulkona oltiin hippasilla, karttu-, kolo- eli kapilopiilosilla ja juostiin leskeä. Näkkisillä-leikissä laulettiin »näkille»:

- Näkki, näkki, nännäis näkkyyt, kupehesi kuumottaa. - (Näkki:) Millainen ilma siellä on? Hyvä ilma on. - Mitä söitte kotoa lähties-sänne? Huttua, velliä ja sinun poikiasi.

Näkki lähti lennättämään leikkijöitä. Raudussa on kerrottu myös uskomustarinaa: näkki, mustahiuksinen nainen, asui ennen Kantralammessa. Poika huusi kerran näkille: »Näkki, näkki, nännäis näkkyyt!» Kun poika meni seuraavana päivänä uimaan, näkki veti hänet jalasta veden alle. Lasten leikin kiinniottaja on ilmeisesti aikuisten tarinan uskomusolento.

Viime vuosisadalla suosittiin Aune Kyllästisen muistin mukaan palloleikeistä kuudenkoppia ja isänmaata, edelleen oltiin noppapeliä, viskailtiin lingolla pikkukiviä. Lilli Vuorela, joka on syntynyt 1914, luettelee paljon samoja leikkejä. Ulkona pelattiin mm. neljää maalia, kuningasta, koira, rinkipalloa, noppaa, linkoamista, oltiin tippasilla, kuurupeittosilla, leskisillä. Sokkosilla olo oli suosittua pitkinä iltapuhteina: »Suatan, suatan sokkoo, tervatyynryj tekkoo, ota muita mustapäitä, älä minnuu valkiapiätä». Laivan lastaamista leikkivät sekä lapset että aikuiset. Nimi- ja syntymäpäivillä oltiin kätkemisleikkejä, mm. sormuksen ja kiven kätkemistä: »Tien tiili, kitken

kivvii, sotken savvii, paikkaan uunii. Arvaa kel kivi?» Lapset suosivat »kala vai lintu»-nimistä esineen kätkemistä. Useat leikit päättyivät tiedusteluun: »Mitä sen pitää tekemän, kenen pantti tulessa liehuu ja tervassa kiehuu?» Lasten leikinalkajaisluvuista taas Raudussa oli yleisin seuraava: »Ykitin kakiti, liitee laatee, vessel vommel, kukko murtee, reitee käps».

Kesä ja talvi toivat omat ajanvietteensä. Kannaksen mäkitet maastot olivat hyviä mäenlaskupaikkoja, mutta hurjin ja kiihoittavin leikki oli napakelkka, - liekku, hoijakka. Jäähän iskettiin paalu, sen päähän panttiin riuku ja toiseen päähän riukua kelkka, välistä useampiakin. »Kelkan vauhti kiihtyi huimavaksi. Korvissa vihelsi ja vatsanpohjaa vihloi, kun tässä kyydissä lensi.» Kesäisin harrastettiin laudan ja nuoranhyppäämistä, »könkkäämistä». Lasten leikkeihin kuului myös »musta ja valkea keisari», jossa kuljettiin portin läpi rivissä laulaen:

Keisari seisoo paratiisin päällä, musta ko multa, valkijaa ko lunta.
Kuka tulee viimeiseksi, sen on kuolema.

Kaikkina aikoina on harrastettu voiman, tasapainon ja notkeuden koettelua. Antti Kyllästinen Liippualta oli nostanut ison kuorman kermaa ja kärrit maasta ylös heilutellen niitä ilmassa. Antti Virolainen Kaskaalasta oli vetänyt hevosenkengän suoraksi. Miehet olivat tavallisimmin voittosilla, vetivät väk'karttua, sormikoukkuja tai painoivat kättä. Tasapainoleikkeihin kuului mm. kukkotappelu, käsillään kävely ja kärrinpyörän heittäminen. Jalkaa yritettiin panna niskan päälle. Lapsia peloteltiin: »Katsokaaha vaa, jot teil ei käy ko muinosen vanhaal piijaal. Sekkii panj jalkaasa niskan taaks, eikä suantkaa pois millää opil. Siihen kuolj, jot kupsaht. Hiä, niät, meinais suavaasa miehen sil konstiil, mut eipähä suant.»

Varsin yleinen hivin aihe ovat myös tempu, joilla yksi osanottajista saadaan naurunalaiseksi. Jos joku halusi katsoa tähtiä, hänet panttiin penkille selälleen ja turkin hihaa pideltiin kasvojen kohdalla: »Joks niät tähtii?»

- En vielä.
- Kohta'niät.

Pitelijä lorautti samalla hihasta kylmää vettä katsojan kasvoille. »Vennäin vehnästä» leikattiin seuraavasti: toinen oikaisi käsivartensa ja tarjoaja alkoi kämmenen syrjällä nakutellen laskea: »Yksi, kaksi ... » Kolme-sanalla hän iski voimalihaksen kohtaan, niin että käsi hervottomana tipahti alas. Usein toisen neuvon luottanut hämmästy pahanpäiväisesti syntyneestä naurunrähäkästä: hän oli ehkä pudonnut pahasti »ilmalaivasta», istunut pettävälle sohvalle, noennut itsensä, tullut likomäräksi, mutta suuttuminen ei auttanut.

»Tein minä pillin pajupuusta...» Leikkijät edustavat useaa rautulaisperhettä: (aakkosjärjestyksessä) Eeva-Liisa Akkanen, Kirsi ja Marja Hakola, Anne Härkönen, Kaarina Kiesiläinen, Leila Koukonen, Riitta Rastas, Pirkko ja Raija Rehfeldt, Päivi, Kirsi ja Virva Siitonen.

Kenties nämä enemmän tai vähemmän karkeat temput vähensivät herkkäuskaisuutta ja opettivat, ettei pidä olla toisten narrina.

Aune Kyllätisen lapsuudessa piirrettiin kissan kuvaa hikiseen ikkunaruu- tuun tai hiekkaan. Tämän vuosisadan ensi kymmeninä pelattiin jo kynällä hirsipuuta, piirrettiin »sikkaa» silmät kiinni ja monet nykyaikaiset kaupasta hankitut ajanvietteet olivat tuttuja. Saskilauta- eli tammipeli oli useimmissa taloissa. Pelikorteilla pelattiin turakkaa ja ristikontraa, mutta tämä oli vain tiettyjen paikkojen ajanvietettä. Lapset leikkivät tulitikuilla tai oksaisella puulla ja arpakuutiolla »Pietariin reisuumista». Varsinkin paimenessa suositiin tätä leikkiä.

Aikuisten maailma ei heijastunut lasten leikeissä vain »Pietarin reisuumi- sena», vaan monissa mielikuvituksen luomissa tilanteissa. Lilli Vuorela muistelee, miten yksi lapsista saattoi tekeytyä hienoksi neidiksi, jota pilkattiin kaikin tavoin. Neiti sanoi nauriita »nakriiksi» eikä tuntenut kukkoakaan: »Mikä ulkomaan lintu tuo on?» Viimein yksi ukko suuttui ja alkoi hakata neitiä, joka oli mennyt maalta kaupunkiin ja liikaa hienostunut. Monissa leikeissä nokkela sanailu oli välttämätöntä. Joskus vuorokeskustelu oli koko-

naan mielikuvituksen varassa, joskus osaksi, kuten sekä lasten sekä aikuisten suosimassa palttinan myynissä. Joskus miltei kaikki vuorosanat olivat valmiina. Nauriisilla-nimiseen lastenleikkiin sisältyy paljon tällaista kiteytyynyttä ainesta:

- Tipu tipu miu vanhoa nauristain.
- Mis sie out olt?
- Pippiläs pappilas kiehuvas kattilas.
- Mitä siel tekemäs?
- Papin paskasii paito! pesemäs.
- Mitä sie sait palkkua? – – –

Nimi- ja syntymäpäivillä, vieraisilla, isovanhempien luo kokoonnuttaessa on rautulaiskodeissa voitu leikkiä aivan meidän päiviimme saakka. Vaikka lapsilla, nuorisolla ja aikuisilla on omat tapansa viettää aikaa, saattavat jotkut nokkeluutta kysyvät leikit yhdistää kaikki perheenjäsenet. Laiva on lastattu, sormuksen kätkeminen, jopa vanha palttinanmyyntikin, jossa ei saa nauraa, ovat useissa kodeissa yhä suosiossa.

Vaihat sie vai rakastat?

»Tahvanan päivän iltan nuori väki lähti leikkeihin. Siellä vihkivät ja tekkiit jos jotakii, mut vanhempi väki oli kotona tai kostreisuloil tahvanua ajamas.»

Liian nuorilla ei ollut myöskään asiaa joululeikkeihin. »Miä äitiis levekorrii korvajuurijais kuivattammua äläkä tule tän itsijäi naurattammua», sanottiin aikuisten ajanviettoon pyrkiville. Monet joululeikeistä kuten paistin syöminen, suutarin sohiminen ja parisilla ovat tuttuja useimmille vanhemman polven rautulaisille. Mutta sen sijaan vihkimisleikki ja sellaiset näytelmät kuin laivasilla ja kaskenkaato olivat ilmeisesti jo vuosisadan vaihteessa unohtumassa. Helena Onttonen näki kerran Mäkrän kylässä vihkimisleikin vuonna 1904. »Yks vanha mies ol pappin. - - - Ja sillonkua ei osanniet ko oikie vanhat sillon joht ja nauratti meitä kyl.»

Vihkimisleikki tavallaan lopetti joulunpyhien ilonpidon. Loppiaispäivänä vaihdettiin pareja ja lopussa tanssittiin häitä. Ellei poika halunnut luopua kumppanistaan, häntä lyöti nahkaremmillä tai olkipatukalla kämmeneen. »Pappi» kysyi: »Vaihat sie vai rakastat?» Kun jokainen oli saanut mieleisensä, suoritti pappi vihkimisen. Katkaistu tulitikku pantiin pojan hampaisiin, josta tytön oli se hampaillaan otettava.

- A siin sit vast purriit toisiaa! muisteli Mari Kukkonen Lauri Laiholle. Papin jäljestä oli lausuttava kaksimielinen loru: »Hiiri juoksi hirttä myöten ... » Pojalta voitiin kysyä: »Tyyvyt sie näin typerää tyttöö yöl sekä päiväl?» tai: »Tahotko ottaa tämän nykerönenän kainaloiseksi kanaksi?»

Laivasilla-leikki oli tuttu nimenomaan Raudun kreikkalaiskatolisissa kylissä. Topi Pekkasen mukaan veneleikki kuului lasten päivän illan leikkeihin. Tehtiin veneen mutoinen kuvio tuvan sillalle, tytöt ja pojat rinnakkain. He olivat kauppatavaraa. Myyjät saivat istua jakkaralla veneen keskellä, ostajat tuvan ympäri asetetuilla penkeillä. »Kyllä siinä leikisä kuulivat nimensä, jos ken sinä vuotena oli jotain sopimatonta tehnyt, käyttänyt itsensä huonosti tavoin taikka toisin. Kyllä pilkka piisasi. Ostajat ostivat tavarana, kellä oli tarve hyvää, kellä huonoa.» Jos tyttö oli synnyttänyt lapsen ennen naimisiin menoa, sanottiin häntä suotta-muoriksi, poikaa voitiin nimittää kruunun oriksi, näpistelijää moitittiin tavarantasaajaksi ja muutakin moitetta saattoi löytyä: »Pulisuo ko puoli hullu, ärisyö niinkö äkäinen karhu» tai »hulluttelluo huimapäinen». Parempaa kauppatavaraa kehuttiin: »Tää on roima ropajammaa, näppärä näppilöiltää, noria aamuin nousemaa ... » Veneleikissäkin kävi ilmi, kuka kenestäkin piti, niin kuin parisilla oltaessakin.

Kaski poltettiin siten, että tytöt ja pojat vedettiin nuorasta lattialle ja palavaa olkitukkoa kuljetettiin maassa poikien ja tyttöjen päällitse. Pantinlunastustapoihin sisältyi usein samanlaista riehakasta menoa kuin varsinaisiin joululeikkeihin. Aune Kyllästinen muisti mm. seuraavat:

Heinäkuorman köyttäminen: se, jonka oma pantti oli, kutsui jonkun viereensä istumaan, tämä toisen, syntyi pitkä jono. Ensimmäisestä alkaen vuoron mukaan kaikki syleilivät toisiaan.

Oli otettava kymmenpenninen toisen suusta omalla suulla pois niin, etteivät huulet koskettaneet toisiaan.

Pitkäsillan teko: tulitikku kulki pitkässä jonossa suusta suuhun.

Jäniksien ampuminen: kaikki kyykyssä, itse jonon päässä seisomassa, tyrkkää jonon kumoon.

Leikittiin sokkosta: jos poika oli sokkona, tytöt tulivat piiriin. Paistin syöminen oli »oikeen huvittavaa leikkiä». Paisti istui jakulla riepu silmillä. Sitä sai syödä sormin nykäisemällä. Paisti huitoi letillään ja yritti hutkaista syöjiään. Suutarin sohiminen oli miesten leikki. Suutari oli oljista punottu kolmijalkainen ukko, johon pistäjä oli kumarassa selin, varjelija päin. Heidän jalkojensa välitse kulki seiväs, jolla pistäminen toimitettiin.

- Onk suutar koton? - Koton on. - Mitä heä tekköö? - Kenkii ompeloo. - Kel ja kel? - Isännäl. ja emännäl. ja kahel pienel lapset.
- Vieläk miul? - Siul sittaa lapial.

Joulun aikoihin kiertelivät nuoret talosta -toiseen milloin mitenkkin naamioituneina. Karhu voitiin tuoda joululeikkeihin väkeä peloittelemaan. Se oli nuori mies, turkit nurin päällä, naamiot kasvoilla. Taluttaja komenteli karhua, sille annettiin viinaa, se tanssi ja kelluili lattialla, näytti »miten vanhapiika makaa». Kun taluttaja päästi humaltuneen karhun valloilleen, se ahdisteli naisväkeä, joka hyppi penkille.

Kannaksen riehakkaissa joululeikeissä on venäläistä vaikutusta. Tämä tapa antoi nuorisolle tilaisuuden monipäiväiseen ilonpitoon keskellä pimeintä talvikautta. Se oli heidän oikeutensa; esivanhemmilta perittyä tapaa pahekuttiin yhtä vähän kuin jotakin esivallan säätämää lakia.

Hui hui Huikkolaan

- Lapset pitivät keskenään arvoituksia, muisteli Laina Pekkanen. Ellei arvannut, laulettiin:

Hui hui Huikkolaan,
Hulkkolan koirat haukkumaan,
kuka sieltä tulloo?

Sitten sanottiin lapsen nimi, se sieltä tulloo.

Samaan tapaan ovat kertoneet varsin monet rautulaiset. Leikkijää ei todellisuudessa lähetetty mihinkään; kun loru oli luettu, oli hänet silloin »ajettu» Huikkolaan. Tällä tavoin saattoi käydä ellei arvannut kuutta, yhdeksää tai kymmentä arvoitusta. Loru oli »jonkinlainen häväistys» sille, joka ei arvannut. Sanottiin, että »oli suuri häpeä sille, joka joutui Huikkolaan. Arvuuttelu ja Huikkolaan lähettäminen oli siis lähinnä lasten ajanvietettä.

Vanhimmat rautulaisista kertojista, kuten 1860-luvulla syntynyt Maria Nuija, muistivat Huikkolan loruun jatkoakin:

Kuka tuolt tulloo? - Helena tuolt tulloo.
Mikä hänel on reken? - Kivelautaist on reken.
Mikä hänel. on hevosen? - Hiir on hevosen.
Mikä hänel on hattun? - Hummar on hattun.
Mikä hänel. on ruoskan? - Kärme on ruoskan, sisolieska siiman. . .

Epäonnistuneen arvaajan kerrottiin menevän lopulta uunin päälle: »Lämmi, lämmi liäpyskää!»

Kun nuoriso kokoontui illanviettoihinsa, saatettiin niissäkin esittää arvoituksia. »Ilta män mukavasti.» Ne vastasivat tietokilpailuja, kuten mm. Ville Nahkuri ja Jalmari Äikäs totesivat; ennen ei ollut urheilua eikä elokuvia.

Osa arvoituksista ei sovellu kuitenkaan lasten käyttöön eikä tiedon mittareiksi, vaan nuorten keskinäiseen kiusoitteluun. Ne saavat usein kuulijan punastumaan, vaikka vastaus onkin viaton. Tyttö ei kenties halua ensinkään vastata pojan arvoitukseen: »Hyi sinnuu, millasii kysyt, hyi!» - »Älähä hyikä, sehä on vua mansikka.» Mutta hetken kuluttua poika voi esittää arvoituksen, joka on »nyt justii se, mitä sie taanon meinasit».

Mari Sonni Raudun Riikolasta, joka oli syntynyt 1860, muisti tällaisia arvoituksia:

Kerä ies, keppi taanna, rummekorj keskpaekas? - Kissa.
 Tupa on täynnä tuttavii ja yhtikäs et tunne. - Jälet.
 Tuvan levvyys ja lehen keppyyys. - Savu tuvassa.
 Pohjaton pytty lihhoa täynnä. - Sormus.
 Neljä neittä on niemen piässä, yynä (yhtenä) syövä, yynä juovat, yynä yhteen kussoot. - Lehmää lypsetä.
 Karvanen mykyttellöö nilkkipäitä nieleksii. - Lammas imettää vuoniaan.
 A mää sie siso sikälis, mie lähen täti takälis, ympär ku käyvää ni yhtie piässään. - Remel ku panna vyölle.

Huhdin kylästä kotoisin oleva Mari Nuija, syntynyt n. 1866 ja Palkealassa elänyt, saneli Olavi Pennaselle seuraavia:

Läpi näkee ja lämpimän pitää ja lyömistä ei suvaitse? - Tuvan lasi.
 A pielikkoine, puolikkoine, kahelaist olta täynnä? - Kananmuna.
 Seinäl seisoo, polvel istuu ja lipi-lapi laulaa? - Kannel.
 Liitikka kantaa Lyytikkää, Lyytikä kantaa Marketta ja Marketta kantaa kaikellaist? - Kattila haahloissa.
 Mikäs se tekemättä tuppaa tulloo? - Seinärako.
 Kel se vieras iellimäiseks kättä antaa ko tuppaa tulloo? - Ovrauta.
 Mikä siippa silla piäl? - Luuta.
 Susj ulvo Untareel, piä täräi tantereel, mies hännästä häilyttää, pöpelöst pyörittää? - Kirkonkellot.

Nämä ovat löytyneet Helena Onttosen keräelmästä:

Riäkylin pesä tuvas? - Kätkyt.
 Viron uutti, Saksan lammas, kerra vuotta kerittää. - Niitty.
 Aitta al, mylly piäl, mylly piäl on lepikko, lepikos on lintusii.
 - Ihmisen vatsa, suus, hiukset, täi.
 Kulkevi ko kuninkas, vaeltua ko valtaherra, koskua ei viitta
 viikkua täytä. - Kuu.

Kannaksen laulukoulu

Liekutaan ja lauletaan

»Pienenä pojanpallerona ei minua katsottu 'vaaralliseksi', vaikka olinkin joskus mukana saunassa, jonne naapurikylän tytöt kokoontuivat pimeinä talvi-iltoina yhdessä sisarieni kanssa pellavia harjaamaan ja lauluja laittamaan», kertoo kansakoulunopettaja Arne Mustonen, joka tämän vuosisadan alussa eli lapsuusvuosiaan Raudussa, Laulujen sisällys oli ehdottomasti pidettävä salassa pääsiäiseen saakka, jolloin ne sitten liekussa (nuorakiikussa) rohkeimman johdolla kaikkien kuultavaksi kajahutettiin. Näissä tyttöjen yhteisissä tilaisuuksissa punottiin juonet, ehkäpä säkeistö, pari saatiin valmiiksi ja loppu jäi parhaimmalle virsisepälle seipitettäväksi.

Pääsiäinen oli tyttöjen laulun suuri kohokohta, heidän juhlaansa, eräänlainen laulujen ensi-ilta. Silloin tehtiin yhteinen kylän liekku johonkin suuren talon »sarraimee tai kujamual». Liekulla piti olla tilaa keinahdella, ja niitä saattoi välistä olla montakin vierekkäin. Koko kylän nuori väki kerääntyi sitten illansuulla liekkumaan ja laulamaan, välillä tanssittiinkin, kun saatiin soittaja.

Liekkutaan ja lauletaan, ko nyt on pääsiäinen.
 Sit vast männää liukumaa, ko tulloo laskijainen.

Tällaisessa liekussa olivat aina »pönkijät laudan molemmissa päissä ja silloin mentiinkin niin, että lauta liekkujineen pyörsi ympäri tai ainakin päät kolkkivat kattoon», kertoo Lilli Vuorela. Heikkopäistä siinä kyydissä jo hirvitti. Mitään vakavampia vaurioita ei liene yleensä syntynyt, vaikka vanhassa liekkuvirressä sanotaankin:

Liekkusein, kiekkusein,
 älä lasta langettele, älä puottele pojoista,
 ei ole moasta nostajuo, ei ylös ylentäjjeä . . .

Moniin Raudusta muistiinpantuihin vanhoihin runoihin on nimeksi merkitty »liekkuvirsi». Ahlqvist kertoo vuodelta 1854, että nuoremmat naiset laulavat liekussa; tapa on keväällä yleinen. Laulettiin laulamisen ilosta. Juuri liekkumiseen liittyvät ilmeisesti sellaiset tyttöjen laulut kuin Tarja Sorvalin sanelema:

Mie ku lauluille läheniinä, virren töille työntelemmä,
mie laulan yheksä yötä, päivän piälle kymmenestä,
yhen pajjaan panol, yhen illan syömisel,
yhe vyön vyötännällä.
Mie laulan meret mesiksi, mere hiekat hernehiks,
meren kaislikot kaloiks, suoloiks mere somerot,
mere hiekat hernehiks . . .

Tällaista haltioitunutta ja riemukasta tuntua ei uudemmissa kansanlauluissa ole. Vanhat kalevalamittaiset runot hävisivät käytöstä vuosisadan vaihteeseen tultaessa. Aarne Mustoselta saamme tietää, että silloin Raudun Huuhdissa »sommiteltiin tilalle uutta kalevalaisten aiheiden kadotessa». Anna Suikkasen mukaan seuraava oli ensimmäisiä ns. kaksisanaisia lauluja:

Nii hyyvii virren tekijöi ei kyllä löyvy kettiä,
Illuan Kiru ko sanat sannuo ni Jurkka viirun vettä . . .

Tämä laulu sepitettiin n. 1880. Edelleen tiedetään, että ainakin viime vuosisadan puolivälissä häissä laulettiin kalevalamittaisia lauluja. Jos joku nykyisin elävistä rautulaisista vanhuksista osaa niitä, hän on kuullut ne äidin tai isovanhemman muistelemana, ei aidossa tilanteessa. Sensijaan vielä 30-luvulla eli paljon vanhuksia, jotka olivat nuoruudessaan olleet itse esilaulajina. Ahlqvistin tiedon perusteella olivat Kannaksella jo sata vuotta sitten yleistymässä arkkiveisut ja »loppumyötäisyyksillä varustetut mitättömät renkutukset», - siis ns. uudemmat kansanlaulut, rekilaulut. Laulannassa tapahtui siis vuosisadan jälkipuoliskolla suuri muutos, joka ei keneltäkään jäänyt huomiotta. Vanhat runot menivät pois muodista, yksinkertaisesti samoin kuin iskelmät aikanaan syrjäyttivät kansanlaulut. Kenties äiti sepitti runoja kalevalamittaan, mutta tytär sommitteli pääsiäistä varten »kakssanasii virsii». Joskus käytettiin lauluissa aivan samoja kuvia, vain rytmiä muutettiin:

Mie se avvaa arku kanne, laululoatikon alotan,
sitt sielt löytyy lörpötöstä.

Sama vakuutus löytyy rekilauluistakin:

Mie ko avvuan arkun kannen, sit niitä virsii piisua,
apein nimmii mie en tiije, anoppiin on Liisa.

Jälkisäkeet näyttävät usein olevan loppusoinnun vaikutuksesta syntyneitä. Toisaalta voidaan keksiä loppusäkeet ja soinnuttaa alku yhteen niiden kanssa:

Savotan se pilli huutaa saijulle kello kuusi.
Tämän kylän tytöt laittaa tupakkapussii uusii.

Aarne Mustonen muistaa säkeistön siskonsa sepittämäksi. »Siskoni kutoi silloin kangasta ja siinä loimia asetellessaan asetteli samalla riimejä kokoon pääsiäisliekkujaisiin. Silloin tällöin hän pyysi loppusointuja sovitellessaan apua veljeltäni.» Tärkeä oli nimenomaan jälkisäe: tarkoituksena oli pilkata tyttöjä, jotka olivat yltyneet ompelemaan pojille helmi- ja tupsukoristeisia tupakkapusseja. Savotta, rajalla sijaitseva puunjalostustehdas, tuli pilleineen mukaan loppusoinnun takia. Rekilaulujen alku- ja loppusäkeet sitoo usein yhteen vain loppusointu.

Jos tiedustelee, mistä lauluja opittiin, saa tavallisesti selitykseksi, että ne ovat vain »kulkeneet»: kenties polvesta polveen tai kylästä toiseen. Mutta joka tapauksessa oli aina henkilöitä, jotka itse tietoisesti sepittivät lauluja. Pielai Vassan Tatjana lauloi runovirsistään:

Eipä ou emoine tehnyt, eikä vanhempi valanut,
ne on Tatjana takonut, ne on Toini toimittannu,
sepittänyt on mummo selvä, sorjasta Sunikkalasta.
Tämä kylä hyvä kylä . . .

Joskus voidaan laulaja suorastaan nimetä: »Niin laulo Larin Paraske, lettiniska leilettel». Larin Parasken tiliin on varmaan joutunut muidenkin lauluja. Riikolassa asunut Tarja Sorvali, joka oli usein häissä esilaulajana, sanoi: »Joskus mie itseki laului tein, vanhoihin väliin uutta panin». Hänen sanansa ovat hyvin kuvaavat: kansanlaulajalla oli suuri varasto kuvia ja säkeitä sekä valmis runomitta käytettävissään. Parhaimmat laulajat eivät tarvinneet mitään esivalmistuksia. Niittämistalkoissa saattoi joku joukon tytöistä virittää pisteliään laulunpätkän toveristaan. Tämä saattoi kajauttaa vastalaulun, jolla nujersi pilkkaajansa maantasalle. Joku Jaakon Eeva tai Vaslein Mari, joka oli seudun parhaita virsiseppiä, piti puolensa myös laulukilpailussa.

*»Laulan mie yheksän yötä...»
Etelä-Karjalan Nuorisoseura
pystytti vuonna 1911 muisto-
patsaan Larin Parasken hau-
dalle Palkealaan.*

Häät olivat tavallisia kilpalaulannan paikkoja. Vaadittiin nopeata keksimiskykyä, ettei sanoissa joutunut tappiolle. Onnistunut vastalaulu herätti kuulijoissa tyytyväisyyttä ja ihailua; se muistettiin ja sitä kerrattiin. Noin sata vuotta sitten Sirkiänsaarella alkoi eräs Palkealasta kotoisin oleva Kostin Simana -niminen »nuuvemies» laulaen soimata Sirkiänsaaren tyttöjä vanhoiksi piioiksi ja kaarnakalsuiksi. Nämä taas olivat kuulleet, että Simana oli Venäjän puolella varastanut työtovereiltaan rahaa. Ala-Pekkolan Ulla-tytär alkoi laulaen vastata Simanalle: »Sie uokii Simana vait, sie käykii ihan istumoa ... » Hän vakuutti, että kun »Jeesus kesän tekkyö, Moariainen muut sulloa, Luoja päivän valkasuo», he pesivät kalsunsa puhtaiksi. Toisin on Simanan laita: viekö hän kunnian kotiin? »Sie , olit Vennäil rahis, sie olit polal polvillais, silmät kiiluit kirjan piäl ... » Simana painoi hatun päähänsä ja poistui huomaamatta talosta. Ulla sommitteli vastalaulunsa suureksi osaksi yhdistelemällä entuudestaan osaamiaan säkeitä.

Kannaksella selitetään laulujen yleensä olevan kotoisin Inkeristä, ja tämä on ollut rautulaistenkin käsitys. Vaikka rekilaulujen keskuksena pidetään yleisesti Etelä-Pohjanmaata, arvelee kansa niidenkin tulleen Inkeristä. Aina-kin osaksi se pitää paikkansakin, sillä kanssakäyminen Lempaalan nuorten kanssa oli vilkasta. Tyttöillä oli ehkä syytäkin olla kateellisia:

Aijai Inkerin ämmät, tyttäret ko emätammat,
silmät sinisenä sirrillään Suomen poikia hörlöttää.

Jokin kakunassin sävelellä laulettu »Mie ko lähen heilain kottii, mie puan silkin muotiin» voi hyvinkin olla Inkerin pakolaisten mukana kulkeutunut, kuten Alma Eerikäinen sanoo. Rekilauluistakin voi saada melko totuudenmukaisia kuvauksia niiden syntymisestä ja esittämisestä:

Älkiä mittiä miittikyö ja vaik mie laulon näini,
eihä nämä virret ole minun tekemäini.

Mutta toisaalta:

Paimenessa käyvessäin myö näitä virsii tehtiin,
ei meil huolint karantassii eikä kirjan lehtii.

Poikien osuus kuvataan vähäiseksi: »Harvoin ne pojat piirissä laulaa, senkin ne laulaa hiljalleen», »Poikia paljon piirissä on ja kukkaa ei ossaa laulaa, juu». Näin todella oli. Piirileikissäkin sanotaan tyttöjen laulaneen sillä aikaa kun soittaja »syleksi ja tupakoi».

Laulaminen oli siis Karjalassa tyttöjen asia. Pojilla oli tosin omia miesjoukossa esitettäviä lauluja, mutta liekkulaulut ja piirileikkilaulut kuuluivat tytöille. Vaikka runomitta vaihtui kalevalaisesta uudemmaksiksi, säilyi laulukulttuuri olennaisesti samanlaisena. Tytöt, nuoret naiset, lauloivat ja sepittivät lauluja, ja heidän näkökulmaansa kuvastaa valtaosa kirjaan pannuista säkeistä. Moni pikku seikka osoittaa sen. Voidaan laulaa huolista ja suruista, mutta koskaan ei vanhemmassa eikä uudemmassa runoudessa käsitellä pikku lapsen kuoleman aiheuttamaa tuskaa. Kuitenkin lasten kuolleisuus oli ennen tavattoman suuri. Tämä johtuu siitä, että laulaminen ei kuulunut naiduille naisille: se oli tyttöjen etuoikeus. Jos joku vanhempi oli mukana, hän teki niin kuin Anna-Liisa Sorvali kertoo vanhasta ämmästä, joka kulki virpomassa: »Hiä ko olj suant aprakkuase joka talost, ni sit hiä alkokii vahhaija katsomua, ko suuret tytöt ja pojat oljliit liekkumas ja opetti tyttölöil liekkulaululoi.

- - - Nyt on meillä piäsijäine, kohta tulluo jyrki,
ja sit ne alkua kylä pojat kävellä ja pyrkii.»

Tyttöjen esittämät liekku- ja piirileikkilaulut ovat tuttuja kaikille vanhemman polven rautulaisille. Mutta vain harvat ovat kuulleet, mistä vanhemmat lauloivat, miten äidit ja isoäidit aikoinaan ilmaisivat samat mielialat ja tunnelmat kuin hekin. Kun tiedämme näiden laulujen kuuluvan nuorten tyttöjen ohjelmistoon, luulisi niiden olevan sävyltään iloisia ja huolettomia. Eiväthän tytöt edes laulaneet keskenään, vaan heillä oli yleisönsä, kylän pojat, ja ajatukset on tarkoitettu heidän kuultavikseen. Siksi on merkillistä, että varsinkin vanhoissa runoissa on tavattoman paljon raskaita ja apeita tunnelmia. Laulaja suree omaa syntymäänsä:

Mahoitha sie miun emoin
panna tuutune tullee, lapsi tuutusen sisässä,
miun poloisen puolestain, kohastain kovaosaisen.

Anni Pohomoffilta Palkealasta saatiin muistiin seuraavat säkeet:

Mahto ehtone emmoin
vivun virtaa visata, lähättää lähtehie,
ei tehä tätä tytärtä, tätä lasta liekutella,
näill' päivill' pahoill', miel' aloll' melkijöll'.

»Sie mahoit miu emmoi kuolettoa kuusiöinä», sanotaan Sirkiänsaarelta talletetussa laulussa. Jos näin olisi käynyt, olisi tarvittu vain vaaksa vaatetta, pikkaraisen laudan päätä, pari papin sanaa ja kerran kellon kilkahdus. Samat mielialat voi tavata rekilauluistakin:

Mahot mamma synnyttäissäis iskii piäkii seiniä,
joutu päiville pahoille tyttö nuor ko heinä.

- - -

Mahoit mamma kurittua ko kapaloista piästit,
silloin piätäin silitit ja vitsan varpoi siästit.

Ei ollut onnellista sen ojan vesi, »mil se mamma ensi kerran tämän tytön pesi». Vanhoissa runoissa laulaja valittaa usein orpouttaan. Hän on jäänyt maailmassa »puill pyörivill, varvoill vapisevill». Karjalan Kannaksella on yleinen runo, jossa laulaja valittaa tuntematonta syntyperäänsä: hän ei tiedä tekijäänsä. Mutta Huuhdin kylästä laulu on merkitty muistiin näin:

Kansanrunousarkistoon talletettiin syksyllä 1965 oivallisia esitysnäytteitä. Laulu laulun jälkeen siirtyi ääninauhaan jälkipolvien kuultavaksi. Kuvassa näiden rautulaisten laulujen erinomaiset esittäjät, vas. Sylvi Paukkunen, Aili Sipponen (o.s. Ylönen), Aino Paukku, Sievi Miettinen (o.s. Rastas), Liisa Kiesiläinen (o.s. Honkanen) ja Katri Paltia (o.s. Paukku) tarkastelemassa Helena Onttosen käsikirjoituksia arkiston kokoelmaholvissa.

Mie en tiijä itsekkään, kenen tyttö lienenkään,
 liekö tetri tiellen tehty vai tie varpunen valantu,
 musta lintunen munintu?
 Eijjoo tetri tiellen tehty, eikä uo varpunen valantu,
 vua on Haukan hautomainen.

Esittäjän - Vepsassa syntyneen Helena Virolaisen - äiti oli nimeltään omaa sukua Haukka; siksi tämä laulu ei pääty yhtä apeaan kysymykseen kuin muut sen toisinnot.

Vanhempien kuolemaa kuvaillaan usein vanhoissa runoissa: iso sanoo »kuuks kuolevan, kaheks kattoovan», mutta katoaakin kaikeksi iäksi.

Mänj turva turpehie, armo kirko aija all.
 Tule ei turva turpehest, armo kirkon aijan alt!

Uudemmissa kansanlauluissa orvon tunnelmat ovat harvinaisia. Jos niitä tapaa, on laulaja pikemminkin irrallinen ja huoleton kuin taivaan lintu:

Niinkuin se käki poikansa heittää oksalle huojuvalle,
niin olen minäkin yksin jäänyt orvoksi maailmalle.

— — —

Ei se pappa eikä mamma tätä likkoa hoija,
hyö on nii miu hylänneet ku lintu pienen pojjoan.

Vanhoissa runoissa neito toteaa, että kaikki muut häntä sanovat paitsi hänen pienenä laittamansa aidan vitsa ja perimmäinen pellon seiväs. Paraske Omelja Vakkilasta lauloi liekkuvirressään:

Mitä huolin meikäläine, vallan kolmen käypäläine!
Uon niiko orihevone, tah' ko tamma sälkevä,
käyn ko pässi päätä lyyven, lammas sorkkaa sokaten.

Kyläyhteisö pysyi samana: se tarkkaili alituisesti jäseniään. Viime vuosisadalla nuori neito joutui toteamaan, että »kylä suur' on suita täynnä, silmii on sitä enemmän», ja sama karvas havainto on uudemmissa lauluissa: »Tämän kylän sanojat on aika avosuita».

Kylän ämmät kylmettiit miu rakkaan ystävään,
miun pit kaiken männeen kessää maata yksinäin.

Näin todella saattoi käydä; »naapurit ne siihen aikaan toimittivat pojille morsiamia ja tytöille sulhasia», kosiomatkalta ajettiin taloon, jonka tytärtä naapurit olivat pojalle »laulaneet».

Pois mie lähen täst kylästä ja portitkii mie porraan,
mie en taho kuunnella sitä tiän kylän ämmii torraa.
Mie en sure lähtöjäin, en pappain oraspeltuo,
niin mie lähen täst kylästä niinko lintu lentuo.

Tuleva avioliitto on keskeinen laulujen aihe. Niin vanhemmissa kuin uudemmissa lauluissa neito vähättelee kosijoitaan, ylvästelee heidän lukumäärällään tai ihmettelee hylätyksi tuloaan. Mari Sonni Kaskaalasta kertoi kylän tyttöjen ennen paimenessa ollessaan laulaneen: »Naijjaalla niitä muita nartuksii, viijjää viittä kehnompia, miks ei mijuista naijja?» Mutta tavallisempia ovat kerskaukset:

Kelle mie emo kerennen, oisha miul ottajii:
niinnuu ottais Ossin Tommi, tahtois Toavetin Juhana,
Rauvunkyläl ois Roatikkaine, Palkeilas ois Poaksej Jurkka.

Tytöt suunnittelivat tekevänsä kivisen kirkon lammen jälle:

Sinne ei piäse Suomen sulhot, Suomen sulhot, suaren saksat
ottaat ne omatkii sulhot, naivat meitä Narvan sulhot,
ne veras vihille vievät, paperis papin etteen . . .

Varsinaisia lemmenlauluja on vanhoissa runoissa hämmästyttävän vähän. Kuuluisin suomalainen rakkausruno »Jos mun tuttuni tulisi» on merkitty muistiin myös Huhhdissa Maria Nuijan laulamana:

Kuin miun tuttuin tulis, armahain miun astelis,
virstan vastaan mänisin
veräjii purkamaa ja aitoi alentammaa.
Viel mie kättä käppäjäisin, vaikk ois kiärme kämmenpiässä,
viel mie suuta suikkajaisin, vaikk ois suu suven veressä.
Vieläk laulan, vain on kyllä, vielä mie enemmän eistän?

»Tule, kultane, kossii, tiistakina, torstakina, keskiviikkona keralla ... » pyydetään vanhassa runossa, ja Anna Suikkasen muistiinpanemiin kakunassilauluihin sisältyy seuraava:

Tule heilain tänä iltan, nyt on ikäväini,
nyt mie luppuan laskevain ja hyväst pitäväini.

Vuonna 1853 laulettiin Raudussa: »Lempo menköhön les'elle, piru piian tappajalle», sillä leski ei suvaitse leikkiä: »leski on leikkinsä pitänyt ennen entisen keralla». Rekilaulujen sepittäjä ei ole sen myöntäväisempi:

Ennen lähen Vennäin puolel sienvoikuassua syömiä,
ennenko lähen leskelle, nuota lesken lapsii lyömiä.

Vanhojen runojen sepittäjää voi luonnehtia laulajatytöksi. Metsä puuttuu ennen puita ja kaupunki kävelijöitä »ennenko loppuu miun lorun, loppuu miult nää loilotukset». Rekilaulujen »minä» esiintyy hulivilityttönä:

Jos tällänen hulivili paimenessa käisi,
monen pojan hevonen se etsimättä jäisi.

Useissa lauluissa korostetaan hulivilitytön nuhteettomuutta. Hän on raisu, mutta ehdottoman siveellinen. Hän on hurjalla luonnollaan saanut häilön nimen, »vaik ei uo viel yhtiä yötä, pojan vieres muanut». Poikien kanssa saa olla tuttu »hulivililuonnolla ja nauravalla suulla», mutta ei millään muulla.

Äidin ei tarvitse surra: »mie vaan kulen kunniall ja en häpäse sinnuu».

Kiehuvaista sajuvettä ei pie läikyellä.
Nuoren tytön kunniansa pitää säilytellä.
Mie en tuhlaa kunniaani, pien sen tallellani.
Kannan pienes naperkassa käsivarrellani.

Poikien lupauksiin ei pidä uskoa, sisään ei saa laskea »lapsen isää». Varsin monissa lauluissa kuvataan heilaa: mikä ja millainen hän on, mitä tekee ja ennen kaikkea lupailee.

Miull on heila täs kyläs Matvei Simonitsa.
Heä se miulle Pietarista tuopi litenitsaa.
Ei miu heilai suutari eikä saapasniekka,
vaan heä omppi Pietarissa maitoparisniekka.
Miull on heila herran poika, soittaakii heä ossaa.
Kalossit on kenkiin pääl ja tunnit kormannossa.

Voidaan sanoa, että heila ei ole herra, mutta näyttää siltä, kun »hiä ossua itsijiän nii herralisest käyttöä». Heila on »pitkä hoikka poika» tai »hoikan solakka se on ko lammen hauki». Heila lupailee, että ollaan uuden vuoden kuulutuksilla ensimmäisiä, ja tulevaisuus näyttää hyvältä:

Heilain sano: meil ko tulet, elä niinko rouvva,
mihin käskyö vanhemp käly, sano: mie en jouva.

Kuulijoita pyritään huvittamaan: kuvaillaan, miten sängystä lohkesi reuna ja »heila maahan kieri» tai heila sanoo: »Sie juohuit miulle mieleen, kun mie kaavuun kanavaan niihe kuksinoihen viereen». Kosijoilla kerskaillaan aivan kuin vanhoissakin runoissa:

Tulisi ne tupakaiset jos vua tahottaisi,
vaikka ensi pyhänä se tyttö rahottaisi.

Toisaalta ei ollut kunniaksi, jos päästiin laulamaan:

Vettä sataa, päivä paistaa, kivikol on kesä,
tämän kylän tyttölöil on vanhoin piikain pesä.

Tämä laulu, jossa välistä luetellaan hyvinkin yksityiskohtaisia osoitteita, oli »niinkuin häväistys vanhoille piioille». Edelleen lauluissa vertaillaan uutta ja vanhaa heilaa. Suutahtamisen sanotaan olevan yleinen laulujen synnyttäjä:

Tämän kylän paras poika kävelyö ko kana,
vatsa onko samahvuur ja nenä on ko rana.

Aivan uusi piirre on jako rikkaisiin ja köyhiin. Laulaja samaistaa itsensä aina köyhiin, mutta ei koskaan kadota omanarvontuntoaan:

Minun kotilehmälläin on kello kilkattava,
vaikha mie uon köyhän laps, ni mien no pilkattava.

Rikkaan on paha olla, kun »köyhän laps on kaunis», rikkaan tyttärellä ei tee mitään, koska se ei osaa raataa. Toiset riiävät rikkaan lasta, mutta laulaja vain »köyhää kulkijaa». Hän ei anna arvoa omaisuudelle, vaan omille tunteilleen:

Vaik ois kivikartano ja hopiainen hovi,
koi no poika mieleinen, ni ei ne kaupat sovi.

* * *

Viime vuosisadan alkupuolella tunnettiin Raudussa jo nk. lenkkivirret eli arkkiveisut, ja ne ilmeisesti vähitellen työnsivät syrjään vanhat kertovat laulut. Ne balladit, jotka Jorma Väänänen 1930-luvulla sai vanhuksilta muistiin, olivat haikean surullisia samoin kuin ne oppitekoiset runot, joita laulettiin:

Talvi tuiskuinen, tee hauta minullen,
tää sytän kärsivä, jo kaipaa lepoa.

Hilma ja Vilho -niminen valssi päättyi:

Vaan raivoisana kuohuvi tuo pinta aaltohon,
se tietäis ehkä kertoa sen Hilman kohtalon.

Eikä »Jaakko ja Maria» pääty sen valoisemmin:

Muutaman päivän perästä, Jaako ja Maria järvestä
kuolleen on löytetty, hihnoilla yhteen köytetty.

»Vilhossa ja Bertassa» Vilho joutuu suorittamaan hukkuneen Bertan ruumiin-
avauksen ja hän »heti vaaleni, hän tunnotonna horjahti ja siihen kuoliki».

* * *

Vanhoja kertovia runoja on Raudussa merkitty muistiin tavattoman paljon. Useimmin ovat kerääjän haaviin joutuneet seuraavat neljä: Kojosenpojan runo, Kadonnut hevonen, Oljamissa käynti ja Tytärten hukuttaja. Niistä on kustakin kymmenkunta kirjaanpanoa.

Kojosenpojan runo on verinen balladi, joka filmattuna olisi varmasti lapsilta kielletty. Se perustuu venäläiseen aiheeseen, mutta sisältää Suomessa omaperäistä kehittelyä: esim. kohtausta, jossa äiti lahjoo orjaa erilaisin lupauksin, ei muualla tavata. Seuraavan laulun on pannut muistiin tuntematon rautulainen, jonka henkilöllisyyttä tuskin koskaan saamme tietää, jollei joku tämän lukijoista pysty tunnistamaan oheista käsialanäytettä. Hän on pannut muistiin muutaman sadun, pari rekilaulua sekä kolmekymmentä oivallista kalevalaista runoa. »Useimmat näistä virsistä on saatu venäjänus-

Tunnetko käsialaa? Raudun tuntematon keräsi vanhojen runojen ohella myös uudempia kansanlauluja, ja ne kuuluvat varhaisimpiin näytteisiin tästä laulujen lajista.

Ikävä on kullollain ja
Ikävä on mulla,
Ympeläinen ikävä on
Mulla molemmilla.
Halterittoa, halterittoa
Likka punapastii,
Jokuril ja formukifida
Likka lihan aste.

kovaisilta, jotka niitä vielä pääsiäisen aikaan kiikkuessa, paimenessa ym. tilaisuuksissa laulavat», kertoo lähettäjä. Lisäksi hänen kokoelmaansa kuuluu kivennapalaisen Naulapään sepittämä runo, joka kuvaa orjuutta. »Tätä laulaessa vetistyy vielä monen silmät». Tuntematon kirjoittaja on päivännyt kirjeensä 16.6.1880 ja osoittanut sen Suomen Muinais-Muistoyhtiölle. Hänen muistiinpanossaan ei runon päähenkilönä ole Iivana Kojosenpoika, kuten tavallista, vaan »Tuima Tuurikkainen, Lemettuisen liekuttama, Lapin tyttären latoma»; muuten runon raaka juoni ei ole Kannaksella poikkeuksellinen.

Tuurikkainen menee kosimaan Aapsin tytärtä. Aapsi asettaa ehdon: »Punot nuoran ruumenista, akanoista pään alotat, solmit munasta solmun ... » Tuurikkainen ottaa tämän tehdäkseen, vaikka ei kerrota, miten, ja saa neidon rekeensä. Hän käskee vuorostaan neitoa:

»Tie sie, neito, miulle viitta,
yhest villan karvasest!»
Neito vasten vastaeli:
»Mitä tyhjäst tuloo, valehest laukiaa?»
Sulho suuttui ja vihastui:
riitsoi rinnat neioltansa, hampahat kivellä jauhoi,
luut survoi huhmaressa.

Hän vie anopille tuomisiksi piirakan. Anoppi kiittelee, sanoo syöneensä uutta ja kystä, lohta lähteestä ja sammia merestä. Orja varoittaa häntä: kunpa hän tietäisi, ei kiittelisi.

»Virka, virka, orja raukka,
annan Kyytön kytkyestä, Maanikin makaukselta!»
»En virka, emäntä raukka.»
»Virka, virka, orja raukka!
Annan soimelta sorian, kaunon kauransyönnökseltä.»
»En virka, emäntä raukka.»

Emäntä lupaa tuloksetta puolet aitastaan ja vihdoin:

»Virka, virka, orja raukka,
mie nyt annan ainuain, annan ainuan pojain
ikuiseksi orjakseis.»
»Nyt virkan, emäntä raukka,
sie söit linnuis lihaa, kannettuis kainaloo.»
Iski kahta kämmentänsä, kuin rukaista roisahutti.

Opintavirsi kuvaa nuoren miniän katkeria kokemuksia entisessä kodissaan. Vielä tällä vuosisadalla käytiin oljामissa, jolla tarkoitettiin vaimon vierailua vanhempinsa luona muutamia viikkoja häiden jälkeen. Runon sepittäjää ei tulla kotoa hakemaan vierailulle, johon hänellä on vanhastaan kuin laillinen oikeus. Hän menee kävellen ja kaikki kokemukset ovat luotaantyyntäviä. Lopuksi veljen vaimo kieltäytyy häntä kestitsemästä ja tellimästä; hyvää vierasta otettiin näet olkapäistä kiinni ja oltiin suutelevinaan. Veljessä on sentään inhimillisiä piirteitä, jotka korostavat hänen vaimonsa pahuutta. Tämä laulu liittyy erittäin suosittuun aihepiiriin, joka häärunoissa toistuu yhtenäin: tytön asemaan kotona ja miehelässä. Tytön kuvataan olevan kotonaan kuin kukan kujassa, ison ja emon hellimä, miniä taas on kuin musta sika, jota kaikesta syytetään. Opintavirren asetelma on päinvastainen ja katkeruuden sävyttämä: miehelässä ei ole hyvä, mutta entisessä kodissa vielä pahempi. Runosta kuuluu kysymys: »Onko minua kohtaan menetelty oikein?»

Opintavirsikin on kuulunut liekkulauluihin - näin mainitsi ainakin Anisja Ivanova Mikula Raasulista. Oheisen toisinnon on Lauri Laiholle esittänyt Sirkiänsaarelta Kiriloff-niminen laulaja, josta ei ole lähempiä tietoja. Todennäköisesti hän on ollut kansanperinteen kerääjänä ansioituneen Anna Suikkasen, o.s. Kiriloffin lähiomaisia, ehkäpä hänen laulutaitoinen äitinsä. Tätä todistavat monet selvästi yhteiset laulut.

Uottelin opinoroista, katsoin kannantahevosta,
 katsoin peähä kallallie, sykeröin syrjällie.
 Ei tult opinoroista, eikä viert vellon korja
 oljamii ottamoa.
 Läksin itse oljamii. Mie anoin apelt hevosta,
 anopilta tuomisii, omaltain ohjaksii.
 Appi aisal tavotti, kyty kyntyrahkehil,
 anoppi auvaimil, oma pan ohjaksil.
 Panin reijein rieks, perräin peräpajuks,
 ajoin vellon pellon peähä.
 Siel kukkuit kuivat kuuset, lauloit lakkapeät petäjät:
 »Ei uo teä siun kottiis,
 teä on synnyntäsijjais, teä on kasvukartanois.»
 Mänin vellon portin al,
 uottelin mä vellojain
 porttii avvailemmona,
 rinnustinta riisumoa, aisoi alentammaa.
 Mänin vellon porstuvvoa.

Sanoi vellon vanhin tyttö:

»Älä meä, tät, tuppoa,
enneko muut murruuse syövät, kohtaloose kollahtoat
palasiese pois pannoot!»

Mie en tuostkoa totelt,
mie voa tunkein tuppoa
ovensuuhu orre alle, perämoaha penki peähä.

Sanoi vello naiselliese, kujahutti kullalliese:

»Tie sisol munapattoo!»

Naine vaste vastajel:

»Muna ei puhkii pattoa, maito ei koavu kattiloa.»

»Meä sisoista tellimeä!»

Naine vaste vastajel:

»Enne tellin tervaksii, enneko tellin siun sissois.»

Suosittu on ollut myös kertomus veljen kadonneesta hevosesta. Sen juoni on yksinkertainen: veli tulee vieraaksi, hän saa osakseen kestitystä. Hevonen häviää, ja runon minä lähtee koirien kanssa etsimään. Hevonen löytyy - ja tähän runo päättyy. Yksinkertaisuudessaan se vaikuttaa lastenrunolta, mutta ainakin Helena Haukka Vakkilasta nimitti sitä liekkuvirreksi. Seuraavan toisinnon on laulanut Katri Ravakko, o.s. Valkonen, joka oli syntynyt n. 1874 Huuhdin kylässä. Katri Ravakolta Olavi Pennanen pani muistiin 87 vanhaa runoa.

Tuli vello vierahikse

kaheksalle kakkaralle, yheksälle voipytylle,
kymmenälle jyrkijälle.

Syötin vellon, juotin vellon,
panin vellon makkailemmaa,
velloilta hepo hävisi.

Läksin etsimiä

kahen, kolmen koiran kans, viljen, kuuven villahännän.

Koirat sotkii suota myöten, villahännät vettä myöte,
itse marssin moata myöten.

Peäsin suurelle miälle, korkijalle kukkulalle.

Kuuntelin mie, kiäntelin mie:

kuulin kellon kilkahuksen, porokellon poukahuksen.

Se ol Ollin otranärttehel, pappilan papukevolla,

Heikin heinänpieleksellä.

Tytärten hukuttaja -runoa nimitetään myös liekkuvirreksi. Äiti hukuttaa tyttärensä, jotta poika saisi paremmin hankituksi taloon miniän. Mutta rikos ei kannata, kangas jää nyt kutomatta ja tytär sanoo haudastaan:

Onha siul se miel' minijä, miel' minijä kiel' minijä,
kutokoo siu kankahais, sikojais syöttäköö,
vaskojais juottakoo.

Kangas on koskematta kolme vuotta ja valittaa: »Viekää minnuu kaivotiel, hyö kulkijat kuttoot, kävelijät kääntelööt».

Kaksi neljästä suosituimmasta laulusta on siis eräänlaisia nuorten tyttöjen propagandalauluja: heillä on oikeus saada osakseen hyvää kohtelua kotona veljen avioliitosta huolimatta. Vaikka veli perii talon ja hänen vaimonsa tulee emännäksi, on tyttärelläkin oikeus kotiin. Liekkuvirsiä kuuntelivat avioitu-massa olevat kylän pojat, joten on ymmärrettävää, että heidän puoleensa käännettiin tässä kipeässä asiassa. Iivana Kojosenpojan runo on ilmeisesti suosittu samoista syistä kuin sadistiset filmit. Laulu veljen kadonneesta hevosesta on luultavasti elänyt myös lastenrunona ja siksi säilynyt hyvin.

Ei meitä poikia pelota

Linnas uon olt ja vällii en pie, vaik paikalla vietäis vielä.
Kivest on muurit ja rauvast on ovet, mie vua laulelen siellä.

Pojillakin oli omia laulujaan, vaikka he eivät yleensä korottaneet ääntään piirileikeissä eikä liekuilla. Niitä esittivät Aarne Mustosen kertoman mukaan tavallisesti sotapalvelusiässä olevat naimattomat nuorukaiset yöjalkamatkoil-laan. »Joukon edessä, johtajana ja laulun säestäjänä, kulki tavallisesti nk. karmonikan eli venäläisen taljantkan soittaja. Hääsaattomatoilla ja ns. arvannostoon (sotilastarkastukseen) mentäessä saattoivat nämä laulut jalkeil-le miltei koko kylän. Komentoon kuului myöskin tällöin enempi tai vähempi päihytyneisyys ja hurjastelu.» Kuvaus on vuosisadan alusta, ja laulut olivat vaikkapa tällaisia:

Minkäs miull ne herrat mahtaa, talonpojat kukkaa.
Myö vaa juuvvaa tillitettää linnanpoikain mukkaa.

Juuvvaa myö pojat oltta ja viinaa likkain läksiäisii,
sitten ei tarvis mejän juuvva lapsen ristiäisii.

Kyyvill ajan kylän välillä, vaikk ei kannattaisi.
Hallaan sellaista kylän tyttöä, jota ei annettaisi.

Ei meitä poikia pelota, vaikka näkyisi Vaasan linna.
On tätä poikaa puukolla lyöty ja rautapuntarilla.

Juodaan, tapellaan, riiaataan - siinä poikamaisen rehvastelun aiheet. Nämä laulut ovat sävyltään täysin vastakkaisia tyttöjen lauluille, joissa toivotaan raitista sulhasta - juomari on »surun suuren tuoja» -, joissa korostetaan siveyttä - »mie en anna joka pojan itseäni näplii - ja joiden heilakuvitelmissa on hilpeää leikillisyyttä. Poikien laulun tarkoituksena on nostaa kasvavaa miehistä itsetuntoa. Tavallinen kylän poika ei ollut juomari tai tappelupukari, mutta oli tilanteita, joissa oli esiinnyttävä siten. Oli tapana, että sulhanen puhemiehineen käyttäytyi rennosti; ainakin oli näyteltävä päihtynyttä. »Oikein reilut puhemiehet nous pöyvälle». Välistä morsiamen kotona asetettiin sisäänpääsyn ehdoksi, että oli noudatettava talon toivomuksia. Usein kosjomiehet järjestivät mylläkän, jossa särettiin kahvikuppeja ja käveltiin pöytien yli muista kujeista puhumattakaan. Yöjalkamatkoille kylän pojat lähtivät usein yhdessä, eivätkä silloin laulettu säkeet olleet naisten kuultavaksi tarkoitettuja - näin ainakin minulle on vakuutettu.

Sotaväkeen lähtö askarrutti nuorukaisten mieliä, sillä kolmivuotiseen asepalvelukseen valittiin arvalla tietty määrä.

Kaksikymmentäyksi vuotta on pojalla ikää.
Ensi keväänä tämän pojan arpaan männä pittää.
Kivääri oli kirkas kuin aurinko, jota kantelin olallani.
Ja likka oli nätti kuin aurankukka, joka asteli rinnallani.

»Toist poja vintiöt tekkiit pilkkalaululoi. Niitä pitki kujasi kulkeissuan lauloit. Siin ei auttant mikkiä, ko tyytyy siihe mitä keksitty ol. Jos alko kunnian perriä kysymiä, ei tekijä suant kiipeli, kaik vettiit arttelis sammua nuottua». Usein näissä lauluissa kuvailtiin jotakuta henkilöä tai joillekin kyläläisille sattunutta häpeällistä tapausta hyvinkin karkeasti.

Varikselan vanhat piiat pannaan vesirekkeen. . .

Kun kylän miehet kokoontuivat iltaisin yhteen tarinoimaan Pietarin matkoista, saatettiin välillä nykäistä jokin laulunpätkäkin:

Sinne jäi paltto Pekolta, hattu Sappisen Mikolta,
jettapirauta, jettapirauta, jettapirauta sepula.
Sinne jäi Liisan liuhkipannu sekä Kaisan kahvipannu,
jettapirauta, jettapirauta, jettapirauta sepula.

»Oli hauska muistella, miten suuri maitotili tuli, vaikka maitoa oli vain vähän kotoa lähteissä. Mutta ennen Pietaria oli oja, josta sai vettä lisää. Kotoa lähtiessä laitettiin vain sikuria pulloon ja vettä päälle, josta tuli kaunis väri. Ei ihme, jos laulattikin, kun niin helpolla tuli kopekoita. Joskus lauloivat että

Metloi vietiin Pietarii, rahhua tul ku jätää.
Otin pienet ryypytkin, ei kivistä piätä.»

Myös vanhoissa kalevalamittaisissa lauluissa kuvailtiin Pietarin matkoja, ja nekin ovat varmaan olleet miesten suosimia. Kerrotaan, miten Pekko kuljeteli viinaa ja Matti luuli hänen hävinneen:

- - - jot tuo Pekko on peräti mennyt, tuo polone poikineesa,
mut Pekko voa viittel viina kans ja sohottel suola kans,
hiä pali Paapuskoille ja sielt kohallee Koisselil.

»Nii et ei olt Pekol nii hätäpäivääkkää, mut 'mikä tuulelt tulloo, se viheltäe männöö'».

Poikajoukko lauloi myös viime vuosisadalla kiertäessään kyliä. Kun Potkelan pojat kulkivat Vehmaisten hovin ohi, he lauloivat:

Meitä ei piinaa Pipinä, Israel ei irvistele.
Me ollaan pojat Potkelasta, vanaherran valtalasta.

Potkelan hovia hallitsivat hyvät herrat; toisin oli asia Vehmaisissa.

Pojat lauloivat siis yleisimmin omassa joukossaan, eivät yhdessä tyttöjen kanssa.

Kakunassii uvaroo

»Sotessii, valssii, kaakurii ja marssii ... » Millaiselta näytti tanssitalossa viime vuosisadan lopulla?

Tätä soittajaa, Arvi Kiesiläistä, ei rautulaisille tarvinne lähemmin esitellä.

Topi Pekkaselta saamme tietää, että »vijooinin» soittaja alkoi silloisena aikana ainoastaan polkkaa. »Soittaja alkoi aina useammin laulaen ja soittaen, jalkoja vuorotellen taputellen lattiaan ja päätä väännellen, pitkä tukka päässä ja hiusten latvat kikkurassa ylöspäin». Soittajat saattoivat siihen aikaan laulaa polkan tahdissa:

Anttilan talo ol ko hoviki, ko siel oliit pienet urutkii.
Siel oli pari pientä pelimanniikii, Hiiren Jussi ja Hermanni . . .

Useimmiten kaiketi tytöt lauloivat: »Nyt soittaja syleksii, nyt tytöt laulamaan, nyt paan kurttuin nurkkaam, sanoi soittaja, ja niin tuli piirileikkien vuoro. Kun tytöt väsyivät, huudettiin: »Nyt soittaja esil!» Nimipäivilläkin oli usein mukana »karmonikan», haitarinsoitaja.

Käyvvään, tytöt leikkimään ja pojat tupakoivat,
viel ne meijä leikkilöissäi taljakatkii soivat, taljakatkii soivat.

Aarne Mustonen on todennut kokoelmassaan, ettei tyttöjen liekkulauluja eikä liioin poikien lauluja ole käytetty piirileikissä. Tätä varten oli seuraavanlaisia sanoja ja säveliä:

Antakaa ku mie alotan sen virren vinkiämmän,
 Ai sii siisikkoo tulla alle luarii.
 Heilain otti uuvven huitun minnuu ilkiämmän,
 ai sii siisikkoo tulla alle luarii . . .

Näin jyrkkää eroa ei ollut nykyisin elävien rautulaisten muistin mukaan, vaan liekkulauluja voitiin esittää piirileikissäkin. Kuitenkin oli olemassa erityisiä tanssisävelmiin tehtyjä sanoja. Werner Söderhjelm kertoi matkaltaan vuonna 1879: »Vakkilan kylän venäläisistä taloista ostimme kuusi harakkaa, ja kun nyt oli sunnuntai, saimme tilaisuuden nähdä, kuinka nuoriso näillä seuduilla huvittelee itseänsä; kuusi eli kahdeksan tyttöä tanssi jotain venäläistä tanssia ja sen kuluessa laulettiin erästä laulua, jonka sisältö ei suinkaan ollut sopivaa nuorten tyttöjen kuulla, vaikka se kuitenkin ei yhtään näyttänyt häiritsevän heitä.» Jorma Väänänenkin joutui 30-luvulla toteamaan, että tanssisävelmiin liittyvät sanat käsittelevät »melkein yksinomaan lemmen asioita ja suurelta osalta niin voimaperäisin ilmauksin, etteivät sovi painettaviksi». Joskus sanat olivat laulajille käsittämättömiä: »Kakunassii uvaroo, ai luulii uuvaroo ... » Yleisesti laulettiin Viipurin Vaposta, joka »makkaa vaipan alla, narraa poikii eikä anna» tai kiikurista kaakurista, kirjavasta linnusta. Katrilliin kuuluivat seuraavat säkeet:

Likka lilla, hieno helma, kussakka ol vyöllä, joo
 tiila liila liila joo,
 pojat pyrkii pettelemmää pimiällä öillä joo,
 tiila liila liila joo.

Väänäsen tietojen mukaan oli 30-luvulla suosittujen polkan, valssin, jenkan ja polkkamasurkan eli rimpan lisäksi Raudussa tanssittu mm. kymmentä kynttä, kaakuria, sappua, kakunassia, ripaskaa, vanhaa loikkaa, kehruuta, vanhaa rimpkaa, neljän katrillia, kolmen enkelskaa, sekä viittä varmaa miestä. Vuosisadan alussa olivat muodissa polkka, valssi, pisto (jatsi), sotessi (jenkka) ja kakunassi, joka tulee venäläisistä sanoista ja tarkoittaa »niin kuin meillä». Kakunassi onkin ollut niin suosittu, että uudempia kansanlauluja voidaan yleisesti nimittää kakunassilauluiksi. Mutta Helena Nuija muisti »Maailman kakunassiin» tällaiset sanat:

Miks ei soi ne sorjat soitot, hei lee lii tee Inari ille lailee!
 Miks ei viioonit vihaja, hei lee lii lee Inari ille lai lee.
 Onko soittajat solassa, hei lee lii lee Inari ille lai lee.
 Vinkuttajat viiliässä. . .

Välistä laulun sanat kuvastavat leikin menoa: »käykää, pojat palkille ja koputtakaa jalkaa», »täs on oikea käteni vaan sydämeni ei jouva», »kakunasii aloittaissa pitää lyyvvä jalkaa».

Kun muistellemme laulavaa Rautua, pitäjää, jota maineensa vuoksi nimettiin Kannaksen laulukouluksi, näemme sekä vanhoja kalevalaisia runoja että uudempia rekilauluja esitetyn miltei samoin tavoin ja samoissa tilanteissa: tyttöjen lauluja esitettiin liekuilla, myöhemmin piirileikissä, rehvasteleva poikajoukko lauloi kylillä kulkiessaan. Häät olivat suuria laulunäytelmiä, joihin kuului oma ohjelmistonsa. Emme sen sijaan tapaa vanhaa partaniekkua urosta, Väinämöishahmoa, joka kernaasti Kalevalanpäivänä ikuistetaan kuviin ja ohjelmavihkosiin. Epäaitoja ovat myös aina kaikki lausutut kansanrunot. Olemme tekemisissä sävelten ja laulamisen ilon kanssa: laulut on tehty laulettaviksi.

Kansankertomukset

Mie olinj ihan pienj tyttö, sutj jot muistan, ko tiä asja tapahtu. Mie uon olt pienest pittäi kova kuuntelemmaa kaskuloi. Nii mie ain kiusasin kaikkii, jot kaskun, kaskun.

Yhteen iltaan settäin sit otti miut polvellee ja käi kaskuumaa sellasii kaskuloi, mitkä panniit ihan korvat kohhoilemmaa. - - - No, siin olj ihan meijä vieressä pimijän kammarin ov. Se olj vähä ruavolla. Ko mie satuin sit katsahammaa ovel, näinkii kui suurj punertava käsij ojentu sielt pimijäst ja tavoitti siepata miut settäin sylist. Mie riäkäsini niin kovast, jot kaik toistkii pölästyit. - - - Ja nii hyö veivät miut katsomaa, jot eihä kammaris mittää no. Eihä siel mitä olt, mut kiähen mie vua olin nähnt.

Mut sen jälkee mie käin pelkäämää pimijää nii, jot en vielkää no piäsnt siint vaivast. Pimijäs kulkiis tuntuu ain silt, jot jokkuu ruappaa seläst kii ja iha pittää selkääjää hetkistää jot ei se näkymätön sais kynsillä kii.

Näin kertoo Lilli Vuorela, ja moni muukin on lapsuudestaan saanut saman lähtemättömän pelon pimeää ja ylikuonnollisia voimia kohtaan. Tuskinpa television rikosfilmit pystyvät saattamaan nuoria katsojiaan yhtäläisen kauhun valtaan. Aikuinen voi selittää heille, ettei mies siinä todella kuole; entisajan lapselle oli kotona liikkuva vainaja yhtä todellinen kuin vanhemmalle, joka siitä kertoi. Mie ku näit ain tahoin olla ämmän luona», kertoo Ida Laine Huuhdista. »Sillo ko minnuu käsketti lukemaan, ni sillo otetti livohkat ja lähetti. Siel ämmän selän takan ol nii turvalline olla. Iltasill ku tää ennoi rupeis pärreitä kettämäi, rekilöi korjaamaa ja olha nuo hevoslekkietki korjattava ja pantii sitä kengänpohjatkii koton kiin, - siinä sitä istutti jalat ristos ja kuunneltii, kuin noist kummituksist ain haastetti.» Tämä on kenties tavallisin tilanne, jolloin tarinoita kerrottiin: talon väen kesken tuvassa puhdetöitä tehtäessä.

Pääsiäisyönä nuoriso kokoontui liekkumaan ja laulamaan. Silloin voitiin myös kertoa kummitusjuttuja. »Alko hirvittää et iho nous kananlihal, mut pois ei malttant lähtii kukkua kuuntelemast. Liekku silloin tällöin narahti, muuten oli huone pimeä.»

Tavallista oli myös, että kylän miehet kävivät naapureissa iltaa istumassa ja tarinaa iskemässä. Haastettiin kummituksista, susista, karhuista ja Pietarintien rosvoista. Metsästykseen liittyvät asiat olivatkin erityisen suosittuja puheenaiheita. Topi Pekkanen kuvaa, miten Tapanin aamupäivä istuttiin ennen vanhoista »saarenpuista» tehdyillä kopeljakuilla välillä syöden perunapaistikkaita ja jutellen syksyisistä susi- ja karhujahdeista ja siitä, montako syltä oli taas saatava tänä talvena uutta susiverkkoa. Palkealan ukkojen iltaisesta kokoontumisesta on värikäs kuvaus:

Pistettiin ensin samaffaariin hiiliä ja rupa reikään. Samaffaariin vettä sisälle ja kohta oli sajut pöydässä. Sitten kyseltiin, oliko kenellä taskussa karkatykka. Se oli sellainen litteä pullo, jota ei ollut kellään. Mutta yhdellä oli sorokoska, sellainen pieni pyöreä pullo. Siitä laitettiin vähän sajun sekaan höystettä, joka korvasi nykyajan hienoudet. Siinä se juttu luisti aina aamuyöhön.

Meidät lapset ajettiin sänkyyn, ei ollut lupa tulla pois. Siinä me vain ihailimme ukkojen sylkemistä. Katselimme, kuka ruikkasi kaikkein pisimmälle lattialle, ja kilpailimme mekin, kuka sai syljen lentämään kaikkein pisimmälle. Pöytä lainehti joskus sajuvedestä ja joku pyyhkäisi hihallaan liijat lattialle. Siinä puhuttiin Pietarin reisuista ja miten siellä joskus meni vähän tappeluksikin venäläisten kanssa. Nykäistiinpä joskus pieni laulunpätkäkin- - -

Ukoilla oli tapana höystää Pietarin muistelmiaan väkevilla aineilla. »Ei mittäi olta vaan kirkasta pirtuu (otti) ukot aina kun norrikupit tekkiit. Hyö siit aina sannoit: Et voi sie kirkas ja makkie, ku sie out tehty sairasten takkie, mut ethä sie terveillekkää mittää pahhaa tie.» Alettiin muistella, miten tien varrella rosvot tappoivat miehen ja möivät hevosen, niin ettei isännästä tullut riekalettakaan kotiin. Lapset olivat usein kuulemassa ja kerrottu jäi heille tarkkaan mieleen. »- - ei koskaan lähe pois mielest.»

Sajutuvat olivat keskeisiä miesten kokoontumispaikkoja. Milloin ei oltu ajossa, juotiin sajutuvissa »päiväkaupalla sajuja ja kerrottiin kaikenlaisista asioista, joissa tietenkin aina oli joku prosentti valhettakin kuin kalamiesten tarinoissa». Yhä uudelleen saattoi kuulua kehoitus: »Paa akka sajuves kiehuamaan!» Mikko Uotinen on kirjaansa lainannut erästä pilalehteä:

- - - paloi limanitsat, sydänalaan
tsaiju metkan tunteen valaa,
ja onnellisna ukot hikosi
ja eukot työssä hikosi
kotona, ettei kaatuis talo.

Rautulaiset sanoivat saman asian itsekin sananparressa: »Ei niin huonoo akka, jot ei yhtä ukkuo elätä ja kahta kolmii pientä lasta». Tietenkin sajutuvissa selviteltiin virallisempiakin asioita: Vilho Kiesiläinen nimittää sajutupaa »Rauvun evuskunnan kahvilaksi», ja siellä tapasivat myös porsasparisniekat ja lehmänostajat liikekumppaneitaan.

»Ennen tuntikaupalla ihmiset tarinoivat keskenään, puhuivat kummitusjutuja ja vaikka minkä näköistä leikkiä ja vitsiä. Ratisen Eemeli oli mahdoton kaskunkertoja, häntä kuunteli vaikka päivän syömättä», muistelee Helli Mäkelä. Kaikki osasivat kertoa jotain, mutta joillakin oli erityisen hyvä muisti ja eloisa esitystapa. Heidän ympärilleen kerääntyttiin, ja heitä muisteltiin myöhemmin niin kuin Pekkolais-Sassaa: »Maailman vekkuli ... Jos se eläs, kyl luikurii läksiis!»

Kummituksist ain haastettii

Monien tarinoiden tarkoituksena on varoittaa jostain pahasta, ja tämä voidaan selvästi sanoa kertomuksen lopussa. Eräällä akalla oli tapana aina kirnuta kirkonmenojen aikana. Käsivarret tulivat kipeiksi, nahka lähti ja niitä kihelmöitti yökaudet. Hän lähti »noitii Vualimoihin, Erkin ämmäl. Ämmä anto voiteita hänen käsillee, mut mikäs siihen autto, ko ne olliit kipijöiks pyhä-

työst». Yleinen on kertomus pojista, jotka menevät riiheen kortille. He nostavat siellä olevan ruumiin pystyyn ja panevat päreen suuhun: »Pie sie joutessais tuota, koi muutakua tekemistä uo». Äkkiä ruumis rojahtaa eniten kiroilleen päälle ja päre sammuu. »Hiukset harrillaan ja silmät mulj allaan» tämäkin lopulta ryntäsi ulos. »Ruumis niät, sulj, pärreen lämmöst ja kaatu sentakkee, mut mies meinasj, jot se tahto viijä hänet kerallaa ja tulj hulluks. Ei uo hyvä männä pilkkaamaa kuolleita. Se kostautuu tekijäl itsellee.» Kortinpelaaminen katsottiin myös syntiseksi puuhaksi. Kekäleennotkossa kerrotaan pirun lennättäneen kotiin palaavaa korttimiestä. »Vanhemmat jutte- li, ettei pitäs männä korttii pelaamaan». Usein näitä tarinoita kertoivatkin vanhukset, jotka tavallaan valvoivat hyvien tapojen säilymistä. Nykyisinkin voidaan kertoa samoista tapahtumista, mutta varsinkin nuorempi polvi lisää kernaasti loppuun: »Se on sellaista pelkoo vaan», »vanhat vaan ennen tätä puhuivat».

Yliluonnollisia kokemuksia ei ole suinkaan kaikilla ihmisillä. Sama seikka voi toiselle olla vakavasti otettava enne, toiselle taas aivan arkipäiväinen tapaus. Tämä käy ilmi eräästä Lilli Vuorelan muistiinpanemasta tarinasta mielenkiintoisella tavalla. Kivennavan Paavilaisessa alkoivat kummitukset teluta karjakartanon vinnillä. »Siel nähtii usjast puolen yön tulen vilajavan, ko ois jokkuu kulkent kiireest rappusii iestakasii ja kolinaa kuulu vähä joka puolelt.» Rakennus syttyi sitten tuleen ja siinä paloi kahdeksan hevostakin. »Sillon kaik tiesiit, jot tiän ielliä se kummitus olj tuItkii. Se tahto vissii vuaroitaa ihmisii täst vuarast. - Toist kyl arveliit, jot koko kummitus olj arentmiehen poika, mikä käi riijaamas ... Miä hänt sit ja tiijä, mikä se olj.» Jos tapahtuma olisi sattunut sata vuotta aikaisemmin, olisi kenties yksimielisesti selitetty haltijan olleen liikkeellä. Mutta ajan mittaan yhä useammat alkoivat olla varovaisia ja etsiä ilmiöille luonnollisia selityksiä. »Miä hänt sit ja tiijä» -henki saa vähitellen vanhat uskomustarinat häviämään. Yliluonnollisiksi tajutut kokemukset vähenevät, mutta eivät koskaan katoa. »Mie uson lujast, jot ihminen näkköö yljluonnollissii, jos niitä kel näytetää. Miul vissii olliit sellaiست silmät sil hetkel, jot näin.» Toinen rautulainen vanhus sanoo: »Oha niitä ihmeellissii asjoi, joita ei kaik näje». Näkijöitä on yhä vieläkin, ja väheksyjien on syytä muistaa, että heidän kokemuksensa liikkuvat joskus alueella, jota tiedemiehet eivät tunne tai eivät pysty selittämään.

Vaikka moniin tarinoihin sisältyykin selvä varoitus, useimmat niistä jättivät kuulijoihin pikemmin pelonsekaisen vaikutelman: »On maailmas sellaista, jota ei voi järjellä selittäi».... Yleisimpiä näyttävät Raudussa olleen vainajiin liittyvät tarinat. Kerrotaan omakohtaisia muistelmia kuolemaa enustaneista tapahtumista tai poismenneistä, jotka eivät saa rauhaa haudasaan. »Olen sen nähnyt, että jos vainas unissa kulkee kotona, niin kyllä se

jotakuta käy sielt mukahase pyytämäs. Miesvainaani kävi aina ja vei sitten tyttöni. Ei häi miul mittäi koskan sanont, niin eihä minnuu huolint. Kyllä unnii pittää uskoo.» Kertojan tytär jäi myöhemmin auton alle.

Juho Onttonen kertoi vaimolleen: »Käin Pietaris, niin kotiin tulles veljein kans yöl tiepuoles ol pien enkel valkeis vaatteis. Mie ko näytin veljellein, niin hiä läks ajamaa oikie kauvas, ko hiä pelkäis. Minnuu ei hirvittänt yhtiä. Myö ko tultii kottii, niin pien velj ei ol justii siihe aikua kuolt.» Aina ei koetulle löydy näin selkeää jälkiselitystä. Sohvi Orlow kertoi nuorena tyttönä kävelleensä Kylmojan kautta, mistä tie oikaisee Maaselille. Aurinko oli laskemaisillaan, oli »sellasta hämärän kuhjuu». Hänellä ei ollut kiirettä ja hän käveli ajatellen asioitaan. Äkkiä hän näki tutun naisen vakahainen lapsi sylissä tulevan kohti. Tämä nainen velkoi hänen kanssaan samaa miestä. Yht'äkkiä tulija katosi taas jäljettömiin ja näkyi vain niityllä kyntävä mies. »Mut sit ko mie pääsin jo kotjpellon laitaa, miut valtas pelko ja mie ihan värisin. Mie havaitsin vasta nyt, jot tavallista se kävely ei olt ja jot mikkää ihminen ei voi hävitä nii yhettömmii.» Seuraavana päivänä kertoja kävi paikalla isänsä kanssa löytämättä auran jälkiä. »Issäin sano, jot se ajaja, olj hiä minkä henken lähettämä talihaasa, saatto pelastaa miut suuremmalt vaaralt ko arvasinkaa. Silliä jos mie läksin metsään se aavenaisen jälkeen, ni mää tiijä, mikä siel ois uotelt.» Kertoja ei siis pystynyt jälkeinpäin selittämään kokemaansa. Paikalle ilmestynyt nainen oli ilmeisesti ollut juuri hänen ajatuksissaan, koskapa hän oli iltahämärissä kulkenut mieltien asioitaan.

Kerrotaan, miten miehen piti yöllä tulla kirkon sivuitse hevosineen. Sieltä tuli nainen, joka löi miestä rystysille, aivan verille, eikä lähtenyt pois. Mies hyppäsi säkkien päälle ja nainen hävisi. »Tämmösi ne jutteliit ukot enne vanhaa». Miehet ajoivat usein yöllä kirkon ohi, milloin myllykuorman kanssa, milloin kaupungista palatessa, ja aina uusiutuva pelko piti hengissä näitä tarinoita.

Kummittelu koettiin usein tietyissä paikoissa. Raudun isoon pappilaan liittyvät monet tiedot:

Siel näit ko olt kummitelt Rauvu isos pappilas liäväs, kun täi pahalaine ol näit oikei jyllänt kaik sekasii. YöI käi laskemas lehmät valloillie, taittel kytkyinvitsat poikki ja kaivo kuopat lehmii ettie. Mie muistan niin hyvin kui haastoit et ku veivät virsikirjatkii sin liäväi ni ne ol tuhanneks silpuks hakattu. Pappi muka siel koitti siunata, mut eihä se auttant. Ol siel Rauvuskii olt piruloi, ku viel ne niist ain mainitsiit miukii lapsen olles.

Samantapaisesta ilmiöstä kerrotaan muuallakin Kannaksella, Suomessa, jopa kaukaisissakin maissa.

Bobrikoffin aikoihin Raudussa oli pappina Adam Järveläinen (s. 1849), johon monet tarinat ovat liittyneet. Kansan keskuudessa kulki monia arveluja hänen suhteestaan henkimaailmaan. Toisaalta sanotaan, että hän oli »oikei rahvaa mies». Todennäköisesti Järveläiseen liitettiin monia yleisiä kulkutari-noita, koska hän oli värikäs ja mieliä kiinnittävä hahmo.

Raudun hovit ovat myös paikkoja, joissa tapahtui yliluonnollista tai poikkeavaa kansan käsityksen mukaan. Leinikylän hovista kuului joka yö »laverin soitto ja juhliin hummuu ja kymmenät jalat takoivat lattijaa tanssin tahis. Kukkaa ei hirvint männä katsomaa näitä kemuloi, eikä niil mahettu mittää. Juhlat jatkuivat joka yö.» Tähän kummitteluun oli olemassa selvä syy: entisissä lahjoitusmaahoveissa oli tehty »niin paljon syntii». Pahat työt eivät voineet painua unohduksiin ilman sovutusta. Kerrotaan, miten Maaselin hovin herra vihdoin sai levon haudassaan:

Muaselin hovin herra kuolj Turkin sottaa. Hänen ruumiheesaki hauvattil mihin lie hauvattukkaa. Kottii tulj vua hänen pukkuusa, mis hiä olj kuolt. Niä vuatteet pantii sellasinnaa riippumaa kuappii, eikä niist ehkästä pesty pois vertäkää, mikä niihin olj jänt.

Täl herraal olj äpärapoika piikaasa kans. Sottaa lähtiissää hiä lupais piljaal, jot tekköö testamentin tiän pojäl ja lahjoittaa hänel suuren kartanon. Mut ko herra sit kuolj, ajettii piika pois hovist, eikä mittää testamenttii löytyynt, vaik mite ois etsitty.

No, annaha olla. Ko näi tehtii, alko hovis kummitella. Siel kuapiis, mis herran puku riippu, kuulu ain puolen yön aikaan kolinaa ja vaikerrusta ja puku olj puotettu millon mihinkii nurkkaa. Siin olevat verjtahratkii käivät ihan tuoreiks. Näytti silt, ko ois se justii kiireel riisuttu pois piält. Koko hovin rauha mänj tiän mellastajan takkee.

Ko vanha rouva sit viimiseltää nöyrty ja kaivo testamentin peitos-taa essii ja anto sen piijaal poikinee, loppu kummitteleminen ja herra sai viimiseltää rauhan hauvassaa.

»Entisaikaan on kotipaikkakunnallani vallinnut sellainen uskomus, että joka talolla on oma haltijansa, joka näyttäytyy ainoastaan jonkun tapahtuman edellä», kirjoittaa Alma Eerikäinen lyhyesti kokoelmassaan. Haltijan näyttäytyminen ennusti tavallisesti onnettomuutta. Rumpukaisen Kalle poikineen piti myllyä Lipolaan menevässä koskessa. Poika näki valoisana kesäyönä

suuren joukon harmaita ukkoja menevän selkä köyryssä myllyyn, kaikilla säkki selässään. »Myllyn ratas pauhais ko tyhjää». Isä-Kalle hukkuu pestesään kasvojaan. Poika arvasi silloin: »Tätä varten ne olliit haltijat männeen yön jauhaneet tyhjää myllyys».

Haltijakuvitelmiin on yhteydessä käsitys ihmisen kaksoisolennosta. »Mun pappain iel kulk sellane onni, jot ain vähä ennen hänen tulojaa kuulu rappusilt kopinaa ja jalkoin pyyhkimistä. Tiän mukkaa mammain tiesj panna kohvkattilanki tulel, vaik pappa ois olt kui pitkääs matkaas.» Kerrotaan Veron talon piiaista, joka odotti lasta. Emäntä, Kaisa, piti häntä silmällä.

Yhteen aamun ko tiä emäntä viel makais ja piika ol liävä töis, nii hiä havaits siihen, jot tuvan ovi kälj. Ko hiä avais silmääsä, näk hiä ko pien laps seiso ihan alastoman oven suus ja lapseel olj kiähessää palava tuohenkäppyrä. Silloin emäntä kaapsaht yltää ja aattelj, jot nyt ei asjat uo oikee ja hiä vetä hammeen piällee ja puhalais ulos.

Ja ko hiä tulj karjakyökil, olj piika justii panemaas tuohenkäppyräs tulta kattilan ala. Emäntä kurkiist het uunii ja siel oljkii justil syntynynt laps. Piika, näät, meinais polttaa lapseesa, jot ois pääsnt siint irt. Mut tiän lapsen henk käi ilmoittamas emännäl itsestään ja nii se pelastu elämää.

Tarinoissa usein todetaan, että ilmestynyt olento ei ole tavallinen ihminen sen vuoksi, että se yhtäkkiä haihtui ilmaan. Aarretarinoille on ominaista se, että aarre häviää tai katoaa juuri kun se on käden ulottuvilla. Raudussa kerrotaan monista lähdekätköistä. Mäkrän kylän Poropesän lähteessä sanottiin olevan aarteen. Marjassa ollessaan huomasi Martin Antin poika tässä lähteessä suuren purkin keinumassa. Hän ei jaksanut vetää sitä ylös. Kun kylästä tuli apuväkeä, oli aarre jo kadonnut. Leinikylän järvessä olevaan saareen oli haudattu saappaallinen hopearahoja kannon alle. Palkealassa Lieksuon lähteessä oli rautainen rahakirstu. Tarina kertoi, että sen sai ylös uhraamalla valkean kukon. Kerran kaksi miestä sai näin kirstun näkyviin. He tarttuivat kädensijaan ja toinen huusi onnellisena: »Hop, teä on nyt meijä». Samassa aarre katosi. Samaan tapaan kerrotaan Kultamullin lähteestä Raudun ja Kivennavan rajalla. Raudun miehet saivat juhannuksena ison korvakkään vaskipannun näkyviin. »Kyllä se vaan nyt on meidän omana», iloitsi joku. Äkkiä ilmestyi suuri mies, joka paiskasi aarteen lähteeseen. Huutajan silmiin räiskähti vettä, niin että hän tuli sokeaksi. Porkunjärven rannassa olevasta lähteestä sai aarteen pois kuolleen kädellä. Aarteita ei uskottu olevan vain lähteissä. Mäkrän saloilla oli suuri kivi, kultakivi, josta oli nähty juhannusyönä nousevan sinistä savua. Vakkilan kylän »sässönän» luona pellolla oli aarre.

Juhannusöinä siinäkin sanottiin palavan tulen, kun aarretta kirkastettiin. Mutta »nyt eivät enää aarteet pala, se aika on jo mennyt», totesi Mari Sonni 30-luvulla kertoessaan Porkunjärven aarteesta. Äkillisen rikastumisen toiveet olivat eläneet tarinankertojien mielissä. Todelliset rahalöydöt, joita joskus sentään sattui, antoivat kertomuksille uutta virikettä.

Aarretarinoissa mainitaan miltei aina täsmällinen paikka. Mutta kun on kysymys noidista, jotka nekin ovat olleet suosittuja puheenaiheita, ei kertoja olekaan aina halukas nimeämään päähenkilöä. Puhutaan »eräästä kotitalon lähellä asuneesta noidasta» tai eräästä Kaskaalan kylässä asuneesta noidasta, joka oli pannut itselleen vihamieliset ihmiset syömään hevosenraatoa. Tähän salamyhkäisyyteen on syynä pelko noitaa kohtaan tai hienotunteisuus omaisia ajatellessa.

Kaikkia yliluonnollisia kykyjä omaavia ei suinkaan pidetty noitina, vaikka he olivatkin suosittuja tarinahenkilöitä. Ns. Notko-ukolla oli kyky hallita tulta. Joskus vuosisadan vaihteessa alkoi Lumsuo palaa Venäjän puolelta ja tuli levisi Suomen puolelle. Tämä tapahtui juhannuksen jälkeen, jolloin heinät olivat keoissa. Sammutustöissä olivat Korleen, Huuhdin, Palkealan ja Porkun kylät. Tehtiin oja ja raivattiin aluskasvillisuutta pois, mutta mikään ei auttanut. Notko-ukko tuli keppi kädessä, huitaisi tuleen päin ja sanoi jotain. Tuli meni rullalle, palolle päin nousi tuuli eikä tuli tullut ukon jalkojen yli. Kerran »lekkoo» lämmitellessä kylän miehet kysyivät: »A mikäähä siin o, ko sie sammutat tuon tulen?» Ukko vastasi: »Tiiät sie, kumpane on vanhemp, tul vai ves. Veshä on vanhemp. Sano vaa: Ves vanha valvomaan, mää valkia makkaamaa.»

Monet tarinat liittyvät varsinaisiin noitiin. Kansan käsityksen mukaan ei pirun kanssa liitossa ollut henkilö voinut tulla haudatuksi tavalliseen tapaan kirkkomaahan:

Vakkilan ämmä olj kans noita ja ko hiä alko tehä kuolemaa, sano hiä ommaisillee:

- Muistakaa, jot työ lähettä viemää minnuu kirkkoo nii aikasii, jot pääsettä ylj Kirkko-ojan ennen kelloloihen soitto.

No, hyö lupasiit muistaa ja läksiitkii aikasii. Mut rahe katkeis ko hyö olliit männeet vähän matkaa. No, se paikatti kiireest ja taas lähetti. Mut rahkeen korjaamises olj kuitenkin mänt nii paljon aikaa, jot kellot alkoit pimputtaa ennenko hyö olliit sillaal ja hevoset jäivät seisomaa, eivätkä jaksaneet vettä ruumista - niitä olj näät, kaks hevosta ruumiskärrilöihen ies - ne kiskoit kinttujänteet tiukaal, mut teleskat eivät hievahtaneetkaa. No, nyt hä tiä vältti. ! Poika löi hevosta. . . ja tais vähän kiroitakkii, mut eihä ne lähteneet.

Nyt tulj Tarja katsomaa - hääkii olj olevinnaa vähän noita - ja ko hiä katso länkiin välitsen, näk hiä ko kymmenil piruloi riippu hevosiin suupuoliis ja pittiit vastaa, jot ne ei jaksaneet vettä vaa pelkäsiit ja värisiit suut vuahoos ja kuppeet märkiin.

Silloin Tarja humahutti risul ristin arkun kantee ja hevoist puhalivat juoksun, jot silta jymäij. Sellaseel purtiil tultii kirko ettee, jot arkku vaa keikku teleskoil. Ko hyö sit kantoit arkkuu kirkkoo, ihmetteliit kaik, ku! kepyvä se olj. Mut sit hyö vast ihmetteliit ko avasiit sen kannen auk: siel olj vaa vasemman käähen niusta hanska. Pirut olliit vieneet ruumiin siin sillaal . . .

Uudenkaupungin rauhassa vuonna 1721 Rautu liitettiin Venäjään ja ennen itsenäiset talonpojat joutuivat maaorjan asemaan. Vuoden 1870 jälkeen Suomen valtio alkoi lunastaa takaisin heidän tilojaan. Raskas lahjoitusmaa-aika eli sen jälkeen kansan kertomuksissa. Yleisin on Raudussa tarina koirien imettämisestä. Leinikkälän hovin omistajana sanotaan olleen röyhkeän ja ilkeäluontoisen rouvan, joka jumaloi koiriansa. Armoton rouva oli määrännyt aina etummaisina keväällä töihin sellaisia vaimoja, joilla oli rintalapset kotona; he saivat ruokkia hovin koirien penikoita. Vaimot kärsivät, samoin heidän pienokaisensa, jotka jäivät illalla ilman. Ollessaan Raudussa n. vuonna 1910 Sandra Söderman kuuli monen vaimon tätä itkien kertovan. Nämä olivat kuitenkin jo jälkipolvea. Sama tarina liittyy Kannaksella muihinkin hoveihin, joten sen todenperäisyys ei ole kiistaton. Mutta varmaa joka tapauksessa on, että lahjoitusmaiden herrat syyllistyivät usein julmuuteen ja ihmisarvoa loukkaaviin tekoihin.

Pietarin matkat olivat monien kertomusten aihe. »Muistan, miten kotikylässäni Raudun Sirkiänsaarella sunnuntai-iltaisina miesten kokoontuessa yksin ne kertoivat, miten kukin oli tullimiehen pettänyt; kuka oli sitonut vahvan narun pirtusorokoskan suuhun ja toisen pään sitonut reen kaplaaseen. Naru oli noin 10–15 metriä pitkä. Kun mies ajoi viattomalla naamalla tullille, tarkasti tullimies niin miehen kuin reessä olevat tavaratkin. Kun ei ollut mitään kiellettyä, aukaisi tullimies tullipuomin.» Joskus kauppiamies saattoi suoraan ilmoittaa, että viinat tulevat perässä, kun tullimies tiukkasi väkeviä aineita.

Inkerissä oli muuan matkamiesten levähdyspaikka, jossa emäntä varasteli lehmilleen heiniä rahtimiesten kuormista. Kerran sitte - kun heiniä oli jälleen hävinnyt - meni muuan rahtimiehistä salaa läävään ja pani neulat lehmien hännän alle. Lehmät tulivat kuin hulluiksi, ammuivat ja hypivät. Kauhuissaan emäntä valitteli rahtimiehille.

Silloin eräs heistä sanoen olevansa tietäjä meni läävään, jossa sanoi emännälle: »A oot sie varastant rahtmiehii heinii?» - »Oonha mie.» - »Sie ämmä mää nyt tuppaa ja maksa rahtimiehil kaik heinät, nii lehmäis paranoot.» Ämmä lähti ja mies vuorostaan otti neulat pois.

Useimmat Pietarin muistelmat liittyvät salakuljetukseen tai johonkin matkalla tehtyyn kepposeen. Mutta kerrottiin myös murhista ja tappeluista. Nämä tarinat ja kaskut eivät tietenkään anna luotettavaa kuvaa todellisista Pietarin matkoista. Tavallisessa kauppamatkassahan ei ole paljonkaan kertomista. Vasta jokin epätavallinen piirre tekee matkan kertomisen arvoiseksi, ja suusta suuhun kulkiessaan juttu värityy ja dramatisoituu.

»Kyllä Pietarin tietä pelättiin, ne ruukais kulkee arteilois ja jokkuu käien kuvallinen asseena ain rien sevissä. Kyl siel täyty olla viisaana, siel tiel ei sinne hölmöjä olt lähetettävä. Pit olla silmät ies ja takan ku jäniksel. Nämä ovat jääneet nii mielee kun lapsena olles aina Pietaris kävijät huasteliit», kirjoittaa Ida Laine.

Moniin Raudun paikkanimiin liittyi tarinoita, jotka enemmän tai vähemmän paikkansapitävästi selittivät nimen syntyä. Kernaasti selitetään nimen johtuvan ensimmäisestä asukkaasta. Sirkiänsaaren ensimmäinen asukas oli Sirkiä; kylän ympärillä olevat pikku järvet ja lammet muodostivat siitä kuin saaren. Köninkimäki säilytti nimensä myöhään, vaikka viimeinen Köning muutti sieltä pois jo 1855. Joihinkin nimiin liittyy karmeita muistoja. Piijjan hyppäys -niminen notko kirkonkylän ja Haukkalan kylän välissä oli lähellä Sumpulan hovia. Eräs hovin palvelijattarista oli synnyttänyt lapsen ja haudannut sen sinne. Öillä kerrottiin paikalla näkyvän pienen lapsen valkeissa vaatteissa. Murhametsä sai nimensä vuosisadan alussa tapahtuneesta miesmurhasta. Tikatsu-niminen lampi ja metsä muistutti Tikatsoff-nimisestä sotapäälliköstä, joka kulki kylillä ryöstäen ja murhaten. Talonpojat hukuttivat hänet kirkon luona lampeen vaunuineen.

Korleelta oli Raudun kirkolle huono tie. Kun vietiin ruumista haudattavaksi, oli eräässä mäessä tapana muuttaa kärryjen eteen toinen hevonen; siitä nimitys Muuttomäki. Tököt metsä sai nimensä Terva-Taavetista, joka ennen keitti siellä tervaa ja tököttiä. Raudun aseman lähellä ollut Kylmoja oli yksinkertaisesti kylmin paikka koko pitäjässä - näin ainakin väitettiin. Raudun vanhempi polvi osaisi kertoa monista muista nimistä ja niiden selityksistä.

Jos joku liioitteli puheissaan, voitiin huomauttaa: »Arsina liikaa, niiko maata Kerpua kyläs». Keripata oli maastoltaan hyvin kukkulaista. Naapurit selittivät ilkkurisesti, että kylä oli ahnehtinut niin paljon maata, ettei se sitten mahtunut suoraksi.

Nimeä ja sen taustaa muistellaan tavallisesti ohi ajettaessa tai paikalla liikuttaessa. Monia muitakin ilmiöitä pyrkivät kansantarinat selittämään. Paimenessa ollessa kerrottiin muurahaisesta, joka kömpi taivaaseen valehtelemaan: paimenet murentelevat leipää. Hämähäkki tuli perässä: »Eihän paimenilla ole pöytääkään, miten hyö leipää murentelevat.» Jumala pudotti silloin muurahaisen nurinniskoin alas ja laski hämähäkin lankaa myöten. Siksi se kulkee vielä tänäkin päivänä lankaa myöten, ja muurahainen on poikkinainen, koska se katkesi alastullessaan. Haavan lehtien lepatus selittää taas seuraavasti: Vapahtajan takaa-ajajat tiedustelivat metsässä näreeltä, milloin Jeesus oli mennyt ohi. Näre vastasi harvakseen: »Taanoin, taanoin, taanoin». Haapa kiirehti vastaamaan: »Vastikkää, vastikkää», ja sai siksi alati lepattavat lehdet.

Kaskuumistuulel

Erittäin yleisiä ovat Raudussa olleet kosintaan liittyvät kaskut. Kerrotaan laiskasta, vähänäköisestä tai puhevikaisesta morsiamesta ja nauretaan heidän kustannuksellaan. Kenties tämä on yhteydessä vanhojen häätapojen säilymiseen: puhemiehihän voitiin Raudussa käyttää vielä 30-luvulla. Näin saattoivat elää kaskut, jotka perustuivat siihen, etteivät sulhanen ja morsian paljontaan tunteneet toisiaan.

Yhen köyhän mökin tytöl tulliit pitkävirsut toiseelt kylält. Äit ois tahtoont tietellä rikkaampaa ko hyö olliitkaa. Ko hyö käivät iltasil makkaamaa - sulhanen jäi yöks mökkii - kysy hiä tytöltä lipeväl iäneel: Miina, joks sie teit iltatyöt?

- Jo mie lasin kissa ulos, sanoi tyttö.

Kerrotaan äidistä, jolla oli kolme puhevikaista tyttöä. Äiti kehoitti heitä olemaan vaiti pitkävirsujen tullessa ja tekemään vain kovasti työtä. Kaikki sujui hyvin iltaan saakka. Tytöt eivät saaneet puhalletuksi kynttilää sammuksiin ja yhden sulhasen täytyi tehdä se.

Silloin ei tyttöjen suut pysyneet kiinni, vaan ensimmäine sanoi »hulhammu», johon toinen: »nii hammu», kolmas lisäsi: »hetsie huista, hui häitiis hinnuu hopetti». Samalla kapsahtivat pitkävirsut ylös, löivät paltot piällie ja läksiit, ei varttuneet enää aamun tuloa.

»Piioist, renkilöist, pappiloist ja lukkarloist ol sattoi juttuloi, mut ne kulki kansan suussa joka suuntaan», kirjoittaa Helli Mäkelä. Mainitut henkilöt esiintyvätkin kaskuissa usein. Kerrotaanpa vaikka kulkumiehestä, joka meni yöksi riiheen ja piiloutui parsille. Piika ja renki tulivat riiheen ja alkoivat lempiä. »Kuule Kalle, kuka meijä lapset elättää, jos sattuu niin käymää?» huolehti piika. Renki koetti lohdutella: »A onha tuol yllääl se, joka niist huole pittää.» Kulkumies karjaisi riihen parsilta: »Mie en ruppee teijä lapsii elättämmää». Piika ja renki lähtivät samassa riihestä.

Harjaukot olliit halukkaita ryöstämää suomalaisii naisii ja veivät sit heijät kerallaa Vennäin muan peril, kuka akaksee, kuka orjaksee. Nii sit kerrankii harjaukko olj katsoont itsellee yhen talon tytön ja tulj sitä varte, jot ryöstää tiän pimijän yön turvis. A kui ollakkaa, tyttö vaihtokii iltasiil paikkaa ruotjämmän kans. Ko harjaukko sit yöl tulj ja alko viijä naista kerallaa, sano tiä hyvillää: Vie sie, mie vikajan, vaik tulen mielelläinkii.

Kokoelmissa on myös juttuja, joita kertoivat »vanhat ukot kaskuumistuulel»; ne eivät taida kuitenkaan kestää painoaosua.

Kaskuja kerrotaan monista Raudussa todella eläneistä henkilöistä, jotka olivat omaperäisiä ja värikkäitä hahmoja. Professori Aleksander Rudolf (Saku) Klossner syntyi Raudussa vuonna 1894. Monet hänestä kerrotut kaskut on jo jossain julkaistukin; useilla rautulaisilla on hänestä henkilökohtaisia muistoja. Mutta juttujen keskipisteeksi voi yhtä hyvin joutua leikkisä naapurinisäntä keppostensa ja tempaustensa takia.

Sellaisen veijarihahmon kuin Jauhoppään historiallisuutta on tuskin selvitetty. Kerrotaan, miten Jauhoppää asettui kiven päälle istumaan ja alkoi onkia maantien ojasta. Apulaisensa hän lähetti mutkan taakse. Tietä pitkin ajoi kalamiehiä lohikuormineen. He jäivät naureskellen katsomaan onkimista ja antoivat hevosensa kulkea edelleen. Jauhoppää vakuutteli: »Vaik ei se nyt nykäse, nii kyl se viel toisest kohtaa tonkasoo.» Toinen tonkikin sillä välin miesten kalakuormia ja kantoi lohett metsään.

Juho Podushkin Raudun Sunikkalasta muisti seuraavan keskustelun, jossa ilmeisesti savolainen emäntä utelee reissumieheltä kotipaikkansa kuulumisia ja uskoo typerästi kaiken, mitä toinen hänelle syöttää:

Mistä olette? - Savosta. Vai Savosta, vai Savosta. No vieläkö siel Savos on se iso suur lammi? Ei ole. - No mihis se sai? - Se viime poutakesän palo. - Vai palo, vai palo. Sil se joka ilta ja aamu höyryst pallaaksee. - No vieläkö Savossa on se iso suur kivi? Ei ole. - No

mihis se sai? - Sen pienet linnut veivät kirkoksee. Vai kirkoksee sil ne linnut joka ilta liverteli sen kiven kirkoksee viijjäksee. - No vieläkö siel Savos on se iso suur härkä? - Ei ole. - No mihis se sai? Se pääs tuomariksi. - Vai tuomariksi, sil se joka ilta ruopi ja kuopi tuomariksi päässäks. - No vieläkö Savos on se iso musta kissa? - Ei ole. - No mihis se sai? - Se pääs vouviks. - Vai vouviks, no sil se joka aamu ja ilta vouvottel vouviks päässäks. - No vieläkö Savos on se suur komia kukko? - Ei ole. - No mihis se sai? - Se pääs lukkariks. - Vai lukkariks, vai lukkariks, sil se joka ilta ja aamu laulel lukkariks päässäks.

Kaskun kyselijä ei varmasti ole kukaan Rautuun naitu savolainen. Siinä esitetyt mahdollisuudet on tarkoitettu kuulijoiden huvittamiseksi, ja kasku on tunnettu Venäjällä, Ruotsissa ja Tanskassa aina Italiaa myöten. Tanskassa renki voi kertoa emännälle, että suuren kiven veivät villihanhet mukanaan ja että hevonen on päässyt papiksi; emäntä keksii merkkejä, joiden perusteella hän oli jo arvellutkin niin kerran käyvän.

Kaskunkertoja voi huvittaa kuulijoitaan alkamalla mahtipontisesti saarnata:

Tästä minun saarnani alkaa, että kun kanalla oli kaksi jalkaa, juuri jalost Kirsalost tul suur kirjava härkä, alko ruopii ja kuopii ...

Pilasaarnojen arkinen sisältö on ristiriidassa sen juhlallisen saarnanuotin kanssa, jolla ne esitetään.

Papin saarnanalkuun liittyy seuraavakin kasku:

Pappi ko ol kova kortin peluaja, nii hänelt unehtu korttipakka taskun. Nii hiä ko otti nenäliinan, nii korttipakka hajois. Nii silloin pappi kysy, mikä kortti tuo on. Eräs vastais: pataässä. Kysy toista korttii, mikä tuo on, nii toinen vastais: herttakuninkas. Pappi sano: »Kyl työ kortit tunnetta, mut tunnettak työ Jumalan sanan» ja sai siint saarnan alun.

Raudusta on merkitty muistiin myös useita legendoja, jotka ovat katolisen kirkon pyhimystarujen pohjalta sepitettyjä. Ne kertovat tavallisesti Jeesuksesta vaeltamassa maan päällä tavallisen kansanmiehen hahmossa, ja vain ihmetyöt osoittavat kulkijan olleen ylimmän oikeuden jakajan. Rikkaan ja ahneen emännän leivät muuttuvat savihinuiksi ja lentävät laulaen tiehensä, eikä rikkaan miehen hevosenkengitys onnistu sen paremmin:

Toisen kerran tuas olj Jiesus tult pajaa sepän apulaiseeks. Toi sit rikas miesj kenkitettäväks oikee vikurin hevosen. Seppä koittelj peluta sen kans, mut eihä siint mitä tult. Silloin Jiesus mäni ja isk hevosest jalat poikki, kenkitti ne ja pisteelj paikoille tuas ja hevonen läks kottii niinko ainaa.

Rikas miesj meinais, jot turhaaha mie käyn pajal tätä kenkityttämäs. Mie tien niinko tuo sällikii tek. Tokha mie ossaan panna jalat kohallee yhtä hyväst ko hiäkii.

Nii hiä tekkii. Ko hevonen pit panna uutee kenkää, isk hiä tält jalat poikki ja käi kenkittämmää. Mut ennen ko hiä sai kengät paikallee, olj hevonekkii jo kuolt.

Legendat ja monipolviset ihmesadut ovat Raudussa samoin kuin muuallakin Kannaksella idästä tullutta lainaa. Tämän niiden kertojatkin usein tietävät. »Tiä on vissiin vanha venäläinen kasku, minkä pappain olj kuolt mummoltaa», kirjoittaa Lilli Vuorela »Kirliis»-sadusta. Siinä karhu tapetaan, lihat pannaan kattilaan kiehumaan ja akka käy karvoista kehräämään kinnaslan-kaa. Mutta ikkunan alta alkaa kuulua valittavaa laulua: »Kirliis, kirliis, karvojain keträtää, lihojain syyvää. Kirliis, kirliis, mie en kostamatta jätä».

Ja ko karhu alko laulaa, alkoit lihat keikkuu kattilas ja karvat tupsahella ympärj tuppaa. Ko ne aikaasa telmiit, lensiit ne ulos korsteenin kautta. Tällee käi joka kerta, ko lihhoi meinattii keittää tai karvoi keträtä. Ja siint lähin kuato karhu joka kesä lehmän tält ukolt nii, jot hänest tulj rutiköyhä.

Satuja ei Raudusta ole pantu paljonkaan muistiin. Ortodoksikyylissä niitä varmaan olisi vielä 30-luvulla kerrottu kerääjille, mutta nämä puolestaan olivat kiinnostuneita pääasiassa kalevalaisista runoista. Seuraava muistiinpano 1880-luvulta olkoon kuitenkin todisteena siitä, että ainakin silloin on Raudussa satuja esitetty. Vasta meidän päivinämme sadut ovat tulleet lasten harrastuspiiriin. »Meripappi»-satu, joka on Raudun tuntemattoman kerääjän muistiinpanema, on kerrottu aikuisille, kuten yleensä kansansadut. Meripappi-nimityksellä tarkoitettaneen vetehistä, pahaa vedenhaltijaa, pirua.

Mies käveli pitkin meren rantaa kiroten, kun ei saanut akkaa mistään. Meripappi sanoo: »Läkkä miun kerallain, miul on kolme tytärtä. Ota kolmesta parrain!» Heä män mereen. Pappi asettaa tytöt rinnakkain. Kahdesta työstä, jotka olivat omansa, paistoi päivä lävitse; kolmannesta, joka oli ottotytär maalta, ei käynyt päivä

lävitse. Hän otti akakseen läpinäkymättömän ottotytön. Meripappi suuttui ankarasti, kun otti sen eikä hänen omia tyttäriänsä ja määräsi: »Sun, mies, pitää yöllä tehdä uusi kaivo tuohon kartanolle ja aamulla tuuva siintä mulle silmivesi.» Iivana - se oli miehen nimi - menee morsiamensa jälestä iltasella makaamaan itkien: »Miten mie voin sen vaatimuksen täyttää?» Morsian kysyy: »Mitä itket armas livanani?» ja kuultuaan asiasta lohduttaa häntä: »Elä uo milläskään.» Hän meni aitan rappusille ja vihelsi. Samassa ilmestyi työväkeä, joka kaivoi kaivon.

Vietiin aamusella silmivesi meripapille, joka sanoi: »Ne on meiän tytön kujeet.» Sitte sanoi hän vävyllään: »Ensi yönä pitää siun hakata kaski, kylvää, kyntää ja uuvisleipä pitää olla aamulla pöyvälä.» Vävy itki ja valitti taas morsiamelleen tukalaa tilaansa, mutta akka sanoi: »Elä uo milläskään, se on kaik pian tehty.» Hän meni aitan rappusille, vihelsi, ja hakkaajaa, kyntäjää ja kylväjää ilmestyi laumoittain kaskimaalle. Ja aamusella oli uudisleipä pöydällä. Pappi sanoi taas: »Ne on meiän tytön kujeet.»

Nyt meripappi kylvi meren mutaan vakan ruista ja sanoi vävyllään: »Ne pitää sinun joka jyvä tänä yönä pois poimia.» Vävyllään taas häätä käteen, mutta akka istui aitan rappusille, vihelsi ja kohta oli koolla väkeä, kalaa, käärmettä, ylönsä paljon niin että aamusella oli joka jyvä taas vakassa. Meripappi sanoi: »Ne on meiän tytön kujeet.»

Meripappi määräsi taas vävyllään: »Huomenaamuna pitää olla tuossa ikkunan alla vesilaiva toisesta riikistä.» Akka taas viheltää, menee itseki makaamaan ja aamusella onkin ikkunan alla laiva toisesta riikistä. Siitä meripappi taas lausui: »Ne on kaik meiän tytön kujeita.»

Meripappi määräsi nyt vävynsä juottamaan 12 hevostansa ja kielsi niitä lyömästä muulla kuin silkkisellä ruoskalla. Ykstoista oli niistä keuhkoa, ne talutettiin juomaan; mutta kahdestoista oli hyvä ja hyvin raju. Vaimo sanoi miehelleen: »Kun juotat, tule mulle sanomaan, niin mennään kahden juottamaan viimeistä.» Käivät siitä se morsian etupuolelle, sulhanen takapuolelle. Morsian ajaa ja lyöpi seipäällä kahden puolen, sillä muuhun lyöntiä ei hevonen tuntenut yhtään. Mutta hepä eivät menneetkään juottamaan vaan karkuun pois koko talosta.

Ajaessa morsian käski sulhasen aina taakse vilkaista, eikö jo näy takaa-ajajia. Jopa ilmestyykin jällelle punainen torni, joka nopeasti lähenee heitä. Se oli papin tyttö. Ajajat muuttivat hevoslonan heinä-

ladoksi ja itse rupesiit hiireksi sisään. Tyttö kääntyi ladolta takaisin ja kertoi ei tavanneensa muuta kuin heinäladon, jossa oli kaksi hiirtä. Meripappi sanoi: »No hönttö, nehään ne oliitkin, et sen vertaa tuntenut.» Sulho morsiamineen taas ajamaan eikä aikaakaan, kun huomasi hän heitä lähenevän sinisen tornin. Morsian sanoo: »Se on vanhempi tyttö.» Nyt muuttiit hyö hevoskinan suureksi metsäksi ja itse käivät tiaiseksi. Tytölle tuli metsä eteen, hän kääntyi kotiin ja kertoi asian isälleen, joka torui häntä taas ymmärtämättömyydestä. Sulho ja morsian läksiit taas ajamaan, löivät hevosta korviin väliin. Sulhanen sanoi: »Nyt tulee musta torni.» Morsian tunsu sen papin emännäksi. Äkkiä muuttivat he hevosensa kirkoksi, itsensä lukkariksi ja papiksi. Kirkon luota papin akka kääntyi kotiinsa miehensä luo ja kertoi hänelle vuorostaan asian. Nyt läksi meripappi itse karkuria ajamaan. Ajoin, ajoin, ajoivat, ajoivat jotta hiki joka karvan nenästä tippui. Sulhanen ja morsian hylkäsivät viimein hevosenkin, läksivät jalkasin, kampivat kun seinää ylös ja pääsivät viimein merestä ylös. Ja niin sai vaimon Ivan Ivanovits.

Jännittävän takaa-ajokohtauksen jälkeen päädytään saduille ominaiseen onnelliseen loppuun. Sankarin venäläinen nimi kielii siitä, että tämä satu on Rautuun tullut rajan takaa.

Parantajia ja lääkintätapoja

Varhaisin muistiinpano Raudun perinteestä on käärmeen loitsu vuodelta 1687. Sen tuntematon esittäjä oli käyttänyt sitä kahdenkymmenen vuoden ajan ja vakuutti loitsun olevan tarpeen, sillä muuten ihminen tai eläin olisi kuollut käärmeen pistoon eikä eläisi edes kahta vuorokautta. Mutta tämä luku, jonka edellä ja jäljessä luettiin Isä meidän -rukous, sai turvotuksen heti alenemaan:

Tule tänne, Herra Kiesus, saa tänne, sula Jumala,
 Kytyläin, Kämbyläin, Wiholaisen weliempoika,
 Suon karwat, kanerwan karwat, Carwa caiken ilman ruohon,
 Puhu putken wihas, Maahan maitos kakais,
 Ota mette mettolast, Tima Tapiolast ...

»Selityksemme ja kehoituksemme eivät toimittaneet mitään: kaikki nämät luulot ovat niin syvälle juurtuneet, ett'ei niitä sanoilla voi poistaa» valitti

Werner Söderhjelm rautulaisten taikauskaisuutta vuonna 1879. Kiviaseita pidettiin tuolloin varmana apuna sekä ihmisten että eläinten tauteja vastaan ja muutaman niistä kaavitun jyvän uskottiin poistavan pahimmankin kivun. Kaikissa tilaisuuksissa kansa kyseli neuvoa noita-akoilta. Eräässä Palkealan talossa Söderhjelm tapasi vanhan akan, joka oli tunnettu noitumisestaan ja taitavuudestaan. »Sisään astuessamme pyysimme häntä laulamaan muutaman loihturnoistansa. Monella tapaa häntä kehoitettuumme suostui hän vihdoin tähän, vaan ainoastaan ehdolla, että toinen meistä menisi pois, kuten hän jäisi yksin toisen kanssa, sekä myös (ja tämän hän vaati välttämättömästi) ettei runoja saisi lukea koko pitäjässä, eikä muuallakaan lähempänä kuin Helsingissä.» Yksi hänen loitsuistaan poisti sudet, toinen noitumiset, kolmas paiseet ja sen kaltaiset taudit. Loitsuja hän esitti ilmeisesti vaillinaisina.

Oliko Söderhjelmin tapaama vanha akka Palkealan kuuluisa parantaja, ns. Palkealan jumala, ja kuka oli tämä Palkealan jumala? Hänen sanotaan olleen 1800-luvun loppupuolella elänyt Mari Haukka, Antreiloisii ämmä eli Antreiloisii Mar. Hän oli kuulu kortinpanija, verensulkija ja parantaja. Mari Sonni kertoi Simonsuurelle, että häntä haettiin Moskovaan asti. Inkerin ja Kannaksen pitäjistä kävi vieraita joka päivä: »Järkijää mäntii ämmä luoks, mitä

*Kuppausta Palkealan kylässä
1936. Valok. Kansallismuseo.*

ämmä sanoo». Vaikka parantajia pidettiin arvossa, heihin liittyi myös pelkoa ja kammoksuntaa. »Eihä ne häntä kirkkomaaha vie, omat palvelijaaha hänet viep». Toisen tiedon mukaan Palkealan jumala oli nimeltään Natalia Jääskeläinen. »Mie mäni nuoren ollessai häne luoksie hampua pakotukse tähe», kertoo nyt 60-vuotias rautulainen. »Ämmä antoi rohtoa. - - Mie tei niiku hiä neuvo ja pakotus hampuast lakkas siihe paikkua eikä särkent sitä kuutie seitsemiä vuotie.» Kumpikin tieto voi pitää paikkansa, mutta luultavasti nimitys varhemmin kuului Mari Sonnin mainitsemalle henkilölle.

Yhtään Palkealan jumalan loitsua ei ole säilynyt jälkimaailmalle, mikäli hän ei ollut Söderhjelmin tapaama vanha taitava akka. Loitsujen kerääminen ei yleensäkään ole helppoa. Niitä käyttävä henkilö ei halua tietojaan täydellisinä ilmoittaa, koska pelkää tehon menetystä. Hän jopa sanoo, ettei suvaitse minkäänlaista taikuutta, sanoo vain nuoruudestaan kuulleen mitä ämmät lukkiit», kuten Heikki Everi, jota Neovius haastatteli 1889. Tämä viime vuosisadan alkupuolella elänyt ukko, joka asui useissa pitäjissä, Raudussakin, ansaitsi elatuksensa pienillä poppa- ja parannuskeinoilla ja sekalaisilla töillä. Hän luki neljä noitalukua, »ei luultavasti lukenut niin täydellisinä kuin hän olisi osannut», arvelee Neovius.» Pakkasen lukua lukiessaan hän lausui sanat »omituisella voimalla ja painokkuudella, jota on vaikea kirjoituksessa ilmaista:

Ppakkanen Pphusen ppoika
älä kkyelmä kkynsiäni ... »

Monilla vanhemmista rautulaisista on muistoja jostain vanhasta mummosta tai ukosta, ehkä sukulaisesta, joka nuorempaa polvea kummastuttavalla tavalla sai kuin saikin sairauden paranemaan. Emme kuitenkaan ihmettele, jos muistamme, miten vielä nykyaikanakin matkataan kaukaa kansanparantajien luokse ja uskotaan lujasti heidän pystyvän siihen, mihin lääkärit eivät pysty.

Poppaämmiä, jotka parantelivat lääkekasveilla, kylvettämällä tai loitsuin, ei pidetty noitina. Sen sijaan näyttää siltä, että korteista tai viinasta ennustaminen tuotti asianomaiselle noidan maineen. Raudussa tunnetuin noita oli Vaalimoin ämmä, joka asui Valkjärvellä. Monet hänestä kerrotut tarinat ovat yleisiä kaikkialla Suomessa ja liittyvät milloin mihinkin noitaan, mutta hämmästyttävän paljon on kertynyt myös omakohtaisia muistelmia. Varsinkin varkausjuttujen selvittämiseen pyydettiin hänen apuaan. »Ämmäl pit viijä putelj viinua, mist hiä asjat selitti ja katso. Hiä näytti viinapullost, jot hevoset o viety Vennäil ja täs o varkuat: kaks miestä.» Silmäkipuun parannusta etsivä

meni ämmän kanssa metsään. »Sielt metsäst alko tulla meitä vastua kaikelaisii outoi ja kamalii olentoi ja paljo jot kihaji ympäril. Mie säikähi niitä ku luulin niitä piruloiks, ja läksi juoksemua karkuu.» Tyhjin toimin kääntyi myös jalkasairas nähtyään ämmän vanhapiikatytären: »Mie paikal uatteli, jot ku hiä ei uo osant noituu tytärtiä naimisii, ni ei hiä ossua noituu miu jalkojain tervieks.» Pirujen sanotaan vieneen myös Vaalimon ämmän ruumiin.

Rautu sai oman lääkärin vasta 1915. Sitä ennen oli lähin lääkäri Sakkolassa, ja sairaita kuljetettiin Pietariin. Viime vuosisadan loppupuolella oli ilmeisesti usein varallisuuskysymys, kutsuttiinko lääkäri vai poppaämmä. Kummankin taitoon luotettiin ja joskus turvauduttiin molempiin. Huhdin kylästä kotoisin oleva Iro-ämmä paransi käärmeen puremaa: hänellä oli kahvikupissa jotain juotavaa, hän luki luvun pitäen sitä suunsa edessä ja juoma annettiin sairaalle. Potilas käytettiin sitten myös Mäkkiin »versselissä», ja jommankumman keinot auttoivat. Samainen Iro-ämmä paransi »pölästyneen» pikkupojan mittaamalla. »Olin vuoteessa selälläni, ja Iro-ämmä mittasi minua vuaksalla ristiin siis niin, että alotti vasemmasta suuresta varpaasta ja päätti oikean käden keskimmäiseen sormeen ja samoin oikean jalan varpaasta vasemman käden sormeen. Tämä uusittiin useampaan kertaan», kertoo T. Paukku. Petrolan Vyöterin Iro osasi tehdä myös »niukkalan-gan». Anni Paakkinen näki hänen tekevän torstaiamuna yhdeksän solmua villalankaan ja lukevan jalallaan tahtia lyöden: »Jos oot luist luikahtaant, jäseniist järkähtänt, tule luita liittämeä ... »

Seuraava kiintoisa kuvaus on Topi Pekkasen ja sijoittuu ehkä 1880luvulle:

Sairastuin tauteihin. Kasvoi paljon paiseita kantapäästä päälakeen. Ei paranneet; yksi parani, kaksi kasvoi. Ei ollut silloin vielä lääkäriä muualla kuin sanoivat olleen Pietarissa. Ei ollut varoja sinne viedä poikaa, kun oltiin niin köyhiä. Vanha ämmä tuotiin kelkalla kotiin noitumaan poikaa, että paiseet parantuisivat. Hän käski lämmittää saunan ja kaivaa pellon pientareelta, missä oli ollut vanhaa mädännyttä aitaa, seipään tynkiä syvältä maan sisästä. Ne ainoastaan kelpasivat saunan kiukaan lämmitykseen eikä niitä saanut olla paritain. Nyt sauna lämpiämään, muutama tervalastu vain joukkoon että seipääntyngät paloivat. Kun sauna oli lämminnyt, vetivät ämmän saunaan ja pakottivat minun menemään ämmän mukana. En olisi lähtenyt, pakottivat väkisin, äitini raippa kädessä perässäni vaikka itkin ja pelkäsin. Ämmä käski äitini ottamaan saunan kiukaasta tuhkia ja sekottamaan veteen. Ämmä otti likaisen sukan pussistaan ja etsi sieltä pyöreän kiven, kananmunanmuotoisen, muuten litteän, etsi vielä leipäpalan. Minä istuin vain lauteilla. Ämmä otti tuhket-

tä ja viskasi kiukaankiville ja sitten hauteli vastan, joka oli valmistettu vaivaiskoivun lehdistä ja alkoi minua kylvettää. Paiseita koski ja pakotti, välistä valeli lämpimällä tuhkedellä, itkin ja pelkäsin, ei auttanut mikään. Nyt ämmä otti kiven käteensä ja alkoi painella sillä paiseita ja löpötteli noituissaan.

Varsin tunnettu parantaja oli Pekon Maija, Maria Hänninen, joka eli Palkealassa ja oli syntynyt n. 1855. Häntä voitiin kutsua »poppaämmäksi», mutta usein rakkaudella »poapoksi». Parantajia pidettiin yleensä arvossa. Monet muistelevat heitä kiitollisina: he olivat erikoisen hyviä ihmisiä», »teki hyvää Jumalan nimeen». Käyttämäänsä loitsuja nämä mummot eivät itse pitäneet minään taikuutena. Pekon Marikin oli »parantaja, joka höpötti ja hämmensi, ajoi ulos savupiipust sairauden, hän luki loitsun käärmeen puremalle ja riisitaudille» kertoo Maria Savolainen, joka kerran kuuli Pekon Marin lukevan:

Pois liijat liikkukuot, pois paskat puaetkuot,
puremast, pistämäst, syömäst, kalluumast,
Sassast vijattomast. Vettä silmät vuotakuot,
toinen vettä, toinen verta,
räntiän räpättäkyöt.

Toinen poapo, Tarja Jääskeläinen Riikolassa, kylvetti myös lapsia ja paransi sairaita. Kun lapsella oli luu koholla, poapo silitti sitä ja luki: »Painu sie pahanen ... » Lasten kylvettäminen on tapa, joka näyttää säilyneen myöhään. Joskus riitti pelkkä kylvetytys itkevän lapsen rauhoittamiseksi, joskus luettiin:

Pois pimppuist' pamppuist' piiastain.
Harakall' haikiat, variksell' vaikiat,
korpill' viel kovat kipijät.

Sylkäistiin: »Miun lapsein terveeks!» Uskottiin, että oli »sellaisii pahasilmäisii ihmisi, jot ko niä katsoit toista, tulj tähän paiseita tai muuta sairautta».

Aapelin Marin pojalle kasvoi harjaksia selkään. Niitä ei näkynyt - harjakset eivät näy - mutta lapsi itki ja hieroi selkäänsä. Silloin kertoja, Sidoroff-niminen vanhus, poisti ne levittämällä vehnätahdasta vaatteelle ja kääri sen lapsen selkään. Kun se kuivi ja vedettiin irti, oli siihen tarttunut harjaksia. Niiden selitettiin tulleen siitä, että Mari, lapsen äiti, oli raskaana ollessaan potkinut sikaa.

Entisaikaan oli myös parannustapoja, joita jokainen käytti, eivätkä ne olleet kenenkään taitavan parantajan yksityisomaisuutta. Kuppaamisen katsottiin auttavan hammas- ja päänsärkyyn, jopa sisävaivoihinkin. Jos »siihen luotti tai usko, vaiva jäi vähemmäksi». Hierominen kuului yleiseen terveydenhoitoon. »Hyö lääkärit antaa pistoksii ja piikkilöi, se auttaa sen hetken. Hierominen auttaa pitempään.»

Kansanomaisiin lääkeaineisiin kuului musta nestemäinen »tökötti», tuohenterva, jolla voideltiin turvonnutta tai loukkaantunutta ihoa. Samaan tarkoitukseen voitiin käyttää rautalehtiä. Erittäin yleisesti on Raudussa käytetty välineenä nahkasiippaa, yölepakkoa. Sillä on mm. paineltu ajoksia. Nahkasiipalla pyyhkiminen voi myös aiheuttaa epäonnea, se on »pirun lintu». »Näitä ym. tämäntapaisia vieläkin vanhukset joskus täällä uskovat», kertoo Juho Rytty. Viina kuuluu vanhastaan suosittuihin lääkkeisiin. »- - Ja olen itse tehnyt nämät, niin osaan näistä haastaa. Hyvä norrikuppi ol otettava ku saunaa läks. Sit se oikein tehoo. Sitten sairas sänky ja siel häi sit ol ku kullan kukkaros ja aamul häi ol iha terve, jossei se vaa kuolemaksolt», vakuuttaa eräs tökötin käyttäjä. Apteekeista saatavat valeriaana ja kamferti olivat ennen »joka sorrun» lääkkeitä.

Rautulaisten lehdessä 1/65 oli muistelmä »ruuspussista», pienestä rohdinkankaisesta pussista, jonka kirjoittaja arveli olleen Pekon Maijan tekemän. »Jos kenellä alkoi pakottaa hammasta, tahi jos jotakin muuta paikkaa erikoisemmin kolottaa, niin silloin alettiin kysellä, tietääkö kukaan, missä ruuspussi oli. Ainahan se jostakin talosta löytyi.» Kirjoittaja oli myös lapsena avannut pussin ja nähnyt sisällyksen: heinänpäitä, saviruukun paloja ja hajupihkaa. Yleensä tällaisiin taikapusseihin pyrittiin kokoamaan monimutkaisia tai vaikeasti saatavia aineita. Ruusunneuvoihin koottiin »yhdeksää sortuu», esim. mustia villoja, pellavia, ruustiöljyä, tuimaa voita, näreenpihkaa, pirunpaskaa, lentävän sontaa, kermaa, ohrajauhoja, koska ruusutautia uskottiin olevan yhdeksää eri lajia. Jonkin aineista piti siis varmasti tehota. Mitään todellista vaikutusta sekalaisella sisällöllä ei tietenkään voinut olla, mutta kuumalla pussilla hautominen saattoi sen sijaan lievittää hammassärkyä. Sikotautista tuskin auttoi se, että hänelle pantiin »sianpehuloi», eikä pesemätön villalanka saanut venähtäneyttä rannetta paikoilleen. Mutta varmaa on myös, että joillakin entisajan parannustavoilla saattoi olla merkitystä myös nykyaikaisen lääkärin kannalta katsoen, että useat sairaudet paranivat aikaa myöten itsestään ja että luja usko ja luottamus paranemiseen edisti toipumista enemmän kuin nykyisin ehkä käsitetäänkään.

Kehdosta hautaan

»Lapsen syntymisen jälkeen käivät rotinoil. Toiset sano, et lähtöä paikkaamaa saunan uunii, toiset sano veräjän paikkaamiseksi; miehest sanottii, et hän on tervahauvan polttaja», kertoo Helena Onttonen. Kohta syntymän jälkeen alkoikin äidille tulla vieraita, joiden tuomiset riittivät perheelle viikoiksi. Äidin ei tarvinnut saunavaimona ollessaan ryhtyä leipomaan. »Tässä oli kuin naisten yhteinen sopimus ja kyky ymmärtää toisiaan. Silloin, kun joku oli heikossa tilassa, terveet joukolla leipoivat», toteaa Helli Mäkelä.

»Rist'isä» ja »rist'äiti» olivat läheisessä kosketuksessa kummilapseensa. He muistivat lasta lahjoin aikuiseksi saakka. Jos lapsi kuoli kastamatta, pidettiin vanhempia syyllisinä, sillä sielun pelastumisesta ei oltu varmoja. »Mutta kasteessa pääsi ihminen Jumalan kirjaan ja silloin oli taivas lapsen koti.»

Jos lapsi huusi kastettaessa, sanottiin: »Tokha sil tulluop hyvä lauluiän, ko ristiiski huus nii kouvvua ko kulkust piäs». Jos lapsi kastettiin kotona, heitettiin kastevesi korkealle ilmaan, että lapsesta tulisi pitkä. Tavallisia olivat sellaiset ristimänimet kuin Anni, Helena, Liisa, Eeva, Maria, Jussi, Matti, Antti, Mikko, Heikki.

Setka päässä loistaa

- Juuresta on puuhun noustava, mitä isä siihen sannuo, ko meinuajaisin käyvvä sulhaseks, saattoi poika puhella isälleen. Jos isä oli suostuvainen, pantiin hyvä hevonen valjaisiin ja lähdettiin iltamyöhällä kummin kanssa matkaan. Syksy oli pitkävirusujen aikaa. Poika oli kenties jo laitattanut itselleen verkavaatteet ja hankkinut Pietarista sormuksen, jonka hyvyys riippui sulhasen rikkaudesta.

Hopeaisii sormuksii ei osta muut ko renki.

Tyttö nuorella ijällä suap sen kultasenkii.

Puhemiestä käytettiin Raudussa melkeinpä sotiin saakka. Käytettävissäni olleet hääkuvaukset ajoittuivat vuosisadan alkuun. Mutta tämä vanha näytelmä sulhasen ja morsiamen suvun välillä kaikkine tapoineen säilyi niin myöhään, että nuorinakin Raudusta lähteneet löytävät varmasti kuvauksesta tuttuja piirteitä.

Sulhanen ajoi puhemiehen kanssa komeasti taloon. Kun siellä kyseltiin kuulumisia, ei sulhanen virkkanut mitään, mutta kummi sanoi:

- Täl nuorel miehel ois suatava morsija.

Hän saattoi ilmaista asiansa myös kautta rantain:

- Eik siul ois poisannettavaa hiehoo?

Jos morsian ei ottanut kihloja eikä suostunut lähtemään, eikä asiasta oltu ennakoita sovittu, voitiin ajaa samana iltana toista tyttöä kysymään. Mutta jos tyttö suostui, hän sai sormuksen ja rahasetelin; sulhanen sai liinasen merkiksi. Talonväki kestitsi sulhasta miten parhaiten osasi. »Vävy ko vätkähtiä talluo, muna mutkahtua pattua.»

Pappilaan piti mennä parhaalla hevosella. Lauantaina käytiin ennen »luke-massa». Jos jompikumpi oli lukutaidoton, ei kuulutuksia tullut. Tämä olikin erittäin tehokas tapa opettaa Suomen kansa lukemaan.

Sunnuntaina pariskunnan piti käydä kirkossa kuuntelemassa kuulutustaan. Sanottiin, että lapsi ei sitten itke, tai että he tulisivat paremmin kuulemaan lapsen itkun eivätkä makaisi liian raskaasti. Nykyisiä kihlajaisia vastasivat tupakaiset, jotka pidettiin morsiamen kotona. Sulhanen tuli ottamaan morsianta kotiinsa ja toi tullessaan tarjoiltavaa: pöydässä oli tavallisesti hakattua tupakkaa piippumiehille, nuuskaa, sikaareja, tavallisia savukkeita, »rettinkii». Aika kului polttaessa ja tanssiessa. Usein monet pienet pojat pyörtyivät tupakaisissa, sillä silloin saivat kaikki polttaa. Tanssia varten oli varustettu huone tai riihi ja hankittu soittajia. Tupakoilla ollessa kerrotaan sulhasesta ja morsiamesta tehdyn virsiä. Pikkutunneilla kummi saattoi karjaista: »Tupakat pois!» Vieraat lähtivät kotiin ja sulhanen jäi taloon yöksi. Häneltä riisuttiin välistä väkivalloin ainakin kengät. »Siit siin kest leikkii, ko ne piteliit puolijoa, ei ois antaniet riisuu. Mut ne riisu väkise. Siihe varustiit vahvat riisujat ja riisujil pit maksua palkka», kertoo Helena Onttonen.

Maanantaiaamuna morsian varustautui lähtemään sulhasen kotiin. Hänellä oli mukanaan kummi, jota nimitettiin sauvaksi. Samalla viikolla morsian ja sauva lähtivät sulhasen sukulaisiin susimaan eli antimia keräämään. Tämäkin tapa oli käytössä vielä vuosisadan alussa. »Yhellehä sitä lopulta kuitenkin täytyy ja niin tänne läksin», kertoi vuonna 1843 syntynyt Tarja Sorvali kerääjälle naimisestaan. »Sil, ku mie olin nii piättännä ja susimaha läksin, joka lätäkössä silmäin pesin, kun niin itketti. - Luojan kiitos, hyvin elämmä, vaikkei oo rikkautta olt.»

Morsiamelle alkoi kiireinen aika, sillä hänen oli valmistettava lahjoja sulhasen suvulle. Talon naiset auttoivat häntä, ja kylän tytöillekin jaettiin töitä. Katsottiin, kuka teki »millaistakin tikkoota». Anoppi sai täyden vaatekerran: pukukankaan, paidan, esiliinan, sukat ja lapaset, vieläpä lakanan ja korvaliinan, appi, sulhasen veljet ja kummit paidan, kaikki naispuoliset

sukulaiset esiliinan. Elleivät lahjat olleet anopin mieleen, hän saattoi sopivan tilaisuuden tullen häissä laulaa: »Ämmän poika ol ärmäkkinen, soant ei sarkasta hametta».

Vihkiminen tapahtui kirkossa. Sieltä sulhanen ja morsian palasivat erikseen koteihinsa. Sovittuna aikana puhemiehet lähtivät morsianta hakemaan. Puhemieheksi lähtivät kaikki sulhasen poikatoverit koko kylästä ja muitakin isäntämiehiä, sillä se oli tärkeä velvollisuus. Heidän lukunsa saattoi nousta useisiin kymmeniin, jopa kuuteenkymmeneen. Lyhytkin matka ajettiin hevosella ja kulkunen vempeleessä. Morsiamen kotona oli miehiä vartioimassa ja tiukkaamassa, millä asioilla liikuttiin. - Teil kuulu olla morsian. Myö tultiin sitä hakemaan. Sulhanen tul tällase voiman kans, jot myös se varmast saahaa. Viissiihä työ päästätte meiät sissään ja tarjotte jotakii.

Usein syntyi pitkäkin sananvaihto, jota kaikki innolla kuuntelivat. Morsiamen kotiin olivat kokoontuneet kaikki kylän nuoret sekä joukko vanhempia-kin. Tee oli katettu pöytään, sulhanen istui pöydän päähän, kummi rinnallaan ja muut puhemiehet ympäri pöytiä, kullakin edessään nenäliina. - Mitä nää on? - Ne on jäniksii. - Mitä näil jäniksil tehää? - Niitä pittää ampuu. - Mil niit ammutaa? - Koval panoksel.

Rupla helähti lautaselle. Joskus sanottiin, että jänikset oli ammuttava paperiluntilla. Ylin puhemies tarkkaili, paljonko kukin pani. Vauraimmat pöydän yläpäässä panivat enemmän, nuoremmat »kuhan rahan panivat». Rahan sai morsian käyttää omiin tarpeisiinsa, ja puhemiehet sitoivat merkkinsä, nenäliinan, kaulaan, niin että se roikkui niskasta. Morsiamen tädit ja ystävät, kaaset, saivat kaasekupin. Pöydässä laulettiin. Tätä tarkoitusta varten yritettiin sepittää lauluja, joissa usein raskaasti ruodittiin hääparia. Viime vuosisadalla ne olivat kalevalamittaisia. Jos sulhanen oli vanha ja ryhditön, hänelle laulettiin:

Istu sulho suorallais, älä istu viärälläis.
 Ei no mejjän penkit viärät, sulhol on sivuset viärät,
 kolm on poimuu poses, neljäis on nenän seläs.

Vepsassa pidetyissä häissä joku havaitsi, että puhemiehellä oli monenlaisista lammasnahoista tehty kirjava turkki, ja alkoi laulaa:

Puhemies on pukin näkönen, kirjava kilen näköinen-

Puhemies suuttui, tempaisi pöydältä kaljakapan ja heitti laulajan silmille alkaen itse laulaa vastaan: »Tuarii on vuan talos tarjon!»

Parin kolmen tunnin tanssimisen jälkeen kutsuttiin puhemiehet ja nuoteihin lähtijät syömään, jonka jälkeen varustauduttiin lähtemään. Pöydässä valmistettiin morsianta lähtöön, ja hänen tulevaisuutensa maalattiin mustin värein. Jos morsian ei muuten lähtiessään itkenyt, häntä itkettiin: Anna Suikkanen kertoo, että muutamia lauluntaitavia naisia kerääntyi yhteen alkaen laulaa:

Itke, neito, naitaes, vesittele vietäes,
jos et itke naltaes, vesittele vietäes,
sie itket iijäis kaiken, ajan kaiken kaikattelet.

Vaikka anoppi ajoin toruu, hän toisin ajoin armahtaa. Mutta käly sen sijaan »ain kärnyttiä, jamakast jarrittoa, voist vornoa vettiä». Sanottiin: »Paremp kymmenen kyttyy, ku yks naon nappulaine. Kyty ku männöö kyntämää, ni nato haukkuu napsuttelloo.»

Mitä kovemmin morsian itki lähtiessään, sitä onnellisempi uskottiin hänen olevan miehelässä. Tällä vuosisadalla ei varsinaisia itketysvirsiä käytetty, mutta morsian koetettiin kuitenkin saada kyyneliin. Voitiin laulaa uudempia lauluja:

Nyt isän kotont lähdet maailman matkoille,
ja surren kaikkein nähden, jos olen kasvanut.

Moni rautulainen muistaa vielä, miten häissä kaikki sukulaiset ja tädit itkivät, morsian usein kovimmin. Morsiamelle laulettiin »Sä kasvoit neito kaunoinen» ja suuri joukko hääväkeä, joita nimitettiin nuoteiksi, lähti morsianta saattamaan. Jos joku puhemiehistä ei osannut lähteä oikeaan aikaan talosta, sai hän kantaa kertapässin nimeä. Morsian oli nyt matkalla tuntemattomaan tulevaisuuteen usein vielä oudon miehen keralla, ja hänen koasna- eli nuttu-kuormansa seurasi saatossa viimeisenä.

Sulhasen kotona oli tällä välin pidetty hiljaisia häitä ja odotettu. Kun morsiuspari saapui saattoväkineen, alkoi juhlinta. Vielä tiistaina saatettiin tanssia häitä sulhasen puolella. Hääateriaalla piti olla suunnaton ruoan paljous: piirakoita, munavoita, rokkaa, otrasta ... »Vuoroin syyvvään ja juuv-vaan, niin että vatsa on kippee.» Kun asetuttiin ensimmäisen kerran pöytiin, tuotiin morsiamen syliin »polv’poika», joka oli sulhasen veljen tai sisaren lapsi, ehkä kummilapsi. Tälle piti antaa paita ja iso rinkelirihma kaulaan. Maria Sonni muisteli sanotun: »Täss on poika polvilleis, retkakulkku reijjel- leis, jos tahot, nii tie paremp».

Viime vuosisadalla laulettiin häissä kalevalamittaisia lauluja. Anna Suikasen tiedon mukaan niitä saattoivat esittää sekä miehet että naiset. Jos talo oli rikas ja pellot isot, lauloivat nuoteet:

Ol se lykky Lyytiskäl, onni neijon nappulal,
ruispuurnuu putos, koatu kaurakulvehtuo.

Jos morsiamelle oli tulossa lapsi, mikä kyllä siihen aikaan oli perin harvinaista, laulettiin sulhasen puolelta:

Ielt on syöty köyhän pelto, orahalt onnettoman.
Katso kuase morsianta,
jot ei resloil reppii, sarenoil lasta soa.

Jos vihittävä sulhanen oli kaljupäinen, tiedusteltiin: »Suapiks kutsuu kukaks, suapiks laulaa laukkiäks?» Vastakkain oli kaksi puoluetta, sulhasen ja morsiamen. Jos he olivat eri kylistä, pyrittiin halventamaan toisen kotipaikkaakin. Ellei avioliitto ollut puolin tai toisin toivottu, se annettiin häissä hämmästyttävän suorasukaisesti ymmärtää. Juhliin oli »hankittu hakalit, varustettu Vanan Sassa morsianta moittimoa», eikä sanoja säästelty.

Ois se saant meijä vello, ois se soant Sakkolasta,
paril lanttupaistikkaisel, soant ois morsion mokoman,

laulettiin Vakkilassa häissä. Rautulaiset eivät lyöneet laimin pistellä sakkolalaisia, jos siihen vain tarjoutui tilaisuus. Kun Metsäpirtin Vaskelasta tuotiin Tatjana Vakkilaan Pielai Vassuun Haukka-nimiselle miehelle, lauloi Tatjanan veljen ämmä (vaimo):

Mitä, Haukka, hatistelet, pitkäpursto puistelet?
Tahtoisit sie talon kannoi syvänkuul syyväkseis?
Mie en ois suont sunkannaa
natojain nalmisii
Puol-Pielain pojalle.
Männes jo hötystä Häöröjoel ja hatustaa Haaroij Joel.

Tämä laulu on pantu muistiin ainakin Ljuba Sidoroffilta, Anni Jääskeläiseltä ja Juho Podushkinilta. Tapaus lienee sattunut 1860-luvulla, koska Tatjana Haukka oli syntynyt n. 1840. Laulun loppu saattoi yhden muistin mukaan kuulua näin:

Sie Hoarajoen harakka, Kukonojan kuoppasilmä,
ku sie Hoarajoel hatustat, kuritat Kukonojal . . .

Häissä voitiin sulhasta kärkeä katsomaan morsiantaan: »Tää ei maksa tät Marrii, eikä Ierikaan Pirrii, Aunen Katriki on ankaramp». Ellei morsian osannut valmistaa ruokia, laulettiin Palkealan häissä ylkämiehelle:

Koht alat juossa Joussee tietä, viilitellä Viijan tietä,
ota suolakontti koprahais,
jos sielt sienen saisit taik tatin tappajaist,
ne jo suolaa sipase talveks särpimeks.

Häissä kuului asiaan myös sulhasen ja morsiamen ylistäminen sekä avioliit-
toneuvonta: laulut antoivat ohjeita yhteistä elämää varten. Vuosisadan vaih-
teessa ja myöhemmin järjestivät nuoret tanssitaloon kakunassin, kansantan-
hun, jota Pohjois-Inkerissä suosittiin. Samalla laulettiin:

Ei myö tultu tähän kyllä, sajun kahvin kostii,
myö voa tultiin soattamoa, sitä neituo punaposkii.
Sitä vast on sirppi tehty, sillä pittiä niittä,
sitä vast myö minja tuotiin, sitä pittiä kiittä.

»Meijän neituo» ylistetään: hän osaa paistaa ja keittää, kehrätä ja kutoa,
ommella ja neuloa, vieläpä heinää lyödä ja niittää.

Sie ko Matti Marin sait, ni sie pie Marrii hyväst,
sie pie kohvit kotonais, jot huol ei etsii kyläst.

Kuule, anop, oamusilla, aja Mari yllä,
älä huuvva nii kovast, jot kuuluu ympär kyllä.

Kuule, Mari, anopilleis, nutut pittiä sotkii,
kälyn lapset lattial ja niitä ei soa potkii.

Jos morsian oli kipakanpuoleinen, vakuutettiin: »Anoppi ko sanan sannuo,
hiä jo sannuo kuusi». Jos sulhasen koti oli köyhä ja paikat huonossa
kunnossa, sanottiin neito tuodun »tavallissie houvvi: tuvas ei uo kynnystä ja
porstuvast ei ouvvi».

Tästä suositusta laulusta on monia muistiinpanoja. Useille lukijoille se on
tuttu. Siinä on varsin selvästi käytetty vanhojen kalevalamittaisten runojen

aineksia; vain runomitta on uusittu. Samat käyttäytymissäännöt miehelässä pätivät sata vuotta aikaisemmin, esim. kälyn lapsia oli kohdeltava hyvin:

Kun sie lattiat lakaset, älä lapsia lakase,
vaikka olkoot kälynki lapset.
Nosta lapset laavitsalle ja kohota kolpitsalle,
anna leivoista kätteen, voia voita leivän päälle!

Uudessa kakunassilaulussa kiellettiin sulhasta lyömästä korennolla morsianta; viime vuosisadan puolivälissä kehoitettiin kurittamaan morsianta oljella tai sulkulla, ei saanut »ruosan kans roisutella».

Vanhoihin häätapoihin kuului päänkääriäiset, joissa myös sulhasen omaisille jaettiin lahjat, »näkiäiset». Morsian pesi kasvonsa, muutti toisen puvun ja kaase tai joku nuodetytöistä kampasi hänen tukkansa nutturalle eli nupulle. Kreikkalaiskatoliset käyttivät harakkaa, mutta luterilaiset asettivat morsiamelle setkan, helmillä koristetun tukkaverkon akanmerkiksi. Lauluissa esitetty toive oli täyttynyt:

Tämä vuos on tällaista ja toinen vuos on toista.
Tulevana vuonna pittää setka päässä loistaa.

Kaaset lauloivat häissä:

Kun ne tulloot tytön hiukset nupul kääriytyksi,
silloin ne alkaa surunpäivät käyvä ääretyksin.

Häissä voitiin laulaa muitakin kuin varsinaisia häävirsiä. Jos mukana oli vanhoja naisia, ne »istuit käskynkkää ja kaulakkai, heiluit hiljallee ja lauloit vaik aamuu ast kakssanassii virsii».

Viel myö päässä Saaren kyllää, Saarel ei oo laivaa,
pakko pannoo Huuhin pojan Saaren kyläst naimaa.

Tämä Dimitri Sorvalin tieto on mielenkiintoinen siksi, että kuvaus muistuttaa vanhojen runojen esitystapaa, josta on hyvin niukalti tietoja. - Ukot taas istuivat häissä »omassa nurkassaan ja tekivät juttua».

Kertasajun juonti oli häiden viimeinen kohokohta. Sulhasen puolella pöydässä istui varsinainen hääväki, morsiamen puolella kaaset ja nuoteet. Morsiusparin eteen pantiin iso vati, ns. kertaseula ja sen päälle liina. Morsiamen puolelle pantiin pienempi vati, johon nuoteet panivat kernaasti yhtä

paljon rahaa kuin kertaseulaan. Puhemiesrahat oli saanut sulhanen, kertaseulan kassan tyhjensi appi ja ns. saippuarahan sai morsian käyttää omiin tarpeisiinsa. Kertapöydässä tarjoiltiin isännille myös viinaa. Kaaset ja nuoteet lähtivät morsiamen kotiin, jossa heidät vielä syötettiin ja juotettiin. Ylimmäinen kaase vei tavallisesti tuomiset siellä odottavalle morsiamen äidille: »Täs on kuakku kaunostais, liha, leipä linnustais».

Viikkoa myöhemmin oli pienet häät sulhasen kotona. Morsiamen isä joi »lehmän kertaa», lupasi tyttärelleen myötäjäiset. Köyhemmät tyytyivät vokiin, mutta tavallisesti tytär sai perintönä kapiot, lehmän, sian, lampaan ja kanan siirtyessään miehelään. Kovanokkainen kana annettiin viimeiseksi, ettei tytär olisi kovaosainen miehelässä.

Kirkossa suoritettu vihkimistoimitus oli siis vain vähäpätöinen osanen vanhassa häänäytelmässä, jonka päähenkilöinä ovat sulhanen ja morsian. Heidän sukunsa ja ystävänsä, koko heidän aikaisempi elinympäristönsä on vastakkain häissä. Keskinäinen kauna, mahdolliset hankaukset löysivät purkaustien soimauslauluissa, jotka taas vastalauluin torjuttiin. Kenties tämä menetelmä oli parempi kuin hienotunteinen vaikeneminen tai takanapuhuminen. Morsiusparia siis kiitettiin ja moitittiin. He olivat huomion keskipisteenä, ja jokainen nuori halusi tämän vuorollaan kokea. Hyvää laulajaa arvostettiin ja ihailtiin niin kuin sodassa etevää taistelijaa, sillä omaa kunniaa oli kyettävä puolustamaan. Häihin pyrittiin nimenomaan sepittämään lauluja sulhasesta ja morsiamesta; kerrotaan, myös että laulut voitiin tehdä tanssittaessa. Häät tekivät laulutaidon tärkeäksi, sillä oma asema yhteisössä riippui laulajan kyvystä.

Eräs palkealainen vanhus kertoi itkeneensä häissään. Hänestä tuntui haitkealta ero »tunnetuista», eikä hän ollut tuntenut sulhastaankaan kuin muutama viikon ajan. Varsinaisia itkuvirsiä ei Raudussa muisteta häissä esitetyn viime vuosisadallakaan. Morsianta kyllä valmistettiin sopeutumaan uusiin ankeisiin oloihin ja uusiin velvollisuuksiin. Häiden aineellinen puoli oli kuitenkin hyvin tärkeä: varojen keruu morsiusparille, sulhasen suvun lahjominen, vieraiden kestitys. Sekä morsiamen että sulhasen kotona pidetyille häille oli ennen muuta luonteenomaista nuorison raisu huvittelu perittyjen tapojen säättämässä rajoissa.

Tänn' tuuvvaan, tallell' pannaan

»Täs toisel viikol mie näin sellasen unenkii, jot myö tois-talon Katrin kans pestiin mei vanhoa tuppoa, ja meil ol kova kiire», saattoi talon sairasteleva vanha emäntä puhella miehelleen. »Eikä se tuo tikkakua tuos mei närries turhoa keyvväil tokuttant.»

»Nyt ko tulluot parisniekat, ni sie soat tuon Kaunikin myyvvä, ko se jäi keyvväil mahokskii, sil pappiha sen ottoa kuitenkin, ko se on seitsemäis piä, ja onk siul niitä kuivii lautoi varustettu, mist suap sit kirstun, ja ko kerkijäis viel ahokset puija, jot joutuis riih miul.»

Kuolema kuului elämän luonnolliseen menoon. Monilla lienee muistikuvia siitä, miten tyynen asiallisesti vanhukset ennen valmistautuivat poismenoonsa. Monilla »kuolupaita» oli valmiina kymmeniä vuosia aitan orrella, huolehdittiin kirstusta, ruumislautaa varten asianomainen oli jo eläessään varannut tarpeet. Nykyajan ihminen on taipuvaisempi ajattelemaan: »Ko kuolen, kyl ihmist hautuavat, ei uo viel kettiä muan piäl jättäniet».

Hautajaissaattoa Mäkrän kylällä.

Vanhus tai sairas, joka jo odotti poispääsyään, koki oikeastaan kaiken vähänkin epätavallisen kuolemanenteenä. Kun lähtö oli jo lähellä, näyttivät enteetkin usein toteutuvan. Raudussa oli naakkoja, »kirkon korppiloi», kirkon ympärillä. Jos ne tulivat toiseen kylään, sanottiin jonkun kuolevan. Jos hammas lähti unissa tai kengät hävisivät, oli odotettavissa omaisen kuolema. Jos leivät noustessaan halkeilivat ristiin, jos lapset laittelivat »ristilöi», jos tikka hakkasi ikkunaan tai salvaimen, pelättiin jonkun poismenoa.

Käytettävissäni olleet kuvaukset Raudun hautajaisista sijoittuvat tämän vuosisadan alkupuoleen; mutta ilmeisesti monet tavat säilyivät 30-luvulle saakka.

Kuolinkamppailun aikana sairaalle luettiin tai laulettiin. Usein sairas kaipasi pappia ja pyysi kaikilta talossaolijoilta anteeksi. »Ei henk hietä lähe.» Eron hetkellä avattiin juskat (uuninpellit), että sielu pääsisi ulos. Jos silmät jäivät auki, silloin vainaja »tahto jälestiän jonkun». Jos oikea silmä jäi avoimeksi, kuoli seuraavana talosta mies, jos taas vasen silmä, oli vainaja nainen.

»Jeesus sielun soakoo», sanottiin usein kuolinsanomaa kerrottaessa.

Nyt alkoi vainajan varustaminen viimeiselle matkalle. Haettiin ruumiinpesijät, jotka vainaja oli usein jo eläissään pyytännyt. Ruumis nostettiin lattialle olkien päälle, vasta pään alle. Kuollut pestiin lämpimällä vedellä ja saippualla, huuhdottiin, kuivattiin, kammattiin ja puettiin kuoluvaatteisiin. Tatjana Haukan mukaan »valkiasta vaatteesta roklataan harvoilla pistoilla ruumiinvaatteet». Saatettiin panna päälle myös täydet vaatteet, hattu päähän, kintaat käteen ja sukat jalkaan. Vainajan pään alle pantiin katevaate, etteivät kissat ja hiiret söisi. Muutenkin varottiin päästämästä eläimiä vainajan säilytyspaikkaan.

Ennen riiheen tai kellariin viemistä laulettiin jokin virsi. »Joka kylässä oli laulun taitavia miehiä ja naisia, jotka pyydettiin ruumiille laulamaan», kertoo Anna Suikkanen. Tämä muistuttaa kreikkalaiskatolisten käyttämää tapaa noutaa itkijöitä. »Siit ko käivät vainasta katsomas, nii siit aina lauloit ja siunasiit».

Hautajaisten valmistelu alkoi: siivous, teurastaminen, kaljan valmistaminen, ruokien laitto. Sukulaiset kutsuttiin pitkienkin matkojen takaa ja oman kylän väki kokonaan. Vieraat toivat mukanaan lihaa, leipää, voita, myöhemmin velmärinkilän ja kaakun. Kukkien ja adressien lähettäminen on vielä myöhäisempää perua.

Siunauspäivän aamuna vainajaa lähdettiin kuljettamaan kotitalostaan kirkolle. Hänet vietiin jalat edellä ja kirstuun pantaessa ja rattaille nostettaessa

saattojoukko lauloi: »Nyt lähdän matkahani, jääkääte rakkahani, te haltuun Jeesuksen» tai jonkin muun virren. Jos hevonen astui ensin vasemmalla jalalla, uskottiin naishenkilön kuolevan kylästä ensin, jos taas oikealla, olisi seuraava vainaja mies. Parihevokset tai »roika», kolme hevosta, veti aikuista. Edellä kulki tavallisesti merkinantaja, joka huolehti siitä, että kuolinkellot alkoivat soida oikeaan aikaan. »Tänn'tuuvvaan, tallell' pannaan», sanottiin Raudun kirkonkellojen soivan. »Velat on kuitit, velat on kuitit», helisivät Palkealan ortodoksisen kirkon kellot.

Kotimatalla hyvät hevoset tulivat ensin, sillä matkalla ajettiin kilpaa. »Tullessa kiistattiin aina, monta hevosta rinnakkain.» Aterioinnin ja iltasajun jälkeen oli uuden isännän tai emännän nostajaiset, mikäli vainaja oli kuullut talon haltijaväkeen. Jos talossa oli useita kälyksiä, tuli vanhimman pojan vaimo emännäksi. Joukko naisia kohotti hänet korkealle ilmaan ja antoi kauhan käteen. Isännäksi tai emännäksi nostettavalla piti olla viinapullo tarjoilua varten. Seuraavana päivänä kutsuttiin kylän väki vielä syömään.

Hautajaiset olivat suuri perhe- ja kyläjuhla. Laskettiin, kuinka monta hevosta kullakin oli »soattamas»; sitä juhlallisempaa, mitä enemmän oli hevosia. Hautajaisiin liittyi hartaita kristillisiä tapoja, kuten rukouksia ja virrenveisuuta, mutta niistä kuvastuivat esi-isiemme varhaiset käsitykset. Vainaja varustettiin matkaan, ikään kuin hän todella lähtisi johonkin, ja hänen läksiäisiään vietettiin välistä hyvinkin riehakkaasti. Ainakin varhemmin ja paikoitellen hautajaisiin kuului runsas alkoholin käyttö: hautajaispäivän aamuna isäntä tarjosi ruokaryypyt ja sitten »hampuan huuhtojaist», matkalla kirkolle oli »saveriko paikkuajaiset», jolloin joku talon mies tarjosi ryyppyä, hautausmaalla tarjottiin »multaryypyt», ja nostajaisissa saattoivat juomingit jatkua myöhään yöhön. Kuitenkin hautajaisilla yleensä oli - ainakin nuorempien muistin mukaan - vakavan surujuhlan luonne.

Kreikkalaiskatolisilla oli omia hautajaistapojaan. Vainajan »muisteliaisia» vietettiin muisteljaistiistaina, jonka sanotaan olevan neljäntenä tiistaina Venäjän pääsiäisestä. Vainajan omaiset veivät haudoille »ruumiin ruokaa» ja haudalla itkettiin: »Mihi mie raukka jouvun, ku jätit neljä lasta kaulaan ja sie raukka kuolit?» Poismenneeltä tiedustellaan, suvaitseeko hän surmapiirakkaa ja halajaa hapanruokasii. Anna Paakkinen, n. vuonna 1842 syntynyt orjansaa-relainen leski, saneli runonkerääjälle kuolinitkua:

Heiti pienet pienoiseen, valkeuiset moalle väliltäis miun kurjan kulkkuhein, miun katalan kaulahein. Ei oo mitä varsan vieästä, ei oo pellolla perettä, ei oo varsan viejäistä vaolla, ei oo kyllin kyntäjäistä.

Vuoden kiertoa

Virpoi varpoi, vitsat käyvät

Virpolauantain sanotaan olleen ennen Raudun lapsille yhtä tärkeä juhla kuin joulu. Virpominen muistetaan nimenomaan lasten puuhana. He koristelivat etukäteen pajunvitsoja, ja viikkoa ennen pääsiäistä lähdettiin kierrokselle, ensin ehkä kummin luo, sitten muihin taloihin. Jokainen luki, mitä parhaiten osasi, ja sai »kuostin» joko heti tai pääsiäisaamuna: »Tuleha piäsiäsuamun ottamua muna, joha se varis siks munnii». Virpovitsat piti jättää taloon. Ne pantiin kurkihirren alle odottamaan kevättä, jolloin lehmät ajettiin metsään.

Jos kysyy virpojilta itseltään, minkä vuoksi he tekivät kierroksensa, on vastaus selvä: »kuostin» takia. Lapsi oli mielissään, jos sai hopeisen kymmenen kopekan rahan tai paitakankaan kummilta; yleensä tultiin suuren pussin kanssa kotiin. Köyhemmistä taloista lapset kävivät naapurikyliä myöten virpomassa. Mutta liikkeellä eivät olleet ainoastaan lapset, vaan joku köyhä mummo saattoi yhtä hyvin kiertää lukemassa talon isännälle:

Virpoi varpoi vitsat käyvät
 tulevaks talveks tuorieks tervieks,
 voilusikka lehmästäis, kuakku taikinaisestais,
 kui mont oksua, nii mont orjrii,
 kui mont lehtii, nii mont lehmiä,
 kui mont urpua, nii mont uuttii,
 kui mont varpua, nii mont varsua,
 kui mont vartta, nii mont vaimuo,
 tulevaks talveks tuorieks tervieks.

Ida Laine kertoo, että hänen kotikylässään Huuhdissa eräs vanha nainen virpoi kaksi päivää ja kaksi kylää ja elätti itseään saamallaan anneilla. Hän myi tosin myös marjoja ja sieniä, mutta virpominenkin oli huomattava tulolähde. Toinen vanha ämmä lähti pääsiäisaamuna »yhtä varrai kuostii ajanma ko virpolauvantain läks virpomua».

Palkkio oli siis tärkeä virpojille, sen antaminen taas näytti olleen tärkeätä talonväelle. »Monast olit vanhempi kansa oikei siitä pahoillaa, miksei virpoja tult.» Kuostin antamisella he ikään kuin maksoivat tai lunastivat itselleen sen hyvän, mitä virpoja lupasi. Useissa loruissa luetellaan palkkio: »Mie se virvon viina iest, munan iest muksuttelen, rahan iest raksuttelen», »virpoi varpoi vitsat siul, kana ko munnii, nii muna miul». Jälkimmäinen sopii myös

»Tulevaks vuuvveeks tuoreeks, terveeks...» Nämä virpovitsat ovat syntyneet Helsingin rautulaistytöjen käsistä vuonna 1965.

lasten suuhun. Virpojan lupaukset koskivat miltei yksinomaan terveyttä ja hedelmällisyyttä. Hän virpoi »nii terveeks ko petäjä, vielä vähä terveemmäks», hän lupasi karjan lisääntymistä. Emännälle luettiin:

Virpoi, varpoi vitsat käyvyyt,
tulevaks vuuveks tuoreeks, tiineeks,
heinäajaks saunaa!

Tätä lorua, jossa toivotetaan »heinäajaks saunaan, kaks lasta kaulaan», sanotaan luetun myös kurillaan. Erityisen sopiva se oli nuorelle morsiamelle. Joskus pojat virpoivat näin tyttöjä.

Virpominen ei ehkä alun perin ole ollut lasten puuhaa. Luvut, joissa pyydetään »viinapullia pannustais» ja toivotetaan hedelmällisyyttä, viittaavat siihen. Mutta kyläyhteisön kaikki jäsenet eivät myöskään ole voineet käydä toisiaan virpomassa, vaan tämä on ilmeisesti tietyille ikäkaudelle tai sosiaaliselle ryhmälle kuulunut tehtävä. Kun muistaa palkkion tärkeyden, voisi ajatella, että virpominen alunperinkin kuului yhteiskunnan vähäosaisille, vaikkapa köyhille mummoille, joille annetut almut tulivat ylenmäärin palkituiksi:

Kui mont oksaa, nii mont orhii,
 kui mont lehtii, nii mont lehmää,
 kui mont varpaa, nii mont vaskaa,
 kui mont lasta, nii mont lammasta - - -

Mutta tosiasiasa tiedämme muistiinpanoista vain, että Raudun lapset olivat niitä, jotka hartaimmin odottivat virpolauantaita ja sen tuomia mieluisia lahjoja: »Virpoi varpoi vitsat siul, kaupahyllylt karamellit miul».

Lipo lipo liinaa

Laskiaisena tuli »päivä päreeks, varis kukoks». Se oli keväinen vapaapäivä, jolloin oli lupa aamusta lähteä ja illalla tulla. Vokin päälle heitettiin jokin riepu, sillä tänä päivänä ei kehrätty. Iltapäivällä oli aina sauna, ja siellä ei »saant haastaa ettei kesäl itikat syöniet».

Tavallisesti puhekielto liittyi kuitenkin ateriointiin, sorkkarokan syöntiin. Kärpäset ja itikat söisivät puhujaa kesällä. Olen tiedustellut, uskottiinko tähän todella ja saanut vastauksen: »Ihan niinkuin uskoit, vanhat, oltiin hiljaa». Aterioitsijan oli kuitenkin vaikeata pysytellä ääneti: »Laskiaine laulattaa, sijasorkka naurattaa». Uhka ei ollut kovin vakava. Jos vieras aikoi taloon tämän aterian kestäessä, saattoivat pihalla olevat lapset sanoa Oljamissa-runon säkein: »Mä tule, täti, tuppaa, ennenku muut murruu syövät, kohtaluon kollottaat».

Laskiaisena oli akkojenkin lähdeittävä mäkeä laskemaan, sillä »eihän se pellavavakka kasva, jos ei mäkkie lasketa». Lapsia narrattiin: »Mänkää paljaal pyllyllä laskemaan mäkke, tulee pitkiä pellavia». Ehkä joku taikauskoinen aikuinen menettelikin näin. Joka tapauksessa laskiaisena laskettiin mäkeä ilman kelkkaa liukuen ja huudettiin: »Lipo lipo liinaa, kasva pitkä pellavast» tai »Hei suijaa, pitkii pellavii». Muulloin ei päästettykään mäkeen hankaamaan vaatteita. Mäenlaskussa oltiin myös reellä, toistakymmentäkin yhdessä kuormassa. Illalla oli tanssit.

»Laskijaisen Huuhinkylän miehet läksiit Pietariin maalitsaa ajamaan», kertoo Ida Laine. »Emo ain puhu, olin silloin viel lapsen kirjas, et siel pit miehe pyssyy lujast hevosens ohjaksis.» Vanhassa laskiaisrunossa valitetaankin:

- - - eijoo herjoilla hevosta, konnii ei koko kylässä,
 kaikk o raukat rahtiloissa, lapsil leipeä pyytämässä.

«Jyrki jyräht»

»Jyrki jyräht, kello kolaht.» Ennen laskettiin lehmät ensimmäisen kerran metsään Jyrinpäivänä, olipa ilma millainen hyvänsä ja vaikka lehmät olisivat sen jälkeen olleet vielä pitkään läävässä. Emäntä nousi hajareisin läävän oven päälle seisomaan, ja karja ajettiin emännän haarojen välistä metsään. Juho Podushkin muisteli emännän lukeneen näin:

Hoija Jiesus honkikossa niiku hoisit huonehes,
katso Jiesus kankahalla, ku katsoit katokse alla.
Metsän nitti, metsän nätti, metsän kultane kuninkas,
metsän hilli halliparta,
anna rauha roavahille, sittasorkille sovinto!

Emäntä saattoi heittää myös kellojen pesuvettä sekä lehmien että paimenen päälle: »Kuule lehmä kellojais, paimen pahhoa seätä!» Kellojen kantimet oli hyvissä ajoin tervattu, samoin lehmien sorkat ja turvat tervattiin. Ensiksi kellotettiin vanhin lehmä, karjan pää, ja muille lehmille annettiin leipää, jonka välissä oli johtajalehmän karvoja. Tällä toimenpiteellä varmistettiin karjan pysyminen koossa. Ainakin isäntä ja emäntä saattoivat lehmiä kappaleen matkaa ennen kuin karja jäi paimenten haltuun. Saattajilla oli käsissään virpovitsat.

Paimen on joutunut likkapojaksi liekuttamaan lasta vivussa. Valok. Kansallismuseo.

Illan suussa paimenet piti saada kastelluksi. Paimenet eivät siihen vapaaehtoisesti suostuneet, joten kastelijoiden oli pyrittävä heidät yllättämään.

»Paimen tarkkaili emäntäänsä ja piti kirjanpitoa siitä, kuinka monta kertaa oli ollut voita eväsleipien välissä», kertoo T. Paukku. Tämä kirjanpito tapahtui niin, että paimenella oli piilossa keppi, johon hän joka kerran, kun voita oli, teki veitsellään pykälän kepin sivuun. Ja hyvän emäntänsä paimen sitten juhannusaattona ensimmäisen kerran palkitsi.» Härkin, vispilä ja pesutuppo riippui silloin karjanpään sarvessa, josta emäntä ne korjasi. Moneen muuhunkin ajanvietteeseen jäi paimenilla aikaa: käsitöihin, leikkeihin, vaikkapa sarvisoitolla luuritteluun:

Tuuri luuri tulkoa kotont,
paras lehmä karjaast katos . . .

Tule, Tuomas, jouvu, jouluku

Ei pukkia eikä kuusta silloin ollut, eikä ollut joululahjahuoliakaan, se oli rauhallista joulua», muistelee Hilda Jäppinen. Tämän vuosisadan alkupuolella tapahtui joulunvietossa monia muutoksia. Pyhät ovat lyhentyneet. Aikaisemmin »Tuomas tulloo tupsuttaa hiivakannut kainaloss, olutpetkelet olal, Nuut käyvyvy nursuttaa hiivakannut kainalossa, olutpetkelet olah; nykyisin joulun alkaminen Tuomaan päivänä on pelkkä sanonta. Joulukuusi näyttää Raudussa tulleen käyttöön 1910-luvulla. Anna-Mari ja Jalmari Äikäs muistelivat nähneensä ensimmäisen kuusen vuonna 1915; koulun joulupuu oli mallina. Kymmenen vuotta myöhemmin joulukuusi oli jo yleinen. Kenties siinä oli vain olkitähti latvassa ja jokunen talikynttilä tuikuttamassa, mutta joka tapauksessa se oli jo tähän merkkipäivään olennaisesti kuuluva.

Lattialle levitetyt oljet toivat ennen joulutunnelman tupaan. Ne olivat suorina ruisolkia, jotka varattiin jo puintiaikana tätä tarkoitusta varten. Ne levitettiin peräseinältä »räättyjään» pitkin lattiaa, kunnes se oli kokonaan olkimaton alla. Toisen tiedon mukaan vanhaksi jouluksi pantiin ruisoljet lattialle, »uueks jouluks kakraolet ja laskiaiseks otraolet». Kun miehet tulivat saunasta, he ottivat tukun olkia ja viskasivat lakeen. »Kui monta närtettä ol pellol, nii monta tukkuu viskasiit. Jos jäi paljo olkiloi lakkie, tul hyvä vuos. Jos jäi vähä, siint viljas tul huono vuos ja sai pienen närttien luoja. Ne olkutkot ol närtteitä.»

Joululahjatkin tulivat käyttöön vasta tällä vuosisadalla, ja 1920-luvulla niitä annettiin jo melko yleisesti. Useimmiten ne olivat tavallisia käyttöesineitä, lapasia, villasukkia, mitä kotona pystyttiin valmistamaan. Joulupukilla-

kaan ei siis ole paljoa ikää. Entisajan joulunviettoon kuuluivat sen sijaan toisenlaiset naamioidut olennot. »Ropakkoi» liikkui talosta ja kylästä toiseen. Nuoret miehet ja naiset pukeutuivat tuntemattomiksi, naiset miesten tamineisiin, nurin päin käännettyihin turkkeihin, kasvot noettiin tai naamioitiin. Heille annettiin rahaa.

- Ai ai, nyt tulloo mustalaist!

Joulun ja loppiaisen tienoihin kiertelevät nuoret saattoivat pukeutua myös värikkäisiin ryysyihin. He »puistivat» leikkijöiltä kaikenlaista tavaraa, pyytelivät ruokaa, tekivät taikoja ja povasivat. Paras joukkio oli sellainen, josta ei ketään tunnettu. Vieraiden käynti päättyi aina takaa-ajoon. Kiinni saatu pyöriteltiin lumessa yltä päältä ja raahattiin lopulta tupaan kaikkien pilkattavaksi. Kaikki rautulaiset eivät kuitenkaan näitä kiertueita muista; ilmeisesti se on ollut tapana vain joissakin - ehkä lähinnä kreikkalaiskatolisissa - kylissä.

Onko nykyaikaan säilynyt mitään vanhoja joulutapoja? Jouluruokien valmistus aloitetaan tavallisesti nytkin hyvissä ajoin, vaikka oluen ja kaljan pano ei alakaan Tuomaanpäivänä eikä »kohpappuu» ja »riisryyniä» tuoteta kotiin säikeittäin. Jouluna jokaisen suun piti ennen olla rasvassa, ja kinkku puuttuu vain harvojen kotien pöydältä nykyisinkään.

Joulukirkko on jäänyt monille mieleen kauniina lapsuuden elämyksenä. »Kirkko oli lapsen silmissä ihmeellinen, kattokruunut loistelivat täynnä kynttilöitä, penkkirivit täyttyivät kuulijoista.» Merkillepantavan monet joulukuvaukset liittyvätkin kertojan lapsuuteen, vaikka hän olisi nähnyt monia erilaisia tapoja elämänsä aikana. Joulukirkosta palatessa ajettiin kilpaa. Joka voitti jouluna kirkkotiellä, sillä oli onni matkassaan koko vuoden, hän oli kaikessa muussakin ensimmäinen. »Valjussa aamuhämärässä, jossa tuskin tunsu edellä menijää, moikasivat aisakellot ja kaikuivat kiihottavat huudot. Hevoset juoksivat kupeet liehtoen, hiki huuruna ilmaan kohoten.»

- Annaha sie hevosen juossa äläkä pijättele, huudettiin.

Ne, joilla oli huonot hevoset, saattoivat lähteä varhemmin kirkosta varmistukseen asemansa.

Linnuille varattiin jouluksi oma lyhteensä. Tämäkin tapa on säilynyt myöhään. »Vielä nytkin, vaikka emme omista maata kuin kämmenen kokoi-sen kappaleen, kasvatan sen verran kauraa, että saan linnuille joululyhteen. Se kuuluu ehdottomasti jouluun ja toivon lastenikin oppivan muistamaan tämän», sanoo Lilli Vuorela. Tähän kauniiseen tapaan sisällytetään nykyisin ajatus vähäisten muistamisesta ja sen siunauksellisuudesta. Viime vuosisadalla kysymyksessä oli taikamenettely, jolla varmistettiin oma onni ja menestys.

Jouluna muistettiin kotieläimiä: hevosil ja lehmil veivät joulukauroi, net neki tietäsit net on joulu». Niitä kohdeltiin siis kuin ystäviä. Valot paloivat karjasuojissa, ja alusien joukkoon sekoitettiin hakattuja kuusenhavuja.

Joulu oli joka suhteessa poikkeuksellista aikaa, joka erosi tyystin arjesta. Ruoat oli laitettu valmiiksi, joulujen välillä ei saanut puida, ja vokkikin piti viedä pois ennen Tuomaan päivää, muuten »Tuomas sai polttua kuontalon». Jouluajan erikoisuus tulee näkyviin siinäkin, että silloin pyrittiin näkemään tulevaisuuteen; tytöt katsoivat sulhastaan, kukin sitä, mikä tuntui tärkeältä.

Tapaninpäivä oli yleinen kyläilypäivä: oltiin tahvanan ajossa ja otettiin itse vieraita vastaan. Vierailta oli tapana kysyä: »Onko Tahvana kotona?» Jos vieras oli mieleinen, vastattiin myöntävästi. Jos taas tulijasta ei välitetty, sanottiin Tahvanan menneen kotiin jo aikoja, tai iltasilla: »Jo läks Vennäil». Mutta jos toivottu vieras tuli vasta Tapanin jälkeen, hän »viel tapais Tahvanan kotont». Jouluvieraat tulivat usein kymmenien kilometrien takaa, naiset ja lapset lukemattomien saalien sisään kärittyinä. Aika kului myöhään yöhön miesten maistellessa emännän sahtia tai väkevämpiäkin juomia, naiset tarinoivat lapsistaan ja lehmistään, piiostaan ja lampaistaan. Ellei Tapaninpäivän vieraille ollut viinaa, saatettiin valittaa: »Ei sil olt oikie tahvanuakua.» Tapaninpäivänä nuorisolla oli lupa lähteä raisuihin leikkeihinsä. Seuraavaa päivää nimitettiin lantustahvanaksi.

Pittiit ko parast pappii

Tyttöjen aittaen pyrkijät väittävät eräässä lorussa, että heiltä tulee »puhheen punttii kun nuoranlunttii, sananpartta ku suappaanvartta». Moni muistaa jonkun vanhuksen, ehkä isovanhemman, jolta aikanaan sananparsia tulikin aivan solkenaan. Helena Onttonen saattoi aloittaa jonkin kuvauksen: »Sillo on laps ko on lattial, sillo poika ko on polvel, mut ko on korva korvan tasal nii siit on toista ... » Vanhemmat kasvattivat lapsiaan sananparsien avulla. Äiti opetti kovääniselle jälkeläiselleen: »Ei ihminen ain sua olla suun ja piän». Tyttölapsia neuvottiin pienestä pitäen elämään toisessa talossa miniänä ja aviovaimona. Tytön piti olla ahkera ja sävyisä: »Tyttölapsen pittiä hoastoa nii harvoa ko lehmä pieryö», »hyvä on tyyni tyttölapsen ja raisu orihevonen».

Useimmat sananparret kuullaan ja opitaan, eikä niiden ensimmäisestä sanojasta yleensä kukaan tiedä. Toisten sanontojen huvittavuus taas perustuu johonkin kaikille tuttuun kaskuun. Palkealan Ontropi, wello mies», otti kerran sillin evääkseen mennessään heinää lyömään. Varis söi sillin. Ontropi vartioi ojaa eikä päästänyt varista juomaan, vaikka se huusi kamalasti. Niin varis kuoli janoon. »Siitä asti on aina sanottu: Se kuoli janoon kuin Ontropin

varis.» Kerran taas Ontropi päätti heinäniityllä syöttää kaikki itikat kylläisiksi: riisui housut jaloistaan ja antoi itikoiden kerääntyä iholleen. »Mie syötän nää kylläiks' sit ne männööt makkaamaa.» Tästä jäi elämään sanontatapa: »Eihä siit mitä tult, toist tulliit, toist männiit, ku Ontropin itikat». Usein sananparret liittyvät johonkin koiranleukaan, yleensä kylän keskeiseen henkilöön. Jos joku nauroi kovasti, saatettiin sanoa heti: »Rojahaa ku Suur-Sojakka». Tämä puusniekka oli silloin kylän merkittävä hahmo, ja hänen kaikki tapansa kiinnostivat ihmisiä. Varsinkin vertaukset saavat herkästi paikallista sävyä: »Nii männyöt peräjälkien ko Timo ja Massa». Tämä muinoin elänyt pariskunta vaelsi joka sunnuntai peräkkäin Korosaaren »hart-suonalle» kaalia syömään.

Mitä sananparret sanovat esimerkiksi vieraista, mitä puhutaan kylässä ollessa? Seuraava valikoima antanee kuvan rautulaisesta kielenkäytöstä, ehkä vierailustakin, vaikka lausahdukset onkin yhdistelty eri lähteistä.

»Koiratha kutsuin kulkuot, kunniavieruat kutsumatta.» Anna Suikkanen kirjoittaa omien havaintojensa pohjalta:

Seurustelutavassa ja kyläilemisessä hämäläinen ja karjalainen suuresti eroavat toisistaan. Hämäläinen tuskin menee kylään kutsumatta, ja jos kutsutaan, sanotaan jopa kellonmääräkin, ja silloin on myös tarjottavaa. Karjalassa sitä vastoin mentiin kylälle kutsumatta, milloin vain aikaa oli ja oltiin kyläkipeitä. Sanottiin, että »talo elleä tavalloan, vieras kulkuo ajalloam, sekä »käyven jalat lämpenyöt, käymättömän kylmenyöt». Jos sattui ruuan aika, käskettiin vieras ruualle, samoin kahville. Jos talon väki oli kesäisin ulkotöissä, sanoi vieras ohi kulkiessaan: »Jumal' auks». Tähän talon väki vastasi: »Jumal' hyvä apu.»

Häissä kuokkiminen oli tavallista; kuokkavieraat syötettiin niin kuin muutkin. »Ei niin pieniä pitoloita mis ei kahta kolmiä kuokkamiestä.» Tapaninpäivänä, joka oli yleinen vierailupäivä, oli tapana tarjota tulijoille miestä väkevämpää. »Mutta isäntä otti ryyppyn ensin ja sanoi, että isäntä on vieraanväärt ja välist vähän parempiki. Sillä lailla isäntä sai kaksi ryyppyä vieraan saadessa ainoastaan yhden», kertoo Topi Pekkanen.

Etukäteen voidaan ihmetellä: »Kukaha nyt kärkeilyö ko kissa pessyö silmijiän?» Vieraalle voidaan kertoa: »No, uotpas sie hyvä osane, ko minnuu nii siu ielläis nukutti». Jos perhe on parhaillaan kahvilla, päättelee tulija: »Mie ajoin hyväl hevosel ko kerkesin valmiel kahvil». Välistä voi tavata »Ruotsit ruuval, venäläist verol», nimittäin talonväen aterialla.

Jos pidoissa on paljon ihmisiä, voi tervehtiä kädestä vain niitä, joiden viereen istuu. »Mikä kaikel kirkkoviäel kättä antua.» Mutta jos tervehtii yhtä ja jättää toisen ilman, voi hyljeksitty silti ojentaa kätensä: »No ei miukua kiäes puikkoloi uo». Sen sijaan sukulainen kättelee taloon tullessaan pienet lapsetkin, sitten kysellään häneltä kuulumisia.

Pitoihin oli joku käynyt aina etukäteen käskemässä: »Kaik kutka seulas pyssyyt, tulkuot!» - »Kaik kutka kykijäät, pittiä tulla.» - »Kaik pitoloihe pittiä tulla kutka vua vatsuan kynnykse yl suavat!» Nuoret pyysivät toisiaan vieraisille: »Ko tulet mei kyllää, ni kule mei sivuitse!*

- Iltaa!

- Iltaa, siin on siltaa, tallua piäl. Ko et tallua, ni miä takasii.

Tällaisia leikillisiä puheenparsia käytettiin ennen »melkein joka asiassa», kuten Helli Mäkelä toteaa. Ovelle koputtaminen oli ennen maalaistaloissa harvinaista. Koputtajalle voitiin sanoa: »Jos et sovi ovest, tule korstienist».

Uuteen tupaan tullessa vieras toivotteli: »Onnie uutie tuppua, lapse lykkyu lattijal, ikä pitkä salvamie, emännäl perä levijä, isännäl ihramaha».

- Silkase pois piältäis ja kuala peremmäl!

- Painakaa puuta, pitäkää puhetta, haastakaa muust eikä velast!

Tulijaa voitiin kehottaa istumaan, ettei lapsilta menisi unet. »Istu, vieras, jottei pieretä», sanottii naapurien ja hyvien tuttujen kesken.

Erään isännän kerrottiin käskeneen turhaan kuuroa ukkoa syömään ja arvelleen: »Ei vierasta väkise, ko ei vieras mielelliiä». Mitä kestituksen laatuun tuli, niin »sitä lint linnul, mitä linnul on itselleänki». Jos vieras kursaili tai esteli: »Ei hyvviä mahan täyvelt», tokaistiin: »Ei ihminen millon-koa niin kylläinen ole, jot ei jaksu viittä piirasta syyvvä».

- Siehä näpijäst söit, ko ei uo alotetun näköstäkkiä.

- No ehä mie tult tän itsijäin repäsemmiä (häpäsemmiä).

»Nyt ko ei uo muuta hoppua ni pietiän suukoppuu». Jos syntyi hiljaisuus, kysyttiin: »Onk siun kieleis puont ko et virka mittiä? tai: »Kuka sen puhkien piä taskuhien pan?» Vieras saattoi olla myös »kielnikkar», jolla »kiel kalkatua ko porokello». Joskus hänellä oli »puhhiet ko rahattomal lehmäostajal». Kun paljon naisväkeä kertyi yhteen, epäiltiin: »Tulluotkoha pahat ilmat ko akat nii parveiluot?»

»Talosta ei lähetä ko torpast eikä torpast niiko havumajast». Vieraan oli aikanaan kuitenkin lähdeävä. »Suu sannuo: lähtiän pois, p-s sannuo: olluan tässä.» Jos talonväen mielestä kävijällä oli liian kiire, kyseltiin:

- Tultako sie tulit ottamua?

- Mihi siul sellane tulpalkiire, ko käit ja kiänöit?

Sitten oli hyvästelyjen aika:

- Hyväst!

- Hyväst, hyväst ko miät, ni paremmi pääset.

- Tervöisii tuhansii, nii pienii ko naurii siemenii ja nii paljo ko täl välil soppii.

- A siin päivä pyörähteä enne ko mie toise kerra sin meän, ajatteli vieras kenties itsekseen. Mutta useimmiten hän saattoi kuitenkin kerskua jälkeensä: »Pittiit ko parasta pappii». Kotona tiedusteltiin kauan kylässä viipyneeltä:

- Kielestäiskös sie kii jäit vai tartuit sie penkkii?

Sananparsia kuullaan mitä erilaisimmissa tilanteissa. Varsin monet niistä liittyvät vastoinikäymiseen ja tekevät sen siedettävämmäksi, monet ovat huomautuksia hankalalle lähimmäiselle. Mutta tämä käsissänne oleva kirja ei ole nimeltään Raudun sananparsikirja, siksi: »Suu kii ja turpa rullal, rulla taskuu».

Loppusanat

Palkealalaiselta Anna Purjemaalta saatiin muutama vuosi sitten muistiin seuraavaa virttä:

Nyt ku jouvuin maall' vierahall', tiell' tuntemattomall'

nyt ei oo kurjall' kottii, katalall' kartanoo,

mihin mie vien vierahain.

Nyt siskot sivutse käyvät, pellon vieritse ajjaat.

Nyt mie oon katala kaikk' näht', kokent' oon kovaosanen.

Vanhan runon säkein laulaja valitti siinä Karjalasta lähtöä. Hän kuului siihen yhä harvenevaan joukkoon, jolla on muistissaan kalevalaisen runon säkeitä.

Vanhan runoperinteen säilyttäminen meidän päiviimme on asia, josta jokainen rautulainen voi olla ylpeä. Jos selailee Suomen Kansan Vanhat Runot -teosta, tapaa neljä paksua nidettä Etelä-Karjalan runoja; niistä taas melkoinen osa on merkitty muistiin Raudun pienestä pitäjämästä. Raudun ortodoksiset asukkaat, inkerikot, ovat laulaneet niitä vielä viime vuosisadan lopulla. Olemme edellä nähneet senkin, että rautulaiset eivät tyytyneet vain esittämään muilta kuultua, vaan erittäin yleisesti seipitettiin lauluja itse. Kun laulavan karjalaispitäjän asukkaat ovat nyt hajaantuneet eri puolille Suomea, voi ehkä nähdä tämän harrastuksen jatkuvan elävänä kiinnostuksena kotiseudun kulttuuriin; monilla pitäjäläisillä on myös kirjallisia harrastuksia.

Vuosisadan alussa rautulaiset saivat yleisesti toimeentulonsa kaupankäynnistä. Pietarin kauppa on edellä kuvastunut miltei kaikesta perinteestä, niin lauluista kuin kaupantekoon liittyvistä kaskuista ja tarinoistakin. Lapsetkin leikkivät »Pietariin reisuudesta». Kaupankäynti kuvastuu perinteestä toisella tavalla. Raudun miehet olivat liikkuvaa väkeä. Toisin kuin talonpoikaisisännät, he tapasivat paljon vieraita ja saivat vaikutteita monilta tahoilta, Inkeristä, venäläisiltä, lähipitäjistä, yksinpä Etelä-Pohjanmaaltakin: »Ei meitä poikia pelota, vaikka näkyisi Vaasan linna ... »

Mikä on Raudun kansanperinteen kohtalo lähivuosina? Tuleeko se häviämään nykyisen sukupolven mukana? Rautulaisten harrastus omaa kotiseutuaan, sen tapoja ja entistä elämää kohtaan on osoittautunut harvinaisen voimakkaaksi. Jos tämä karjalainen ominaisleima joskus häviää, se on kuitenkin jättävä rikastuttavan jälkensä siirtopaikkakunnan elämään ja perinteeseen.